

Co-funded by
the European Union

**НЕНАСИЛЬНИЦЬКІ
ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ:
ДОСВІД ЄС**
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ОДУВС

Одеса

2025

**Co-funded by
the European Union**

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НЕНАСИЛЬНИЦЬКІ ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ:
ДОСВІД ЄС**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

**Одеса
2025**

УДК 37.014.25:158.923.2(075.8)(4)

Рекомендовано до друку

кафедрою адміністративної діяльності поліції факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України ОДУВС (*протокол № 3 від 06 лютого 2025 року*)

кафедрою загальноправових дисциплін факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України ОДУВС (протокол №2 від 10.02.2025 р)

Авторський колектив:

КОВАЛЬОВА Олена – професор кафедри адміністративної діяльності поліції факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент.

ПАЛЬШКОВ Костянтин – професор кафедри загальноправових дисциплін факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат політичних наук, доцент.

ХАРЧЕНКО Наталія – практичний психолог, кандидат психологічних наук.

Рецензенти:

БОГДАН Василь – начальник Управління ювенальної превенції Національної поліції України, полковник поліції.

КОРНІЄНКО Максим – проректор Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції.

МЕРДОВА Ольга – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор, підполковник поліції.

Ненасильницькі практики виховання дітей: досвід ЄС : навчальний посібник / Ковальова О.В., Пальшков К.Є., Харченко Н. — Одеса: ОДУВС, 2025. — 222 с.

У навчальному посібнику розглянуто правові, психологічні та соціальні механізми забезпечення захисту дітей від насильницьких практик виховання в країнах ЄС та Україні, а також європейські стандарти реагування фахівців, які працюють з дітьми, на випадки насильства. Публікацію здійснено у межах проекту «Ненасильницькі практики виховання: досвід ЄС» (№ 101127420 – Non-violent EPEUE–ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH), який реалізується Одеським державним університетом внутрішніх справ за підтримки Європейського Союзу в рамках програми Erasmus+ за напрямом Жана Моне.

Навчальний посібник призначено для науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти під час підготовки фахівців, діяльність яких буде пов'язана з виявленням та реагуванням на випадки насильства щодо дітей, зокрема поліцейських та освітян, а також може бути корисним всім, хто цікавиться проблемами ненасильницьких практик виховання дітей та наявними механізмами їх впровадження.

Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні орган, що надає гранти, не можуть нести за них відповідальності.

© ОДУВС, 2025

© Ковальова О.В., Пальшков К.Є., Харченко Н.М., 2025

Передмова.....	5
Перелік умовних скорочень та позначень.....	7
Глосарій.....	8
Розділ 1. Дитинство без насильства: правові, психологічні та соціальні механізми забезпечення...	10
1.1 Правовий статус дитини у різних країнах ЄС...	10
1.2 Принцип гідності дитини та його складові.....	19
1.3 Принцип участі дитини у прийнятті рішень та його складові.....	26
1.4 Правові засади заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань: міжнародні, європейські стандарти та національне законодавство.....	34
1.5 Вікова психологія дітей.....	56
1.6 Вікові кризи дітей та як в них вижити дорослим	62
1.7 Причини та наслідки насильства щодо дітей: європейський та національний досвід.....	66
1.8 Акцентуації характеру підлітків.....	73
1.9 Жорстокість в сім'ї як наслідок посттравматичних розладів.....	78
1.10 Зніми рожеві окуляри: стереотипи та їх шкода.	82
1.11 Переваги ненасильницьких підходів до виховання дітей.....	91
1.12 Без ляпасу: як підтримати дисципліну без насильства.....	96
1.13 Підходи до виховання дітей у різних країнах ЄС	103
Розділ 2. Європейські стандарти реагування фахівців, які працюють з дітьми, на випадки насильства	118
2.1 Кращі практики ЄС у формуванні ненасильницької моделі виховання дітей.....	118
2.2 Практика ЄСПЛ у справах щодо домашнього насильства відносно дітей.....	128
2.3 Нульова толерантність до насильства як обов'язкова компетентність фахівців, які взаємодіють з дітьми.....	142

2.4	Ідентифікація насильства над дитиною: головні ознаки.....	150
2.5	Алгоритм дій фахівців при виявленні жорстокого поведіння з дитиною та типові помилки під час реагування.....	153
2.6	Роль фахівців у допомозі батькам під час виховання дитини.....	164
2.7	Медіація як інструмент порозуміння між батьками та дітьми.....	168
2.8	Суперечність норма права, моралі та релігії з питань виховання дітей: що переможе?.....	172
2.9	Чи має громадськість втручатись в процес виховання дітей в сім'ї: досвід України та країн ЄС.....	180
2.10	Дитинство без насильства: безпека в родині як складова Євробезпеки.....	187
	Список використаних джерел.....	195
	Додатки.....	205
	Корисні посилання.....	219

ПЕРЕДМОВА

Захист дітей від насильства є одним із пріоритетних завдань європейської спільноти. В Україні, як і в більшості країн ЄС, застосування будь-яких насильницьких методів виховання заборонено законодавством, однак усталені традиції та брак знань у дорослих обумовлюють випадки толерування насильства як методу батьківського дисциплінування дітей. Водночас з удосконаленням правових інструментів захисту дітей від насильства європейські стандарти зосереджують фокус уваги на важливості вжиття заходів, спрямованих на зміну соціальних норм, які толерують насильство; підвищення обізнаності громадськості про повну заборону тілесних покарань та інших форм принизливого поводження з дітьми; формування небайдужості оточуючих до застосування батьками насильства до дітей під час виховання, а також навчання і заохочення позитивних, ненасильницьких форм виховання.

Ідея проекту «Ненасильницькі практики виховання: досвід ЄС» була зумовлена спробою вирішення наявних протиріч між правовими та соціальними нормами щодо застосування насильницьких методів виховання дітей шляхом формування у молоді «нульової» терпимості до принижуючих гідність методів виховання дітей та усвідомлення їх шкоди, як для дитини, так і для суспільства в цілому.

Важливо, щоб нетерпиме ставлення до насильства було сформоване, перш за все, у представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема поліцейських та освітян. Від їх професійності, небайдужості та неупередженості залежить своєчасне виявлення загроз для безпеки дітей, оперативне припинення їх негативного впливу, надання ефективної допомоги постраждалим дітям тощо. Проте і поліцейські, і освітяни є частиною суспільства, тому крім професійних знань, вмінь та навиків, є носіями суспільних установок та підходів до виховання дітей, поширених в суспільстві. Саме ці установки та стереотипи можуть вплинути на неухильність виконання ними вимог законодавства щодо неприпустимості будь-яких проявів насильства стосовно дітей. Оскільки, як може особа здійснювати належне реагування на випадки насильства щодо дітей в інших сім'ях, якщо в її власній сім'ї насильство є «дієвим методом виховання».

Ефективність підготовки фахівців безпосередньо залежить від якості навчального забезпечення. Навчальний посібник «Ненасильницькі практики виховання: досвід ЄС» складається з двох розділів, перший з яких містить підрозділи, присвячені правовим, психологічним та соціальним механізмам впровадження

ненасильницьких практик виховання у різних країнах ЄС та Україні. Другий розділ присвячений стандартам реагування фахівців, які працюють з дітьми, на випадки насильства, та перспективам впровадження підходів ЄС з питань ненасильницького виховання дітей. Наприкінці кожної теми посібника зазначені питання для самоконтролю та тестові питання.

Навчальний посібник є складовою навчально-методичного забезпечення модулю «Ненасильницькі практики виховання: досвід ЄС», який викладається в університеті за підтримки Європейського Союзу в рамках програми Erasmus+ за напрямом Жана Моне. В посібнику частково висвітлені результати ще одного компоненту проекту – звіту масового опитування мешканців м. Одеси, проведеного в жовтні 2023 року.

Упродовж лютого 2023 по грудень 2024 року теми посібника були апробовані зі здобувачами освіти Одеського державного університету внутрішніх справ та Одеського фахового педагогічного коледжу. Результати апробації довели актуальність висвітлених питань, засвідчили професійний та особистий інтерес зі сторони здобувачів освіти. Сподіваємось, що навчальний посібник сприятиме формуванню в Україні суспільства, заснованого на спільних європейських цінностях, серед яких немає місця будь-яким проявам насильства щодо дітей, в тому числі як практики виховання.

З повагою,
колектив авторів

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я
 ЄС – Європейський Союз
 ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини
 КК України – Кримінальний кодекс України
 КМУ – Кабінет Міністрів України
 КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
 ПТСР – посттравматичний стресовий розлад
 ННС – ненасильницьке спілкування
 ООН – Організація Об'єднаних Націй
 РЄ – Рада Європи
 УПО – Універсальний періодичний огляд
 ENOC – Європейська мережа омбудсменів у справах дітей
 RCRI – індекс реалізації прав дітей
 UNICEF – Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

	поняття		практичні приклади, приклади з судової практики тощо
	важливі акценти		посилання на електронний ресурс
	додаткова інформація		початок нової змістовної частини в підрозділі

ГЛОСАРІЙ

Акцентуація характеру – це крайній варіант норми, коли окремі риси характеру виражені надмірно, але не переходять у патологію.

Вікові кризи – це природні періоди перелому в психічному розвитку людини, пов'язані зі зміною провідної діяльності, соціальної ситуації розвитку або формування нових психологічних структур. Супроводжуються підвищеною емоційною напруженістю, конфліктністю та можуть мати ключове значення для особистісного зростання.

Домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, насильства за ознакою статі, булінгу (цькування), мобінгу (цькування), а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини.

Медіація – це альтернативний спосіб розв'язання конфліктів за допомогою третьої нейтральної сторони – медіатора.

Насильницька дисципліна охоплює будь-яке фізичне покарання (дія, спрямована на заподіяння фізичного болю чи дискомфорту, але не нанесення травм, зокрема тряска дитини, удари або ляпаси її/її по долоні/руці/нозі, удари її/її по попі або будь-якому іншому місці тіла твердим предметом, шмагання або удари по попі голою рукою, удари або ляпаси по обличчю, голові чи вухах, а також побиття її/її знову і знову якомога сильніше) та/або психологічну агресію (крик на дитину, а також обзивання дитини образливими іменами, такими як «дурень» або «лінивий»).

Ненасильницьке (позитивне) виховання – є загальним терміном для позначення різних підходів до виховання дітей без застосування насильства, в тому числі без тілесних покарань. Це підхід, який ґрунтується на емпатії та повазі до особистості дитини, важливості її емоцій, потреб і права на розвиток у безпечному середовищі.

Нульова толерантність до домашнього насильства щодо дітей – неприпустимість виправдань будь-яких проявів насильства щодо дітей за будь-яких умов (незалежно від поведінки дитини).

Психічна травма – життєва подія чи ситуація що несе загрозу життю та здоров'ю людині, або її близьким.

Соціальна естафета – феномен, який полягає у передачі моделі поведінки від покоління до покоління.

Стрес – особливий стан психіки організму в цілому який визначається широкою мобілізацію функціональних резервів для подолання будь-якого стресового впливу, відчуття тиску, пригніченості або неспроможності впоратися із проблемою.

Травматичний стрес – це особлива форма загальної стресової реакції. Вважається нормальною реакцією на ненормальні ситуації навколо.

РОЗДІЛ 1. ДИТИНСТВО БЕЗ НАСИЛЬСТВА: ПРАВОВІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Правовий статус дитини у різних країнах ЄС

1. Еволюція прав дитини: від об'єкта до суб'єкта
2. Захист прав дитини в ЄС
3. Захист дитини від тілесних та інших покарань в країнах-членах ЄС

1. Еволюція прав дитини: від об'єкта до суб'єкта

Сьогодні права дитини захищаються законом, втім так було не завжди. Дитину довго не сприймали у якості повноцінної людини. У давнину малюка, який лише почав ходити вже сприймали, як маленького дорослого. Сім'я не забезпечувала соціалізації дитини, як це відбувається сьогодні. Тісного емоційного зв'язку між батьками та дітьми також не формувалося. Тож доволі швидко діти полишали свій дім та батьків шукаючи роботу та свій шлях у житті.

Значного поштовху трансформації погляду на дитину дало Просвітництво. Почали звертати увагу на інтереси та потреби дитини, як людини, що має свої особливості зумовлені віком. Зміни у сприйнятті дитини торкнулися врахування її можливостей та обмежень, догляду за нею, матеріального забезпечення та виховання. Все разом це вело в бік сучасного розуміння виховання та ставлення до дитини. І хоча трансформація поглядів на дитину відбувалася паралельно традиційним практикам, рух у бік все більшої суб'єктності дитини був невідворотним. Послаблення покарань, піклування держави про сиріт, успіхи медицини у боротьбі з дитячими хворобами стали прямими наслідками змін у сприйнятті дитини.

Втім наведених змін не вистачило аби почати сприймати інтереси дитини окремо від інтересів її батьків. Рахувалося, що останні краще знають, чого потребує дитина. І таке сприйняття заважало подальшому поступу у зміцненні статусу дитини. Визнання дитини моральною цінністю ще тривалий час не було підкріплено істотними зрушеннями у правовій площині.

Справжня інституціоналізація захисту прав дитини відбулася лише у ХХ столітті. У 1946 році було створено ЮНІСЕФ, спеціалізовану структуру ООН, що стала лідером у захисті прав та інтересів дітей у всьому світі. Фонд отримує фінансування за рахунок добровільних внесків

фізичних осіб, бізнесу та урядів. ЮНІСЕФ дбає про майбутнє нових поколінь інформуючи про проблеми дітей, ініціюючи законодавчі зміни, допомагаючи лікарням, закладам освіти тощо.

Видатною подією в масштабі міжнародного захисту прав дитини стало прийняття Конвенції ООН про права дитини 20 листопада 1989 року. Конвенція закріпила громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права кожної дитини, якою згідно документу є особа віком від народження до 18 років, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Конвенція стала головним міжнародно-правовим актом обов'язкового характеру, який присвячено широкому колу прав дитини, а день її прийняття відзначається як Міжнародний день захисту прав дитини.

Стаття 2 Конвенції:

1. Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.¹

Серед інших прав дитини Конвенцією закріплено право дитини на життя, право дитини на свободу думки, совісті та релігії, право на захист від насильства, жорстокого поводження чи зневаги, право на освіту, право висловлювати свою думку та бути вислуханим тощо.

Експертка з прав людини Ельжбета Чиж запропонувала взяти до уваги такі положення, коли ми говоримо про права дитини:

1. Права дитини відносяться до категорії прав людини і впливають із гідності та неповторності дитини як людської особистості.

2. Права дитини не варто ототожнювати з її елементарними потребами. Наприклад, не існує права на виховання в щасливій сім'ї або права на любов, хоча це слід визнати важливими потребами для кожної людини, а тим більше для дитини.

¹ Про права дитини: конвенція ООН від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. Про права дитини, так само як і про права людини, варто говорити в контексті взаємин «влада особистість». Наявність у дитини права, означає, що держава зобов'язана забезпечити їй можливість скористатися цим правом.

4. Права дитини, як і права людини, можуть бути обмежені. Але йдеться лише про обмеження, які передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві, з метою запобігання злочинності, для захисту прав і свобод інших осіб.

5. Якщо дитина має певне право, то повинні існувати відповідні процедури його виконання.

6. Права дитини не слід розглядати в контексті стосунків «батьки дитина»².

Таким чином, правовий статус дитини пройшов значну еволюцію і сьогодні його зафіксовано на міжнародному рівні, а її основні права отримали статус обов'язкових до виконання. В той же час права дитини не можна ототожнювати з базовими потребами, це радше інструмент для гармонійного розвитку особистості в умовах гідності та справедливості.

2. Захист прав дитини в ЄС

На сайті Європейської комісії прописано як і чому комісія проводить політику та надає фінансування для захисту прав дитини³.

Конвенцію ООН про права дитини ратифіковано кожною країною ЄС, а її принципами керується Європейська комісія – вищий орган виконавчої влади ЄС.

Крім того, в ЄС для захисту прав дітей розбудовано відповідну правову базу.

Стаття 3(3) Договору про Європейський Союз закріплює мету для ЄС – сприяти захисту прав дитини.

Хартія основних прав Європейського Союзу гарантує захист прав дитини установами та країнами ЄС, коли вони впроваджують законодавство ЄС.

Стаття 24 Хартії:

² Право дитини на сім'ю : тренінговий курс для спеціалістів соц. сфери / авт.-упоряд.: С. Ю. Буров та ін. ; за заг. ред. Г. М. Лактіонової ; Християнський дитячий фонд. К. : Основа-Принт, 2007. 432 с.

³ EU action on the rights of the child. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-action-rights-child_en.

Діти мають право на такий захист та турботу, які необхідні для їхнього благополуччя. Вони можуть вільно висловлювати свої думки. Такі думки беруться до уваги у тих питаннях, які стосуються дітей в залежності від їхнього віку та зрілості ⁴.

У березні 2021 року Європейська Комісія ухвалила першу всеосяжну Стратегію ЄС з прав дитини. Стратегія вмістила аналіз наявних та нових викликів для прав дитини в ЄС та за його межами, та запропонувала низку заходів для захисту, просування та реалізації прав дітей у світі. Одним з тематичних напрямів стратегії стала боротьба з насильством щодо дітей та забезпечення їх захисту. У стратегії зафіксовано, що за оцінками, половина всіх дітей у всьому світі щороку зазнають насильства в тій чи іншій формі. Майже три чверті дітей у світі у віці від 2 до 4 років регулярно страждають від фізичного покарання та/або психологічного насильства з боку батьків та опікунів.

Серед іншого Стратегією запропоновано державам-членам прийняти закони про заборону тілесних покарань у всіх ситуаціях, якщо вони ще не прийняті, і працювати над їхньою ліквідацією ⁵.

Крім того, в лютому 2022 року Стратегію з прав дитини (2022-2027) «Права дітей в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства» прийнято Комітетом міністрів Ради Європи. Однією зі стратегічних цілей вказано свободу від насильства для всіх дітей. Серед іншого в стратегії констатовано, що насильство щодо дітей часто має руйнівні коротко- й довгострокові наслідки для психічного та фізичного здоров'я, а також створює масштабні проблеми для суспільства. У цій Стратегії зазначено, що під час її впровадження Рада Європи прагнутиме синергії з Європейським Союзом ⁶.

У квітні 2024 року Європейська комісія прийняла Рекомендацію щодо розробки та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей у найкращих інтересах дитини. Рекомендацію спрямовано на підтримку держав-членів у розвитку та зміцненні їхніх систем захисту дітей відповідно до потреб дітей та в їхніх найкращих інтересах. Рекомендація особливо заохочуватиме координацію між органами влади на різних рівнях, фахівцями з різних секторів, міжнародними організаціями та інститутами громадянського суспільства.

⁴ Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>.

⁵ EU strategy on the rights of the child. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142>.

⁶ Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2022-2027). URL: <https://rm.coe.int/council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-child/1680a5ef27>.

Вказані суб'єкти захисту дітей повинні працювати разом, щоб захистити дітей від будь-яких форм насильства (фізичного, психологічного, у тому числі в цифровому світі) узгоджено та системно. Відігравати ключову роль мають також сім'ї, громади та самі діти ⁷.

Окрім правових засад механізм захисту прав дитини на рівні ЄС також включає координатора з питань прав дитини та Мережу ЄС з прав дитини.

Координатор з питань прав дитини координує роботу між усіма департаментами Європейської комісії, щоб переконатися, що права дитини належним чином враховуються у всіх відповідних політиках та діях.

Офіційно запущена в березні 2022 року, Мережа ЄС з прав дитини має на меті посилити діалог та взаємне навчання між ЄС та державами-членами щодо прав дітей. Мережа підтримує реалізацію, моніторинг та оцінку Стратегії ЄС з прав дитини. Мережа складається з національних представників, а в деяких видах діяльності залучає дітей, міжнародні організації, неурядові організації, представників місцевих і регіональних органів влади та інших зацікавлених сторін.

Фінансування з боку Європейського Союзу є вирішальним для підтримки імплементації політики ЄС у сфері захисту прав дитини в державах-членах.

Отже, захист прав дітей на рівні Європейського Союзу є всебічним та багатогранним. Конвенція ООН про права дитини, Договір про ЄС та Хартія основних прав ЄС, формують правову основу для захисту та поваги до прав дитини на території держав-членів. Боротьба з насильством щодо дітей та забезпечення їх захисту пріоритезується у Стратегії ЄС з прав дитини. Доповнюючи правову основу організаційно-виконавчими та фінансовими елементами Європейський Союз формує цілісну систему, спрямовану на захист, розвиток і дотримання прав кожної дитини. Цим же ЄС стимулює держав-членів до створення безпечного та сприятливого середовища для підростаючого покоління.

3. Захист дитини від тілесних та інших покарань в країнах-членах ЄС

Інтернет-платформа End Corporal Punishment дає можливість побачити, як

⁷ Commission recommendation on developing and strengthening integrated child protection systems in the best interests of the child. URL: https://commission.europa.eu/document/download/36591c9b-1b0a-4130-985e-332fd87d40c1_en?filename=C_2024_2680_1_EN_ACT_part1_v8.pdf.

різні країни рухалися до заборони покарань дітей⁸.

У 1979 році **Швеція** стала першою країною, яка заборонила тілесні покарання дітей у всіх умовах, включно з домом.

Свою боротьбу із тілесними покараннями Швеція почала у 1957 році, коли з Кримінального кодексу було вилучено норму, яка звільняла від відповідальності батьків, які завдали своїм дітям легких тілесних ушкоджень шляхом тілесних покарань. У 1966 році з Кодексу законів про дітей та батьків законодавцем було вилучено положення, яке дозволяло «догани». Однак ці законодавчі зміни не заборонили прямо всі тілесні покарання у вихованні дітей. Прямо заборонені такі покарання були поправкою 1979 року до Кодексу законів про дітей та батьків. Згідно даної поправки (ст. 6.1) *«Діти мають право на піклування, безпеку та належне виховання. До дітей слід ставитися з повагою до їхньої особистості та індивідуальності, і вони не можуть бути піддані тілесним покаранням або будь-якому іншому принизливому поводженню»*. Подібно забороні в сім'ї, тілесні покарання у Швеції заборонені в усіх інших місцях, як-от: дитячі садки, школи тощо.

З того часу прикладу Швеції наслідувало багато інших країн, включно з країнами державами-членами ЄС. Хоча здебільшого при згадці заборони покарань йдеться в першу чергу про тілесні покарання, згадуються й інші форми насильства, як-от: заподіяння психічних страждань, сексуальне насильство та інші зловживання. Також слід звернути увагу, що в окремих випадках законодавці різних країн наголошували на певних сторонах проблеми насильства. Наприклад, у **Румунії** у нормі про заборону фізичних покарань наголошено на наслідках насильства для розвитку дитини. Закон цієї країни «Про захист і заохочення прав дитини», містить норму яка крім прямої заборони фізичних покарань або іншого принизливого чи такого, що принижує гідність дитини поводження, містить наступне положення: *«... Дисциплінарні заходи щодо дитини можуть застосовуватися лише відповідно до її гідності, і за жодних обставин не допускаються фізичні покарання, а також покарання, які стосуються фізичного та розумового розвитку дитини або можуть вплинути на її емоційний стан»*.

Законодавство **Німеччини** про охорону дитинства містить наголос, що органи влади зобов'язані *«сприяти тому, щоб сім'ї могли вирішувати конфлікти, не вдаючись до насильства»*. А Кодексом соціального забезпечення передбачено, що: *«[Заходи підтримки сім'ї] повинні сприяти тому, щоб матері, батьки та інші опікуни краще*

⁸ End Corporal Punishment. URL: <https://endcorporalpunishment.org>.

виконували свої батьківські обов'язки. Вони також повинні визначати шляхи, за допомогою яких конфліктні ситуації в сім'ї можуть бути вирішені без застосування насильства».

В окремих випадках на шляху до повної заборони тілесних покарань спочатку заборонялися так звані «законні» або «розумні» покарання. Як зазначено на Інтернет-платформі End Corporal Punishment в **Іспанії** тілесні покарання в сім'ї були заборонені із внесенням у 2007 році змін до Цивільного кодексу, коли було вилучено «право» батьків та опікунів використовувати «розумні та помірні» форми «виправлення». Тепер у Цивільному кодексі зазначено, що батьки/опікуни повинні здійснювати свої повноваження з повагою до фізичної та психологічної недоторканності дитини. Окрім сім'ї, тілесні покарання заборонені й в інших місцях.

У 1969 році у **Фінляндії** з Кримінального кодексу було вилучено положення про «законне покарання». Положення передбачало, що дрібне насильство вчинене батьками або іншими особами, які здійснюють своє законне право на покарання дитини, не підлягає покаранню. В 1983 році було прийнято Закон «Про опіку над дітьми та право доступу до них», яким було повністю заборонено тілесні покарання. Цей закон набув чинності в 1984 році.

В **Австрії** спочатку в 1977 році із закону про напад був вилучений захист «розумного» покарання. Загальний цивільний кодекс 1989 року містить положення: *«Неповнолітня дитина повинна виконувати накази батьків. У своїх розпорядженнях і при їх виконанні батьки повинні враховувати вік, розвиток і особистість дитини; застосування сили і заподіяння фізичних або психологічних страждань не допускаються»*. Заборона покарань міститься і в Федеральному конституційному законі про права дітей 2011 року: *«Кожна дитина має право на ненасильницьке виховання. Тілесні покарання, заподіяння психічних страждань, сексуальне насильство та інші зловживання забороняються...»*.

Національні законодавства більшості країн ЄС наразі містять абсолютну заборону на застосування тілесних покарань. Втім, як свідчать дані платформи End Corporal Punishment, станом на листопад 2024 року єдиними серед країн держав-членів ЄС, де законодавчо не закріплено тілесні покарання є **Бельгія, Італія, Словаччина та Чехія**. Незважаючи на різні ініціативи та реформи, законодавства вказаних країн не містять прямої та абсолютної заборони будь яких тілесних покарань дитини в сім'ї. Втім різні громадські ініціативи в цих країнах не полишають спроб добитися необхідних змін. Наприклад за інформацією словацького сайту Pravda у 2023 підписантами звернення «Дитинство без насильства» розпочато кампанію за закріплення

заборони тілесних покарань у Цивільному кодексі ⁹. Також у 2023 році за інформацією бельгійського сайту The Brussels Times неурядова організація «Міжнародний захист дітей» подала судовий позов проти Бельгії та її міністра юстиції через відсутність ухвалення закону про заборону тілесних покарань у будь-якому середовищі ¹⁰.

В цілому, загальний тренд у забороні тілесних покарань дітей у більшості країн ЄС став важливим поступом у забезпеченні їх прав на захист та гідність. Крім того, це свідчить про розвиток та утвердження принципів ненасильницького виховання. Попри різні підходи у введенні заборон на тілесні та інші покарання дітей, більшість країн ЄС покроково вдосконалили законодавство, аби гарантувати дітям безпечне та поважне до них ставлення. Залишаються держави, де реформи не завершені, але активні громадянські ініціативи виступають на користь поступового зближення позицій у напрямі захисту прав дитини по всій Європі.

Таким чином, правовий статус дитини подолав складний еволюційний шлях від абсолютної залежності дитини від батьків до визнання її окремим суб'єктом із правами, що захищаються як національними законодавствами держав-членів ЄС, так і на рівні Європейського Союзу. Зокрема, через Хартію основних прав ЄС сформовано міцну правову основу для захисту дітей, яка акцентує на боротьбі з усіма формами насильства. У більшості країн ЄС закріплено законодавчу заборону тілесних покарань. Завдяки громадським ініціативам та зростаючому розумінню важливості ненасильницького виховання, решта країн спільноти перебуває на шляху до такої заборони. Загальний поступ підкреслює прагнення до створення у Європейському Союзі безпечного середовища, де цінуються гідність і права кожної людини, незалежно від її віку.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає еволюція прав дитини від об'єкта до суб'єкта?
2. Яка роль Конвенції ООН про права дитини у захисті прав дітей?
3. Які ключові правові засади захисту прав дитини закріплено в Європейському Союзі?

⁹ Každé piate dieťa na Slovensku zažíva násilie. Je načase zakázať telesné tresty v rodinách, hovoria odborníci. URL: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/689118-kazde-piate-dieta-na-slovensku-zaziva-nasilie-je-nacase-zakazat-telesne-tresty-v-rodinach-hovoria-odbornici/>.

¹⁰ Belgium sued for not enforcing ban on corporal punishment of children. URL: <https://www.brusselstimes.com/804471/belgium-sued-for-not-enforcing-ban-on-corporal-punishment-of-children>.

4. Які основні принципи захисту прав дитини визначені Хартією основних прав ЄС?

5. Як різні країни ЄС підходять до заборони тілесних покарань дітей?

Тестові питання для самоконтролю:

1. У якому році було прийнято Конвенцію ООН про права дитини?

- А) 1947
- Б) 1966
- В) 1989
- Г) 1993

2. Яка країна першою заборонила тілесні покарання дітей у всіх умовах?

- А) Іспанія
- Б) Німеччина
- В) Бельгія
- Г) Швеція

3. Яка основна мета Стратегії ЄС з прав дитини?

- А) Захист від дискримінації
- Б) Ліквідація насильства щодо дітей
- В) Забезпечення доступу до освіти
- Г) Усі перелічені цілі

4. Яка структура координує питання захисту прав дитини в ЄС?

- А) Мережа ЄС з прав дитини
- Б) Рада Європи
- В) Європейська комісія
- Г) ЮНІСЕФ

5. Яка стаття Хартії основних прав ЄС гарантує захист прав дитини?

- А) Стаття 9
- Б) Стаття 24
- В) Стаття 8
- Г) Стаття 3

Ключ: 1 – В, 2 – Г, 3 – Г, 4 – А, 5 – Б

1.2. Принцип гідності дитини та його складові

1. Гідність, як фундаментальна цінність
2. Складові принципу гідності дитини
3. Правовий захист гідності дитини

1. *Гідність, як фундаментальна цінність*

Повага до гідності є основою для справедливих і ненасильницьких відносин, які формують безпечне середовище. Це особливо проявляється у випадках, коли ми говоримо про права вразливих груп, зокрема дітей.

Гідність не лише оберігає права людини, а й створює етичну основу для виховання майбутніх поколінь, які зростатимуть у середовищі, що цінує кожную особистість.

Гідність є фундаментальною цінністю, яка визнає внутрішню цінність кожної людини. Нею не можна знехтувати або втратити її. Гідність не залежить від соціального статусу, віку, статі, інших фізичних чи ментальних характеристик особи або якихось обставин.

Гідність виступає основою для інших прав людини, вона забезпечує для них моральний та етичний фундамент. Принцип гідності захищає свободу та рівність кожної особистості в сучасному суспільстві.

Коли ми говоримо про дитину, то принцип гідності полягає у визнанні її прав на повагу, індивідуальність та особливі потреби. Зважаючи на принцип гідності ми ставимося до дитини, як до унікальної особистості зі своїми правами, бажаннями та потребами, які мають враховуватися та цінуються дорослими. Як і у випадку дорослої людини, гідність дитини відображає її внутрішню цінність, яка повинна визнаватися всіма, хто оточує дитину вдома або поза ним. Втім, у процесі розвитку дитина є особливо вразливою до зовнішнього впливу, і цим її гідність значно відрізняється від гідності дорослої людини. Зважаючи на це, задля дотримання принципу гідності дорослі мають виявляти особливу повагу й турботу до особистих меж дитини. Ненасильницьке виховання має розглядатися, як норма, та убезпечувати дитину від принизливого ставлення, фізичного та інших форм насильства. Таке виховання виступає етичною основою, що забезпечує здоровий розвиток особистості дитини.

Принцип гідності дитини є основою ненасильницького виховання, вимагаючи від дорослих поважного ставлення до дитини, визнаючи її особистістю. Дотримання гідності дитини передбачає відмову від насильницьких та принизливих методів покарання. Замість

цього батьки та опікуни мають вибудовувати взаємини з дитиною на основі довіри, підтримки та розуміння. Такі взаємини створять сприятливе середовище для соціалізації дитини, формування вільної й самостійної особистості.

2. *Складові принципу гідності дитини*

Принцип гідності дитини включає низку важливих складових. Кожна з них є важливою для забезпечення прав дитини та її гармонійного розвитку. Ці компоненти охоплюють різні аспекти життя дитини. Їх врахування забезпечує розбудову взаємин із дитиною на засадах поваги, захисту та визнання цінності її особистості.

До складових принципу гідності дитини слід віднести:

- повагу до індивідуальності;
- захист від принизливого ставлення та насильства;
- автономію та право на самовираження;
- безпеку та добробут.

Повага до індивідуальності дитини означає, що її визнають як унікальну особистість, яка має власні потреби, інтереси, думку тощо. Така повага визнає, що дитина є не просто «маленьким дорослим», а є особистістю з власною ідентичністю. Повага до індивідуальності дитини передбачає надання дорослими їй можливості висловлювати свої думки та приймати власні рішення в межах вікових можливостей та зрілості, визнаючи її право бути почутою. Такий підхід важливий для формування в дитини відчуття цінності своєї індивідуальності.

Відчуття дитиною поваги до себе як до індивідуальності, допомагає формуванню в неї самоповаги та здорової самооцінки. Повага до індивідуальності дитини з боку дорослих сприяє її впевненості в собі, навчає цінувати себе та інших, а також готує до соціальної інтеграції в майбутньому. Дитина, що зростає в середовищі, де поважають її індивідуальність, виявляє більшу готовність до конструктивної взаємодії з іншими людьми. Такі умови також сприяють розвитку лідерських якостей і творчих здібностей.

Захист від принизливого ставлення для дитини є основою для забезпечення її гідності. Такий захист включає абсолютну заборону фізичного, психологічного та інших видів насильства. Захист дитини від принизливого ставлення передбачає безальтернативність ненасильницьких методів виховання, зокрема, у випадках порушення дисципліни. У процесі виховання мають цінуватися особисті межі дитини, припиняються всі форми приниження, що здатні завдати шкоди її емоційному здоров'ю.

Забезпечення психологічної безпеки є важливим для розвитку здорової особистості. Коли дитина захищена від насильства, вона це відчуває і має можливість розвиватися без страху. Це сприяє гармонійному становленню характеру дитини. Безпечне середовище зміцнює і довірчі стосунки з дорослими, допомагаючи у такий спосіб формувати позитивний емоційний клімат у родині, закладі освіти та інших середовищах.

Завдяки *автономії та праву на самовираження* дитина отримує можливість виявляти власну особистість, висловлювати свої думки, а також брати участь у прийнятті рішень, що стосуються її життя відповідно до віку та рівня зрілості. Такі умови включають можливість мати та робити вибір у повсякденних ситуаціях, висловлювати власні думки та почуття, а також брати відповідальність за власні дії. Виховання, яке враховує та поважає право дитини на самовираження, сприяє формуванню в ній впевненості в собі, а також розвиває відповідальність за свої дії та рішення.

Надання дитині права на автономію та самовираження є важливим для розвитку в неї почуття самостійності, відповідальності та соціальної адаптації. Це забезпечує формування свідомої особистості, яка поважає свої права та права інших, здатна до самоконтролю, самоаналізу та критичного мислення. Самовираження сприяє соціалізації, дає можливість дитині інтегруватися в суспільство, розвивати емпатію, бути толерантним до різних точок зору.

Забезпечення *фізичної та психологічної безпеки*, як ще одна складова принципу гідності є фундаментом для гідного життя дитини. Це полягає у створенні умов, що підтримують здоров'я, емоційну стійкість і психологічний комфорт дитини. Безпека включає як фізичний захист від небезпек, так і емоційне середовище, у якому дитина почувається прийнятою та підтриманою.

Безпека і добробут є фундаментом для всебічного розвитку дитини, що підтримує її у вирішенні життєвих труднощів. Відчуття безпеки дає дитині вищий рівень впевненості в собі. Такій дитині легше переносити стрес, вона має кращі можливості для самореалізації. Безпечне середовище та добробут сприяють стійкості дитини до викликів, дозволяють конструктивно реагувати на складнощі, розбудовуючи підґрунтя для успішного дорослого життя.

Повага до гідності дітей узгоджується з наданням тих елементів, які важливі для їх зростання як повноправних членів суспільства. Забезпечення базової гідності дитини означає, що не може бути жодних компромісів у засудженні насильства над дітьми, незалежно від того, приймається воно як «традиція» чи маскується під «дисципліну». Унікальність дітей – їхній потенціал і вразливість, їхня

залежність від дорослих – вимагає, щоб вони мали більше, а не менше, захисту від насильства, включно з домашніми тілесними покараннями, останні незмінно є принизливими (*Загальний коментар № 13 (2011)*).

Таким чином, складовими принципу гідності дитини є повага до індивідуальності, захист від приниження, право на автономію та самовираження, забезпечення фізичної та психологічної безпеки, які є ключовими факторами, що забезпечують гармонійний розвиток дитини. Кожна з наведених складових формує безпечне та сприятливе для розвитку дитини середовище, де вона може відчувати свою цінність та важливість. Таке середовище створює умови для здорової самооцінки дитини, її довіри до дорослих, соціалізації та стійкості до життєвих труднощів. Огляд складових принципу гідності доводить, що він закладає основи для формування гармонійної особистості дитини, підвищуючи її здатність до конструктивної взаємодії з суспільством, та створюючи основу для успішного майбутнього життя.

3. Правовий захист гідності дитини

Одразу кілька статей, в яких згадується гідність дитини, містить Конвенція ООН про права дитини.

Стаття 16 Конвенції:

1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання¹¹.

Наведене положення захищає право дитини на приватне життя, недоторканність житла та кореспонденції, а також її честь і гідність. Стаття передбачає, що будь-яке втручання у перелічені сфери повинно мати законні підстави. У свою чергу держава зобов'язана забезпечити правовий захист дитини від свавільного або незаконного посягання. Отже акцентовано на важливості гідності дитини як суб'єкта з правом на особистий простір і захист від принижень.

Стаття 23 Конвенції:

1. Держави-учасниці визнають, що дитина з інвалідністю має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її

¹¹ Про права дитини: конвенція ООН від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства.¹²

Говорячи про дітей з інвалідністю автори Конвенції наголосили на забезпечення для них життя в умовах, які поважають їхню гідність, сприяють самоповазі й активній участі у суспільстві. Таким чином, дане положення наголошує на тому, що гідність дитини з інвалідністю має бути гарантована через створення умов, що дозволяють їй відчути свою значущість і соціальну цінність.

Стаття 28 Конвенції:

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до цієї Конвенції.¹³

Окремою статтею врегульовано методи забезпечення дисципліни в школах. Вимагається, аби ці методи ґрунтувалися на повазі до людської гідності дитини. Ця норма спрямована на те, аби дисциплінарні заходи були ненасильницькими, враховували особисту гідність дитини, та сприяли створенню безпечного освітнього середовища.

Стаття 37 Конвенції:

Держави-учасниці забезпечують, щоб:

а) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведження чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років;

с) гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, кожна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин.¹⁴

Це положення Конвенції забороняє жорстоке, нелюдське або принижуюче гідність поведження з дітьми, включаючи тортури та довічне ув'язнення без можливості звільнення. Ним також акцентовано на гуманному поведженні з дітьми, позбавленими волі, зокрема через забезпечення умов, що враховують вік і потреби дитини. Отже, стаття наголошує на важливості захисту гідності дитини навіть у разі позбавлення волі.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

Стаття 39 Конвенції:

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.¹⁵

Наведена стаття закликає до реабілітації та соціальної інтеграції дітей, що стали жертвами насильства, нехтування або збройних конфліктів, у спосіб, який забезпечує їхню гідність і самоповагу. Стаття вказує на те, що гідність дитини є серед ключових складових у процесі її фізичного та психологічного відновлення після перенесених травм.

Стаття 40 Конвенції:

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.¹⁶

У цій статті стверджується право дитини, що порушила кримінальний закон, на поводження, яке підкреслює її гідність і значущість, та сприяє її реінтеграції в суспільство. Такий підхід акцентує на підтримці людської гідності дитини, зокрема шляхом ставлення, що сприяє її виправленню та набуттю корисної ролі у суспільстві.

Отже, принцип гідності дитини посідає високе місце у захисті її прав на міжнародному рівні. Зокрема, це вбачається з Конвенції ООН про права дитини. Норми Конвенції наголошують на важливості дотримання гідності дитини в різних контекстах: від захисту її приватного життя до гуманного поводження в разі позбавлення волі. Положення Конвенції спрямовані на те, аби навіть у складних умовах гарантувати повагу до особистості дитини, забезпечуючи для неї можливість повноцінного життя, розвитку та інтеграції в суспільство.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке гідність, і чому її слід вважати фундаментальною цінністю?
2. Наведіть складові принципу гідності дитини. Яка їхня роль у гармонійному розвитку особистості?
3. Як чином Конвенція ООН про права дитини захищає гідність дитини?
4. Чому ненасильницьке виховання розглядається як етична основа для забезпечення гідності дитини?
5. Чому захист від принизливого ставлення слід вважати ключовим для збереження гідності дитини?

Тестові питання для самоконтролю:**1. Що означає принцип гідності дитини?**

- A) Визнання права дитини на освіту та здоров'я
- B) Забезпечення дитині можливості працювати
- B) Повага до прав дитини, її індивідуальності та особливих потреб
- Г) Виконання дитиною всіх вимог дорослих

2. Яка зі складових принципу гідності передбачає право дитини висловлювати свою думку?

- A) Забезпечення фізичної безпеки дитини
- B) Автономія та право дитини на самовираження
- B) Захист дитини від принизливого ставлення
- Г) Повага до індивідуальності

3. Який підхід до дисципліни в школі рекомендується Конвенцією ООН?

- A) Дисциплінарні заходи, які базуються на контролі
- B) Методи, які враховують гідність дитини
- B) Заборона дисциплінарних заходів
- Г) Використання суворок покарань

4. Яка стаття Конвенції ООН про права дитини захищає її від жорстокого поводження та тортур?

- A) Стаття 37
- B) Стаття 21
- B) Стаття 13
- Г) Стаття 14

5. Що є запорукою ненасильницького виховання дитини?

- A) Використання дисциплінарних заходів
- B) Застосування фізичних покарань лише у крайніх випадках
- B) Обмеження свободи дитини у випадку необхідності
- Г) Дотримання принципу гідності дитини

Ключ: 1 – B, 2 – B, 3 – B, 4 – A, 5 – Г.

1.3. Принцип участі дитини у прийнятті рішень та його складові

1. Принцип участі дитини у прийнятті рішень: основи та значення
2. Складові принципу участі дитини
3. Захист принципу участі дитини

1. *Принцип участі дитини у прийнятті рішень: основи та значення*

Принцип участі дитини у прийнятті рішень виступає базовим елементом концепції прав дитини та фундаментальним в контексті інтеграції дитини в суспільство. Даний принцип полягає у праві та здатності кожної дитини вільно висловлювати свою думку.

Одночасно цей принцип покладає на дорослих обов'язок чути дитину та враховувати її думку у процесах прийняття рішень, які впливають на її життя. Принцип участі дитини ґрунтується на визнанні дитини повноправним суб'єктом суспільних відносин, здатності дитини брати активну участь у визначенні свого життєвого шляху.

Участь дитини у прийнятті рішень виступає не тільки гарантією формального права, а є дієвим механізмом, який зміцнює повагу до особистості дитини. Визнаючи точку зору дитини, дорослі показують, що її думки, слова та дії є важливими для них. Таке сприйняття дитини дорослими сприяє формуванню в неї впевненості у собі. Одночасно такі взаємовідносини розвивають самосвідомість дитини та її здатність до критичного мислення. Дітям, які залучені до прийняття рішень необхідно аналізувати ситуації, висловлювати свої думки та пояснювати свою позицію та вибір, що зрештою сприяє їхньому моральному та інтелектуальному розвитку. Участь дитини у прийнятті рішень у процесах, які впливають на власне життя, також розвиває в неї почуття відповідальності, адже така залученість вчить дитину розуміти наслідки своїх дій та рішень.

Батьки або особи, які їх замінюють мають забезпечити якнайбільшу залученість дитини до прийняття рішень, які стосуються широкого кола питань у сімейному, соціальному, культурному тощо житті. Наприклад, у сімейному житті у дитини має бути можливість самостійно вирішувати, чи хоче вона займатися спортом, музикою або відвідувати той або інший творчий гурток. Говорячи про соціальний бік життя дитини, вона вправі обирати свій одяг, стиль або форми волонтерської активності. Позиціонуючи у цифровому середовищі, дитина може сама обирати соціальні мережі та форми комунікації в них.

Серед інших залучень дитини до прийняття рішень, особливо важливо враховувати ті, що стосуються її освіти, здоров'я, безпеки чи життєвих перспектив. В даному випадку прикладом може бути питання вибору закладу освіти, місця стажування або майбутньої професії.

Варто зауважити, що від забезпечення участі дитини у прийнятті рішень отримують користь і батьки. В такому випадку підвищується рівень довіри у їх бік з боку дитини. Зрештою це відображається у більшій гармонії у відносинах дитини із дорослими та суспільством загалом.

Залучаючи дитину до прийняття рішень дорослі також можуть розраховувати на підвищення якості таких рішень. В силу свого віку, діти здатні пропонувати унікальні ідеї та рішення, які через усталені стереотипи та інший життєвий досвід можуть бути важко помітними для дорослих. Наприклад, позиція дітей може бути цінною при плануванні дитячих майданчиків, просторів для відпочинку або дизайну цифрових продуктів.

Реалізація принципу участі дитини має далекосяжний вплив, що не закінчується на захисті її прав. Сприяючи розвитку громадянської свідомості принцип є важливою складовою демократичної культури. В дітей, які з раннього віку беруть участь у прийнятті рішень, формується активна громадянська позиція. Такі діти краще знають свої права, можуть сформулювати та обґрунтувати власну думку, та ефективніше взаємодіють з іншими членами суспільства задля досягнення спільних цілей. Формуючи культуру діалогу та взаєморозуміння між різними поколіннями, залучення дитини до процесу прийняття рішень зміцнює соціальну згуртованість.

Принцип участь слід розглядати і як інструмент соціальної інклюзії. Особливо значення принцип набуває в контексті інтеграції вразливих груп дітей – тих, які мають обмежені можливості, перебувають у складних життєвих обставинах, стикаються з дискримінацією тощо. Забезпечення голосу таких дітей у прийнятті рішень сприяє усуненню бар'єрів та соціальній рівності.

Користь від залучення дитини знаходить свій вияв у попередженні конфліктів. Відчуваючи, що їхнє слово має значення, діти стають більш відкритими, та готові дотримуватися встановлених правил. Тож, можливість висловлення власної думки зменшує ризики потенційних конфліктів у сім'ї, закладі освіти чи громаді.

Варто зауважити на взаємозв'язку принципу участі дитини із принципом найкращих інтересів дитини.

Стаття 2 Конвенції:

1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами,

адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.¹⁷

У Загальному коментарі Комітету з прав дитини №14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини, зазначено, що:

Принцип найкращих інтересів дитини необхідно застосовувати до всіх питань, які стосуються дитини або дітей, і враховувати для врегулювання будь-яких можливих колізій прав, закріплених в Конвенції або інших міжнародних договорах щодо прав людини. Увагу необхідно приділяти визначенню можливих рішень, які відповідають найкращим інтересам дитини. Це означає, що при ухвалення виконавчих заходів держави зобов'язані мати чітке уявлення про найкращі інтереси всіх дітей, зокрема дітей в уразливих ситуаціях.¹⁸

Сама по собі участь дитини не є самоціллю – така участь має базуватися на забезпеченні найкращих інтересів дитини, тобто вона має бути осмисленою, тоді як дорослі зобов'язані рахуватися як із думкою дитини, так і дбати про її безпеку та благополуччя. Так, наприклад у разі розлучення батьків принцип участі дитини означає, що має бути врахована її позиція про те, з ким з батьків вона має бажання проживати далі. В той же час, умови проживання того з батьків, якого обрала дитина можуть бути істотно гіршими за умови проживання іншого з батьків. Може йтися про відсутність стабільного заробітку дорослого, відсутність поруч закладу освіти, погана безпекова ситуація в регіоні тощо. В такому разі виходячи з принципу найкращих інтересів дитини рішення може бути прийнято на користь проживання в кращих умовах.

Отже, слід розглядати принцип участі дитини у прийнятті рішень одним з фундаментальних принципів забезпечення прав дитини. З одного боку його реалізація сприяє захисту прав та інтересів дітей, а з іншого готує нову генерацію активних громадян. Участь дітей потрібно сприймати в якості невід'ємної складової культурної парадигми як окремої родини, так і демократичного суспільства в цілому.

2. Складові принципи участі дитини

Принцип участі дитини у прийнятті рішень ґрунтується на п'яти головних складових, які забезпечують реалізацію цього права. Такими складовими є:

¹⁷ Про права дитини: конвенція ООН від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

¹⁸ Загальний коментар №14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини. URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>.

- повага до думки дитини;
- право на інформацію;
- адаптація до віку та зростання;
- участь у рішеннях про власний життєвий шлях;
- захист від впливу.

Повага до думки дитини полягає у створенні умов, за яких дитина буде вільна у висловлюванні своїх думок, а дорослі братимуть їх до уваги у процесі ухвалення рішень. Можливість вільно висловлювати свою думку забезпечується наявністю механізмів для врахування думки дитини в сімейному, шкільному та соціальному житті. Наприклад, ділячись досвідом про роботу в одному з німецьких дитсадків у м. Дортмунд українка відзначила повагу до дитини, навіть якщо тій лише кілька місяців. Вихователі не дають директивних вказівок дітям, вказуючи чим їм займатися в той або інший час, натомість прислухаються до їхніх бажань¹⁹.

Доступ до достовірної інформації, адаптованої з урахуванням віку дитини, до питань, що стосуються її життя, дає їй можливість робити обґрунтовані висновки та брати усвідомлену участь у процесі прийняття рішень. У якості прикладу тут можна навести адаптовану до дітей версію Стратегії ЄС з прав дитини²⁰. Прикладом також може бути адаптація для дітей норм правосуддя у Нідерландах. Спеціальний розділ для дітей на офіційному сайті судової системи цієї країни, містить інформацію про основи правосуддя, функціонування судової системи, та права дітей, коли вони є учасниками судових процесів в цивільних, кримінальних та адміністративних справах. Аналогічним ресурсом у Франції, є сайт Міністерства юстиції, який містить спеціальну рубрику для дітей, присвячену питанням правосуддя та ювенальним судам. Серед іншого,

¹⁹ “Тут виховують особистостей, а не гвинтиків у системі»: враження українки з Луганщини про роботу в одному з німецьких дитсадків. URL: <https://nus.org.ua/articles/tut-vyhovuyut-osobystostej-a-ne-gvyntykiv-u-systemi-vrazhennya-ukrayinky-z-luganshhyny-pro-robotu-v-odnomu-z-nimetskyh-dytsadkiv/>.

²⁰ The European Union’s plan for children’s rights. UPD: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c4889a76-a0ee-11ec-83e1-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Selectedpublications&WT.ria_c=41957&WT.ria_f=5711&WT.ria_ev=search&WT.URL=https%3A%2F%2Fop.europa.eu%2Fen%2Fweb%2Fgeneral-publications%2Fkids-corner.

на сайті можна знайти «Путівник по правосуддю для дітей». Спільною рисою наведених у прикладах ресурсів є адаптованість їх контенту для розуміння дітьми різного віку. Матеріали розподілені принаймні на 2-3 вікові групи: дошкільний вік, молодша школа, середня школа, підлітки/старшокласники. Для полегшення розуміння складних юридичних питань дітьми використовується проста, зрозуміла для них мова, використовуються інтерактивні елементи²¹.

Адаптація до віку та зростання як складова принципу участі дитини означає врахування рівня зрілості дитини, її когнітивних можливостей та емоційного стану при ухваленні рішень. Важливо, щоб форма участі дитини відповідала її віковим можливостям. Наприклад, беручи участь у плануванні занять діти в дитячому садочку можуть ділитися своєю думкою через прості інтерактивні методи, зокрема малюнки чи голосування, тоді як старші діти можуть повідомляти своє рішення через більш складні форми, як-от дискусії та опитування.

Участь у рішеннях про власний життєвий шлях передбачає залучення дітей до ухвалення важливих рішень, що стосуються їхнього особистого розвитку, освіти, здоров'я тощо. Наприклад, поширеною практикою в школах країн ЄС є можливість вибору частини предметів для вивчення, крім тих, що є обов'язковими.

Ще одна складова принципу участі дитини, – **захист від впливу**, означає захист дітей від будь-якого тиску, втручання чи маніпуляцій, що можуть заважати або перешкоджати їхньому вільному висловленню. Захист від впливу передбачає створення безпечного середовища, придатного для вільного висловлювання дітьми своїх думок та поглядів. Прикладом забезпечення захисту від впливу може виступати Барнахус, як місце, де багатопрофільна міжвідомча команда спеціалістів, зокрема, правоохоронців, медиків, представників служби захисту дітей тощо співпрацює з метою захисту дітей – жертв та свідків насильства. Першою такою моделлю у 1998 році впровадила Ісландія. Далі це зробили Швеція у 2005 році, Норвегія у 2007 році, Гренландія у 2011 році, та Данія у 2013-му. Після цього досвід продовжив ширитися всією Європою²².

²¹ Правосуддя, дружнє до дитини, в контексті євроінтеграції: чи потрібен Україні спеціальний вебсайт, адаптований для потреб дітей? URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pravosuddia-druzhnie-do-dytyny-v-konteksti-ievrointehratsii-chy-potriben-ukraini-spetsialnyi-vebsait-adaptovanyi-dlia-potreb-ditei/>.

²² Модель «Барнахус»: Загальна характеристики і впровадження в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/21316/file/BARNAHUS_web_2.pdf.

Отже, участь дитини у прийнятті рішень, як один з ключових елементів забезпечення її прав та гармонійного розвитку, ґрунтується на п'яти складових, що сприяють врахуванню потреб, можливостей та інтересів дітей у різних життєвих ситуаціях. Реалізація даного принципу сприяє формуванню у дитини почуття власної гідності та довіри до суспільства.

3. Захист принципу участі дитини

Захист принципу участі дитини є важливим завданням держав та міжнародної спільноти. Закріплення даного принципу можна побачити в низці міжнародних документів, та актів національного законодавства країн ЄС. Реалізація принципу участі дитини забезпечується через правові норми та механізми, які спрямовані на підтримку та захист участі дітей у прийнятті рішень, які їх стосуються.

Стаття 12 Конвенції:

1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства²³.

Наведена стаття забезпечує правову основу для реалізації принципу участі дитини у прийнятті рішень. Від держав вимагається створення механізмів, які дозволяють дітям вільно формулювати свої погляди, та бути почутими у питаннях, які безпосередньо стосуються їх життя, з урахуванням їх віку та зрілості. Таким чином дитина розглядається як активний суб'єкт відносин, здатний впливати на своє життя.

Стаття 13 Конвенції:

1. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

²³ Про права дитини: конвенція ООН від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

- a) для поваги прав і репутації інших осіб; або*
*b) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.*²⁴

Наведене вище положення конкретизує право дитини на свободу висловлювання, виділяючи доступ до інформації та можливості її передачі у різних формах. Закріплення даного права є важливим у забезпеченні повноцінної участі дитини у прийнятті рішень.

Раніше ми вже згадували статтю 24 Хартії основних прав Європейського Союзу, яка також закріплює право дитини вільно висловлювати свої думки.

На національному рівні рішення та дії органів влади не мають суперечити вищезгаданим міжнародним документам. На цьому рівні країни ЄС закріплюють принцип участі дитини в національних законодавствах, а дії та рішення органів влади мають забезпечувати реалізації принципу. Так, наприклад у Швеції політики в муніципалітеті мають цікавитись думкою дітей, перед тим як ухвалити рішення про речі, які їх стосуються. Коли батьки розлучаються і не можуть дійти згоди про те, з ким буде проживати дитина, суд повинен запитати не тільки батьків, а й дитину про те, з ким вона хоче жити. Муніципалітети у Швеції повинні враховувати найкращі інтереси дітей коли йдеться про будівництво нового житла, ігрових майданчиків шкіл тощо²⁵.

Таким чином, принцип участі дитини у прийнятті рішень є базовим у забезпеченні її прав та гармонійного розвитку. Даний принцип розглядає дитину як повноправного суб'єкта суспільних відносин, який здатен впливати на своє життя шляхом формулювання та висловлювання своїх думок та поглядів, а також через участь у прийнятті рішень. Дотримання принципу участі дитини потребує створення умов, які сприятимуть забезпеченню права дитини на інформацію, необхідну для ухвалення обґрунтованих рішень, врахування думки дитини та адаптації до її віку. Законодавче закріплення принципу сприяє розвитку громадянської активності дитини, а також формуванню суспільства, де визнаються і захищаються права всіх.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає значення принципу участі дитини у прийнятті рішень для її гармонійного розвитку?
2. Назвіть складові принципу участі дитини та розкрийте сутність кожної з них.
3. Як статті 12 і 13 Конвенції ООН про права дитини сприяють реалізації та захисту принципу участі?

²⁴ Там само.

²⁵ Права дітей та Конвенція про права дитини. URL:
<https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/barns-rattigheter-och-barnkonventionen.html>.

4. Наведіть приклади адаптації участі дитини до її віку та зростання?

5. У чому полягає цінність принципу участі дитини для побудови демократичного суспільства?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Що є основоположним у принципі участі дитини у прийнятті рішень?

- А) Здатність дитини виконувати обов'язки дорослих
- Б) Високі результати у навчанні
- В) Обов'язок дитини слухати батьків
- Г) Право дитини вільно висловлювати свою думку

2. Що з переліченого входить до складових принципу участі дитини?

- А) Навчання, безпека, контроль з боку дорослих
- Б) Повага до думки дитини, право на інформацію, адаптація до віку
- В) Здатність дитини навчатися, успішна соціалізація, виконання

обов'язків у сім'ї

Г) Повага дитини до дорослих, уміння допомагати батькам, право на відпочинок

3. Яка стаття Конвенції ООН про права дитини гарантує право дитини бути почутою?

- А) Стаття 16
- Б) Стаття 23
- В) Стаття 12
- Г) Стаття 13

4. Завданням дорослих у реалізації принципу участі дитини є?

- А) Надання дитині абсолютної свободи у прийнятті рішень
- Б) Враховування думки дитини та забезпечення її безпеки та благополуччя

В) Контроль дій та поведінки дитини виключаючи її думку

Г) Ігнорування думки дитини, у разі її невідповідності очікуванням батьків

5. Який з наведених прикладів передає реалізацію права дитини на участь?

А) Висловлення дитиною власної думки з питання вибору навчального закладу

Б) Визначення адміністрацією навчального закладу факультативів для відвідування дитиною

В) Визначення батьками часу для дитини у користуванні гаджетом

Г) Передання дитиною батькам важливої інформації від шкільного вчителя

Ключ: 1 – Г, 2 – Б, 3 – В, 4 – Б, 5 – А.

1.4. Правові засади заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань: міжнародні, європейські стандарти та національне законодавство

1. Міжнародно-правова регламентація заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань

2. Європейські стандарти заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань

3. Національне законодавство у сфері заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань

1. *Міжнародно-правова регламентація заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань*

Міжнародна спільнота приділяє значну увагу питанням захисту дітей від насильства. До документів, в яких містяться положення щодо заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань, відносяться:

Глобальні цілі сталого розвитку на 2015 – 2030 роки²⁶.

Ціль 5.2: Ліквідувати всі форми насильства щодо всіх жінок і дівчат у публічній і приватній сфері.

Ціль 16.2: Покласти край наругам, експлуатації, торгівлі й усім формам насильства і тортур щодо дітей.

Конвенція ООН про права дитини (1989 р.)²⁷ є основним інструментом прав людини для дітей. Її ратифікували або приєдналися 196 держав. Заборона будь-яких тілесних покарань дітей охоплюється статтями 19, 28 і 37 Конвенції. Усі країни-члени ЄС є сторонами Конвенції ООН про права дитини.

Стаття 19 Конвенції:

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи небального і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

²⁶ 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>.

²⁷ Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

2. Такі захисні заходи повинні, у відповідних випадках, включати ефективні процедури для створення соціальних програм для забезпечення необхідної підтримки для дитини та для тих, хто піклується про дитину, а також для інших форм профілактики та для виявлення, звітування, направлення, розслідування, лікування та подальших заходів у випадках жорстокого поводження з дітьми, описаних вище, і, якщо це доцільно, для судового розгляду.

Зауваження загального порядку №8 Комітету ООН з прав дитини «Право дитини на захист від тілесних покарань та інших жорстоких видів покарання, що принижують гідність» (2006 рік)²⁸.

Комітет визначає «тілесне» або «фізичне» покарання як будь-яке покарання, при якому застосовується фізична сила і яке покликане заподіяти певний ступінь болю або дискомфорту, якими б легкими вони не були. У більшості випадків передбачається нанесення дітям ударів («биття», «відшльопування», «тріпка») рукою або будь-яким предметом (батоном, палицею, ременем, тувель, дерев'яною ложкою і т.д.). Але це також може бути пов'язано, наприклад, зі стусанами, струшуванням або жбурлянням дітей, дряпанням, щипанням, кусанням, висмикуванням волосся або ляпасами, примусом дітей залишатися в незручному становищі, випалюванням, ошпарюванням або примусовим заковтуванням (наприклад, примус до заковтування гострих спецій). На думку Комітету, тілесні покарання у будь-якому разі є принизливими.

Крім того, існують інші, не пов'язані із застосуванням фізичної сили види покарання, які також є жорстокими та принижують гідність і, як такі, несумісні з Конвенцією. До них відносяться, наприклад, покарання образою, наклепом, перетворення дітей на предмет знущань, використання загроз, залякування чи висміювання дитини.

Комітет підкреслив, що положення щодо «розумного покарання», «права на виправлення» тощо щодо дітей є правовими засобами захисту від карального нападу на дітей, які не застосовуються до дорослих. Рівний захист дітей вимагає скасування такого захисту.

Принцип рівного захисту дітей і дорослих від насильства, в тому числі в сім'ї, не означає, що всі виявлені випадки фізичного покарання дітей батьками повинні призводити до притягнення батьків до відповідальності. Принцип de minimis – закон не

²⁸ General comment no. 8 (2006), The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19 ; 28, para. 2 ; and 37, inter alia). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/583961?v=pdf>.

стосується дріб'язкових питань – гарантує, що незначні насильства між дорослими передаються до суду лише за дуже виняткових обставин; те ж саме стосується незначних нападів на дітей. Держави повинні розробити ефективні механізми звітності та перенаправлення. Незважаючи на те, що всі повідомлення про насильство щодо дітей необхідно належним чином розслідувати та забезпечити їх захист від значної шкоди, мета полягає в тому, щоб запобігти використанню батьками насильницьких або інших жорстоких чи таких, що принижують гідність, покарань шляхом підтримуючого та освітнього, а не карального втручання.

Зауваження загального порядку №13 Комітету ООН з прав дитини «Право дитини на свободу від усіх форм насильства» (2011 рік)²⁹.

Було підтверджено, що жодна форма насильства щодо дітей, якою б легкою вона не була, не може бути толерантною, у тому числі в сімейній сфері, а також зобов'язання держав запобігати насильству та захищати постраждалих дітей.

Пункт 17. Без винятків. *Комітет послідовно дотримується позиції, що будь-які форми насильства над дітьми, якими б легкими вони не були, є неприйнятними. «Усі форми фізичного чи психічного насильства» не залишають місця для будь-якого рівня легалізованого насильства над дітьми. Частота, серйозність шкоди та намір завдати шкоди не є обов'язковими умовами для визначення насильства. Держави-учасниці можуть посилатися на такі фактори в стратегіях втручання, щоб забезпечити пропорційну відповідь у найкращих інтересах дитини, але визначення жодним чином не повинні порушувати абсолютне право дитини на людську гідність та фізичну та психологічну цілісність, описуючи деякі форми насильства як юридично та/або соціально прийнятним.*

Пункт 24. Тілесні покарання. У коментарі загального порядку № 8 (параграф 11) Комітет визначив «тілесне» або «фізичне» покарання. Інші конкретні форми тілесних покарань перелічені в доповіді незалежного експерта для дослідження ООН щодо насильства щодо дітей (A/61/299, пункти 56, 60 і 62) (посилання на доповідь міститься у корисних посиланнях – прим. авт.).

Пункт 41. Держави-учасниці, які ще не зробили цього, повинні забезпечити перегляд національного законодавства та внесення змін до нього відповідно до статті 19 та його імплементації в цілісних рамках Конвенції, створення комплексної політики щодо прав дитини

²⁹ General comment no. 13 (2011). The right of the child to freedom from all forms of violence. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/423/87/pdf/g1142387.pdf>.

та забезпечення повної заборони всіх форм насильства щодо дітей у будь-якому місці та ефективних і відповідних санкцій проти винних;

Пункт 61. Стаття 3 (найкраще забезпечення інтересів дитини). Комітет підкреслює, що тлумачення найкращих інтересів дитини має відповідати всій Конвенції, включаючи зобов'язання захищати дітей від усіх форм насильства. Його не можна використовувати для виправдання практики, включаючи тілесні покарання та інші форми жорстокого або такого, що принижує гідність, покарання, які суперечать людській гідності та праву дитини на фізичну недоторканність. Судження дорослого про найкращі інтереси дитини не може переважати над зобов'язанням поважати всі права дитини за Конвенцією.

Зауваження загального порядку №20 Комітету ООН з прав дитини «Реалізація прав дитини в підлітковому віці» (2016 рік)³⁰.

Пункт 49. ...Держави-учасниці повинні створювати більше можливостей для розширення інституційних програм із запобігання та реабілітації, а також соціальної реінтеграції підлітків, які постраждали від насильства. Комітет наголошує на необхідності залучення підлітків у створення превентивних стратегій і заходів із захисту постраждалих від насильства.

Зауваження загального порядку являють собою тлумачення положень Конвенції і принципів, закріплених в ній, вони можуть бути використані **як джерело права** на рівні з відповідним договором, оскільки за своєю природою створюються для виконання його положень.³¹

Станом на листопад 2024 року Комітет ООН з прав дитини зробив 546 зауважень/рекомендацій з питань заборони тілесних покарань 198 державам. Рекомендації полягають у тому, щоб послідовно забороняти тілесні покарання в будь-якому місці, включно з домом, і підтримувати це відповідними заходами.

З окремими рекомендаціями Комітету ООН з прав дитини щодо країн ЄС можна ознайомитись у додатку до цієї теми. Після того, як країни досягли заборони, Комітет продовжує контролювати її виконання,

³⁰ General comment no. 20 (2016). on the implementation of the rights of the child during adolescence. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-20-2016-implementation-rights>.

³¹ Пархоменко П.І. Діяльність Комітету ООН з прав дитини: практичний посібник. URL: <https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf>

зокрема шляхом подальших рекомендацій. Крім того, Комітет ООН з прав дитини відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо процедури подання повідомлень може розглядати індивідуальні та колективні повідомлення щодо порушення країнами прав дитини. *З окремими тематичними рішеннями Комітету ООН з прав дитини можна ознайомитись у додатку до цієї теми.*

Мінімальні стандартні правила ООН щодо здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»)³².

Правило 17.3 «Неповнолітні не підлягають тілесним покаранням».

Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі³³.

Правило 67: «...будуть суворо заборонені будь-які дисциплінарні заходи, що становлять жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, включаючи тілесні покарання...».

Керівні принципи ООН із запобігання злочинності серед неповнолітніх («Керівні принципи Ер-Ріада»)³⁴.

п. 21 «Системи освіти повинні, на додаток до діяльності з академічної та професійної підготовки, приділяти особливу увагу наступному: ... (h) уникнення суворих дисциплінарних заходів, зокрема тілесних покарань».

п. 54 «Жодна дитина чи молода особа не повинні піддаватися суворим або таким, що принижують гідність, виправним або покараним заходам вдома, у школах чи будь-яких інших установах».

З станом правової заборони тілесних покарань дітей як у публічному, так у приватному просторі, у різних країнах світу можна ознайомитись на офіційному сайті ініціативи «End Corporal Punishment», яка здійснює оцінку глобального прогресу на шляху до абсолютної правової заборони тілесних покарань дітей. Станом на листопад 2024 року 67 держав домоглися заборони тілесних покарань дітей в усіх сферах, уряди щонайменше 25 інших держав

³² United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile>.

³³ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-rules-protection-juveniles-deprived-their-liberty>.

³⁴ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh>.

висловили готовність запровадити повну заборону³⁵. Також на міжнародному рівні питання протидії тілесним та іншим принижуючих гідність покаранням дітей знаходяться в фокусі уваги UNICEF, за оцінками якого 6 з 10 дітей віком від 2 до 14 років у всьому світі піддаються тілесним покаранням³⁶.

2. Європейські стандарти заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань

Європейські стандарти заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань формуються переважно РС та ЄС.

РС через різноманітні конвенції та механізми реалізації, а також широкомасштабні кампанії бореться проти домашнього насильства над дітьми.

Європейська конвенція з прав людини³⁷.

Стаття 3. Заборона тортур:

Ніхто не може бути підданий тортурам або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Європейська соціальна хартія³⁸.

Стаття 17. Право дітей та молоді на соціальний, правовий та економічний захист.

I. Діти та молодь мають право на належний соціальний, правовий та економічний захист.

II. З метою забезпечення ефективного здійснення права дітей та молоді зростати в середовищі, яке заохочує всебічний розвиток їхньої особистості та їхніх фізичних і розумових здібностей, Сторони зобов'язуються безпосередньо або у співпраці з державними та приватними організаціями вживати всіх відповідних та необхідних заходів, спрямованих на:

...b) захист дітей та молодь від недбалості, насильства чи експлуатації...

³⁵ Global progress towards prohibiting all corporal punishment. URL: <https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/legality-tables/Global-progress-table-commitment.pdf>.

³⁶ Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children. URL: <https://data.unicef.org/resources/hidden-in-plain-sight-a-statistical-analysis-of-violence-against-children/>.

³⁷ Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

³⁸ European Social Charter. URL: <https://rm.coe.int/168007cf93>.

За виконанням Європейської соціальної хартії стежить Європейський комітет із соціальних прав, який взяв до уваги широкий консенсус як на європейському, так і на міжнародному рівнях щодо того, що тілесні покарання дітей мають бути чітко та повністю заборонені законом. *У додатку до даної теми можна ознайомитись із окремими рішенням даного комітету.*

Стратегія Ради Європи прав дитини³⁹.

2.1. Свобода від насильства для всіх дітей.

1.1.10. Сприяння ефективній ліквідації тілесних покарань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, форм покарання дітей у будь-якому місці, включаючи запобігання регресу в цій сфері...

Психологічне насильство не завжди сприймається як насильство. Існує також ризик «нормалізації» насильства залежно від того, хто є злочинцем або де воно відбувається.

Для цілей Стратегії насильство щодо дітей розуміється як порушення прав людини, включаючи всі форми фізичного чи психічного насильства, каліцтва чи жорстокого поводження, нехтування чи недбалого ставлення, жорстокого поводження чи експлуатації, включаючи сексуальне насильство. Рада Європи продовжуватиме сприяти політиці нульової терпимості до насильства у своїх державах-членах. У реалізації цієї Стратегії Рада Європи також шукатиме синергії з Європейським Союзом (ЄС) та його діями щодо насильства щодо дітей, беручи до уваги Стратегію ЄС щодо прав дитини (2021-24) та Стратегію ЄС для більш ефективної боротьби з сексуальним насильством над дітьми, у тому числі стосовно можливого приєднання ЄС до Лансаротської конвенції.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)⁴⁰, ратифікована Україною 20 червня 2022 року.

Стаття 26. Захист і підтримка дітей-свідків.

³⁹ Council Of Europe Strategy For The Rights Of The Child (2022-2027): “Children’s Rights In Action: From Continuous Implementation To Joint Innovation». URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a5a064%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%20\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a5a064%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%20]}).

⁴⁰ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

Фізичне, сексуальне або психологічне насильство й жорстокість у стосунках між батьками або іншими членами родини на очах у дітей має для дітей тяжкі наслідки. Воно вселяє страх, травмує і серйозно впливає на їхній розвиток. Термін «діти-свідки» стосується не лише тих дітей, які були присутні під час насильства і стали активними свідками того, що відбувалося, але й тих, хто чув зойки та інший шум зі своєї схованки, або тих, хто став заручником довгострокових наслідків подібного насильства.

Рекомендація 1666 (2004) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Загальноєвропейська заборона на тілесні покарання дітей»⁴¹. Асамблея вважає, що будь-яке тілесне покарання дітей є порушенням їх фундаментального права на людську гідність і фізичну недоторканість і закликає покласти край соціальному та правовому прийняттю тілесних покарань дітей, зокрема шляхом:

- *підвищення обізнаності* про повну заборону тілесних покарань та інших форм принизливого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження з дітьми;
- *забезпечення загальної обізнаності щодо основних прав дітей*, зокрема їх права на людську гідність і фізичну недоторканність;
- *заохочення позитивних, ненасильницьких форм виховання дітей* і вирішення конфліктів;
- *пропонування дітям та молоді* можливості висловити свою думку та залучитися до планування та реалізації заходів щодо викоринення тілесних покарань;
- *впевненості, що батькам*, особливо тим, які мають труднощі у вихованні дітей, *нададуть необхідні поради та підтримку*;
- *пропонування дітям конфіденційних порад, консультацій та юридичного представництва*, щоб вони могли реагувати на насильство щодо них;
- *гарантування ефективного і відповідного захисту дітям*, які є особливо вразливими до шкідливого та принизливого покарання, таким як *діти з інвалідністю та діти в установах чи місцях позбавлення волі*;
- *забезпечення, щоб тілесні покарання та інші шкідливі та принизливі форми покарання дітей були включені у визначення домашнього насильства.*

Рекомендація CM/Rec(2009)10 Комітету міністрів державам-членам щодо інтегрованих національних стратегій

⁴¹ Recommendation 1666 (2004) Europe-wide ban on corporal punishment of children. URL: <https://pace.coe.int/en/files/17235/html>.

захисту дітей від насильства⁴² підкреслює, що крихкість і вразливість дітей та їхня залежність від дорослих у зростанні та розвитку вимагають більших інвестицій у запобігання насильству та захист дітей з боку сім'ї, суспільства та держави.

На рівні ЄС наступні документи містять положення, що спрямовані на запобігання та протидію насильству щодо дітей, зокрема заборону тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань.

Хартія ЄС про основні права⁴³.

Стаття 1: *Гідність людини недоторкана. Її треба поважати і захищати.*

Стаття 3: *Кожен має право на повагу до фізичної та психічної недоторканості.*

Стаття 4: *Ніхто не може бути підданий тортурам або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.*

Стаття 24 (ч.1): *Діти мають право на такий захист і турботу, які необхідні для їх благополуччя. Вони можуть вільно висловлювати свої погляди. Такі погляди повинні бути враховані з питань, які стосуються їх відповідно до їх віку та зрілості.*

Договір про Європейський Союз.⁴⁴

Стаття 3(3) встановлює, що ЄС підтримує захист прав дитини.

Стратегія ЄС з прав дитини.⁴⁵

«Я б хотів, щоб у моїй родині було менше сварок і напруженості».
(Дитина, Греція).

3. Боротьба з насильством над дітьми та забезпечення захисту дітей: ЄС, який допомагає дітям рости без насильства:

⁴² Recommendation CM/Rec(2009)10 of the Committee of Ministers to member states on integrated national strategies for the protection of children from violence. URL:

[https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805d023d%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805d023d%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}).

⁴³ Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

⁴⁴ Консолідовані версії договору про Європейський союз та договору про функціонування європейського союзу (2010/c83/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

⁴⁵ Стратегія ЄС щодо прав дитини (2021). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142#footnote56>.

Розвиток інтегрованих систем захисту дітей нерозривно пов'язаний із запобіганням насильству та захистом від нього. З дитиною в центрі всі відповідні органи та служби повинні співпрацювати, щоб захистити та підтримати дитину в її найкращих інтересах. Особливу увагу слід приділяти профілактичним заходам, зокрема підтримці сім'ї.

Європейська комісія запрошує держави-члени:... прийняти законодавство про заборону тілесних покарань у будь-якому місці, якщо воно ще не доступне, і працювати над його ліквідацією....

Висновки Ради щодо Стратегії ЄС з прав дитини (2022)⁴⁶ акцентують увагу на важливості активізувати зусилля держав-членів щодо запобігання та боротьби з усіма формами насильства над дітьми, зокрема шляхом заборони тілесних покарань у будь-яких умовах та посилення інтегрованої підтримки послуг для дітей та сімей.

Рекомендація (ЄС) 2024/1238 (23 квітня 2024 року) щодо розробки та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей в найкращих інтересах дитини⁴⁷ спрямована на сприяння розвитку інтегрованих систем захисту дітей у державах-членах і зміцнення їх функціонування, а також сприяння захисту дітей як пріоритету Союзу в його зовнішніх діях.

Пункт 37: Державам-членам рекомендовано заборонити тілесні покарання дітей у будь-якому місці та посилити інтегровані служби підтримки для дітей та їхніх сімей. Держави-члени повинні надавати сім'ям необхідний соціальний захист і підтримку для забезпечення розвитку та благополуччя дітей, у тому числі шляхом ефективного запобігання такому покаранню та раннього втручання. Держави-члени також повинні забезпечувати підтримку батьківства та сім'ї, забезпечуючи необхідні умови для запобігання розлученню сім'ї в найкращих інтересах дитини.

Пункт 39: Державам-членам рекомендовано чітко визначити правила повідомлення про випадки насильства щодо дітей. Якщо до насильства причетний носій батьківської відповідальності або коли може виникнути будь-який інший конфлікт інтересів між дпостраждалою дитиною та носієм батьківської відповідальності,

⁴⁶ Conclusions on the EU Strategy on the rights of the child. 10024/22. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10024-2022-INIT/en/pdf>.

⁴⁷ Commission Recommendation (Eu) 2024/1238 On Developing And Strengthening Integrated Child Protection Systems In The Best Interests Of The Child. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32024H1238#ntr6-L_202401238EN.000101-E0006.

держави-члени повинні враховувати найкращі інтереси дитини та забезпечити, щоб будь-яка дія, яка потребує згоди, не залежала від згоди носія батьківської відповідальності.

Пункт 42: Держави-члени повинні створити комплексні міждисциплінарні механізми направлення скарг щодо насильства щодо дітей, які охоплюють усі відповідні сектори, включаючи сектори охорони здоров'я (включно з психічним здоров'ям), соціального захисту, освіти, правосуддя та правоохоронних органів.

Першим комплексним правовим інструментом на рівні ЄС, спрямованим на боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, стала **Директива (ЄС) 2024/1385 щодо боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством**⁴⁸, яка наразі має враховуватись і у випадках насильницьких методів виховання дітей. Звернемо увагу на положення, що стосуються дітей:

(13) Через їхню вразливість свідки домашнього насильства можуть бути руйнівними для дітей. Діти, які стають свідками домашнього насильства в сім'ї або сім'ї, як правило, зазнають прямої психологічної та емоційної шкоди, яка впливає на їхній розвиток, і піддаються підвищеному ризику страждань від фізичних і психічних захворювань, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Визнання того, що діти, які зазнали шкоди безпосередньо через те, що стали свідками домашнього насильства, самі є жертвами, є важливим кроком у захисті тих дітей, які страждають через домашнє насильство.

(33) ... Діти потребують ефективного захисту від таких форм насильства та негайного вжиття відповідних заходів. Тому професіонали, які контактують з дітьми-жертвами, включно з працівниками охорони здоров'я, соціальних служб чи освіти, не повинні бути обмежені правилами конфіденційності, якщо у них є обґрунтовані підстави вважати, що дитині було завдано серйозної фізичної шкоди. Якщо професіонали повідомляють про такі випадки насильства, держави-члени повинні гарантувати, що вони не несуть відповідальності за порушення конфіденційності. Проте професійна адвокатська таємниця має бути захищена Там, де це передбачено національним законодавством, привілей духовенства-покаяння або еквівалентні принципи, що застосовуються для захисту свободи релігії, також повинні бути захищені. Крім того, можливість професіоналів повідомляти про такі випадки насильства не порушує

⁴⁸ Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj>.

національних правил щодо конфіденційності джерел, які застосовуються в контексті ЗМІ.

(34) Щоб подолати недоповідання у випадках, коли постраждалою є дитина, необхідно встановити безпечні та зручні для дітей процедури повідомлення. Це може включати опитування компетентних органів простою та доступною мовою. Держави-члени повинні забезпечити, наскільки це можливо, присутність професіоналів, які спеціалізуються на догляді та підтримці дітей, щоб допомогти їм у процедурах звітування. Можуть виникнути обставини, коли така допомога може бути не релевантною, наприклад, через зрілість дитини або у випадку онлайн-повідомлення, або коли така допомога може виявитися складною, наприклад, у малонаселених районах.

(42) ... При визначенні того, чи направляти дітей-постраждалих до служб підтримки, найкращі інтереси цих постраждалих мають бути першочерговим фактором, як зазначено у статті 24 Хартії.

(68) Щоб ефективно подолати негативні наслідки для дітей, заходи підтримки дітей повинні включати спеціалізоване психологічне консультування, адаптоване до віку, потреб розвитку та індивідуальної ситуації дитини, разом із педіатричною допомогою, якщо це необхідно, і надаватися, як тільки у компетентних органів з'являється обґрунтовані підстави вважати, що діти могли бути жертвами, включаючи дітей-свідків. Під час надання допомоги дітям права дитини, як викладено у статті 24 Хартії, мають бути першочерговими.

(70) Щоб забезпечити безпеку дітей під час можливих побачень із правопорушником або підозрюваним, який є носієм батьківської відповідальності з правами доступу, як це визначено відповідно до застосовних норм національного цивільного права, держави-члени повинні забезпечити наявність контрольованих нейтральних місць, у тому числі відділів захисту дітей або соціального забезпечення, щоб такі побачення могли відбуватися там у найкращих інтересах дитини. Якщо необхідно, візити мають відбуватися в присутності представників служби захисту дітей або соціального забезпечення. Якщо необхідно забезпечити тимчасове житло, діти повинні, як пріоритет, розміщуватися разом з особою, яка відповідає за батьківські права, яка не є правопорушником або підозрюваним. Завжди слід враховувати найкращі інтереси дитини.

Стаття 14. Повідомлення про насильство щодо жінок або домашнє насильство

б. Якщо діти повідомляють уповноваженим органам про акти насильства щодо жінок або домашнє насильство, держави-члени

забезпечують безпечність, конфіденційність процедур звітності, розробку та доступність у зручній для дітей формі, а також розроблену та доступну мовою, зрозумілою для дитини, відповідно до віку та зрілості дитини.

Держави-члени повинні забезпечити, щоб професіонали, навчені працювати з дітьми, допомагали в процедурах звітування, щоб переконатися, що вони відповідають найкращим інтересам дитини.

Держави-члени повинні забезпечити, щоб у випадку, коли носій батьківської відповідальності залучений до акту насильства, можливість дитини повідомити про акт не залежала від згоди носія батьківської відповідальності та щоб заходи, необхідні для захисту безпеки дитини, були вжиті компетентними органами до того, як цю особу буде поінформовано про повідомлення.

Стаття 18. Звернення до служби підтримки

3. Держави-члени гарантують, що у разі потреби компетентні органи можуть направляти дітей-жертв до служб підтримки, якщо необхідно, без попередньої згоди носія батьківської відповідальності.

Стаття 31. Підтримка постраждалих дітей

1. Держави-члени забезпечують надання дитині конкретної належної підтримки, як тільки у компетентних органів з'являться обґрунтовані підстави вважати, що ця дитина могла піддаватися чи бути свідком насильства щодо жінок чи домашнього насильства.

Підтримка дітей має бути спеціалізованою та відповідати віку, потребам розвитку та індивідуальній ситуації дитини, поважаючи найкращі інтереси дитини.

2. Дітям-жертвам надається відповідна до віку медична допомога та емоційна, психосоціальна, психологічна та освітня підтримка з урахуванням потреб розвитку та індивідуальної ситуації дитини, а також будь-яка інша відповідна підтримка, пристосована, зокрема, до ситуацій домашнього насильства.

3. Якщо необхідно забезпечити тимчасове житло, дітей, після того, як було вислухано їхню думку з цього питання, враховуючи їхній вік і зрілість, першочергово поміщають разом з іншими членами сім'ї, зокрема з ненасильницьким батьком або особою, яка відповідає за батьківство, у постійне чи тимчасове житло, обладнане допоміжними службами.

Принцип найкращих інтересів дитини має бути вирішальним при оцінці питань щодо тимчасового розміщення.

Стаття 32. Безпека дітей

1. Держави-члени забезпечують, щоб відповідні компетентні органи мали доступ до інформації щодо насильства щодо жінок або домашнього насильства за участю дітей, наскільки це необхідно для того, щоб цю інформацію можна було взяти до уваги під час оцінки найкращих інтересів дитини в рамках цивільного провадження щодо таких дітей.

2. Держави-члени повинні встановлювати та підтримувати безпечні місця, які дозволяють безпечний контакт між дитиною та особою, яка несе батьківську відповідальність, яка є правопорушником або підозрюється у вчиненні насильства щодо жінок або домашнього насильства, у тій мірі, в якій особа, яка несе батьківську відповідальність, має право доступу. Держави-члени повинні забезпечити нагляд, у відповідних випадках, з боку кваліфікованих спеціалістів у найкращих інтересах дитини.

Стаття 34. Профілактичні заходи

2. Профілактичні заходи включають проведення або підтримку цільових просвітницьких кампаній або програм, спрямованих на осіб з раннього віку.

Кампанії або програми, зазначені в першому абзаці, можуть включати дослідницькі та освітні програми для підвищення обізнаності та розуміння широкої громадськістю різних проявів і першопричин усіх форм насильства щодо жінок і домашнього насильства, необхідності запобігання та, у відповідних випадках, наслідків такого насильства, зокрема щодо дітей.

4. Інформація для дітей має бути сформульована або адаптована у зручній для дітей формі.

3. Національне законодавство у сфері заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань

Серед документів національного рівня, в яких відображено положення щодо заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань, слід виокремити наступні.

Конституція України⁴⁹.

Стаття 52. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Сімейний кодекс України⁵⁰.

⁴⁹ Конституція України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини

4. Батьки зобов'язані поважати дитину.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Стаття 151. Права батьків щодо виховання дитини

3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Закон України «Про охорону дитинства»⁵¹.

Стаття 10. Право на захист від усіх форм насильства

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава здійснює захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або інших законних представників дитини.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб, Кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства.

Заходи із запобігання та профілактики насильства включаються до цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей.

Стаття 12. Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і

⁵⁰ Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

⁵¹ Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Держава надає батькам або особам, які їх замінюють, допомогу у виконанні ними своїх обов'язків щодо виховання дітей, захищає права сім'ї, сприяє розвитку системи послуг з підтримки сімей з дітьми та мережі дитячих закладів.

Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»⁵² визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Закон визначає психологічну, фізичну, економічну та сексуальну форми домашнього насильства.

Дитина, яка постраждала від домашнього насильства – особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (*очевидцем*) такого насильства.

Стаття 4. Основні засади запобігання та протидії домашньому насильству

2. У разі якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини.

3. Заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюються без дискримінації за будь-якою ознакою.

4. Звичаї, релігійні переконання, віросповідання, традиції не можуть розглядатися як виправдання будь-яких форм домашнього насильства, передбачених цим Законом, або бути підставою для звільнення кривдника від відповідальності.

Стаття 20. Надання допомоги та захисту постраждалим особам

⁵² Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 17 грудня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

7. Питання надання допомоги постраждалим дітям вирішують їхні батьки, інші законні представники дитини, а якщо батьки, інші законні представники дитини є кривдниками дитини або ухиляються від захисту прав та інтересів дитини, - органи опіки та піклування, у тому числі за зверненням родичів дитини (баби, діда, повнолітніх брата, сестри), мачухи або вітчима дитини, якщо вони не є кривдниками.

Стаття 22. Права постраждалої дитини

1. Постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку.

2. Якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може проживати із своїми батьками, іншими законними представниками, на час подолання причин і наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей, притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

3. Захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді, крім батьків та інших законних представників дитини, можуть здійснювати родичі дитини (баба, дід, повнолітній брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини, а також орган опіки та піклування.

4. Під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності.

Постанова КМУ № 658 від 22 серпня 2018 року⁵³
передбачає, що у випадку, якщо постраждалою від насильства або

⁵³ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова КМУ від 22 серпня 2018 року № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>.

кривдником є дитина або постраждала особа звернулася разом із дитиною суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству не пізніше однієї доби інформують відповідну службу у справах дітей за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти.

Постанова КМУ № 585 від 01 червня 2020 року⁵⁴ визначає механізм взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, інших закладів та установ під час забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, під час виявлення, розгляду звернень та повідомлень про таких дітей, забезпечення їх безпеки, а також надання необхідної допомоги з урахуванням потреб.

Відповідальність.

За вчинення насильства щодо дітей, зокрема застосування тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань, особи можуть нести адміністративну, кримінальну та цивільно-правову відповідальність.

Адміністративна відповідальність.

3 грудня 2024 року відповідальність за вчинення домашнього насильства щодо дитини настає згідно з окремою частиною ст.173-2 КУпАП.

Стаття 173². Вчинення домашнього насильства

Вчинення домашнього насильства, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, -

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до десяти діб.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, -

⁵⁴ Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова КМУ від 01 червня 2020 року № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#n13>.

тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до п'ятдесяти годин, або адміністративний арешт на строк від двох до десяти діб.

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частинами першою або другою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, -

тягне за собою накладення штрафу від шістдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк від трьох до п'ятнадцяти діб.

Крім того, ч.4 ст.269 КУпАП передбачено, що якщо адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173², було вчинено у присутності малолітньої чи неповнолітньої особи, така особа також визнається потерпілим, незалежно від того, чи було їй заподіяно шкоду таким правопорушенням, і на неї поширюються права потерпілого, крім права на відшкодування майнової шкоди.

Кримінальна відповідальність настає згідно з КК України.

Стаття 126¹. Домашнє насильство

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, -

карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років.

Крім того, в залежності від характеру насильницького діяння та тяжкості наслідків, кримінальна відповідальність може наставати за іншими статтями КК України.

Цивільно-правова відповідальність.

Законодавство передбачає можливість відшкодування постраждалій особі завданої моральної та матеріальної шкоди, яка включає в себе відшкодування витрат на надання допомоги постраждалій особі, зокрема на лікування; отримання консультацій; оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства; періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника.

Домашнє насильство визнається Сімейним кодексом України як підстава для:

- позбавлення батьківських прав (п.3, п.5 ст.164 Сімейного кодексу України)
- відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч.1 ст.170 Сімейного кодексу України).

Слід зазначити, що не всі країни ЄС наразі мають національне законодавство, в якому міститься абсолютна заборона тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань. Проте відсутність прямої абсолютної заборони в країні не обов'язково обумовлює високий рівень застосування тілесних та принижуючих гідність дитини покарань. Так, в Швейцарії та Монако відсутні спеціальні норми, які захищають дітей від тілесних та принижуючих гідність покарань дітей вдома, а щодо покарань в школі – наявні лише часткові заборони. При цьому забезпечення індексу реалізації прав дитини в Монако – 9,14/10, а в Швейцарії – 9,26/10. В той же час наявність правової заборони на національному рівні не гарантує відсутність застосування принижуючих гідність покарань на практиці. В Україні існують правові норми, що забороняють застосування до дітей тілесних та принижуючих гідність дітей покарань. Проте, за RCRI Україна має помаранчевий колір – 7,68 / 10⁵⁵. Для ефективного захисту дітей необхідні потужна політична воля, достатні ресурси та суспільна обізнаність про права дитини. Результати проведеного нами масового опитування населення м. Одеси засвідчили недостатню його обізнаність про законодавство, яке забороняє фізичне покарання дітей, а також покарання, які принижують гідність дитини. Так, 21% респондентів зазначили, що вперше про це чують; 33% відповіли, що досить добре його знають; 46% опитаних відомо про нього, проте детально не знайомі⁵⁶.

В доповіді незалежного експерта ООН наголошено, що *кожне суспільство, незалежно від його культурного, економічного чи соціального походження, може і повинно припинити насильство над дітьми. Це не означає лише правову заборону, а вимагає також трансформацію «мислення» суспільства і ліквідацію економічних та*

⁵⁵ The children's right situation in Europe and the Caucasus, by country. URL: <https://www.humanium.org/en/europe-caucasus/>.

⁵⁶ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с.

*соціальних умов, пов'язаних з насильством*⁵⁷. У статті 4 Конвенції ООН про права дитини підкреслюється, що її імплементація вимагає як законодавчих, так і не законодавчих заходів. Отже, наявність правової заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань є своєрідним фундаментом для захисту дітей від тілесних та інших принижуючих гідність покарань та потребує фокус уваги на аспектах забезпечення її дієвості.

Питання для самоконтролю:

1. Які документи на міжнародному рівні спрямовані на захист дітей від насильства, зокрема тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань?

2. Які документи на рівні РЄ спрямовані на захист дітей від насильства, зокрема тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань?

3. Які документи на рівні ЄС спрямовані на захист дітей від насильства, зокрема тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань?

4. Які документи на національному рівні спрямовані на захист дітей від насильства, зокрема тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань?

5. Яка відповідальність передбачена за вчинення домашнього насильства щодо дітей, зокрема застосування тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань?

Тестові питання для самоконтролю:

1. **Чи всі країни ЄС є сторонами Конвенції ООН про права дитини?**

- А) Так
- Б) Ні
- В) Всі, крім Франції
- Г) Всі, крім Італії

2. **В якому документі надається тлумачення терміну «тілесні покарання»?**

- А) Конвенція ООН про права дитини
- Б) Зауваження загального порядку №8 Комітету ООН з прав дитини «Право дитини на захист від тілесних покарань та інших жорстоких видів покарання, що принижують гідність»

⁵⁷ World report on violence against children. URL: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/document_files/world_report_on_violence_against_children.pdf.

В) Зауваження загального порядку №13 Комітету ООН з прав дитини «Право дитини на свободу від усіх форм насильства»

Г) в жодному

3. Який документ присвячений загальноєвропейській забороні на тілесні покарання дітей?

А) Конвенція ООН про права дитини

Б) Стамбульська конвенція

В) Хартія ЄС про основні права

Г) Рекомендація 1666 (2004) Парламентської Асамблеї Ради Європи

4. Перший комплексний правовий інструмент на рівні ЄС, спрямований на боротьбу з домашнім насильством:

А) Стратегія ЄС з прав дитини

Б) Хартія ЄС про основні права

В) Директива (ЄС) 2024/1385 щодо боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством

Г) Рекомендація (ЄС) 2024/1238 щодо розробки та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей в найкращих інтересах дитини

5. Яка норма передбачає адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства стосовно дитини в Україні?

А) ч.1 ст.173-2 КУпАП

Б) ч.2 ст.173-2 КУпАП

В) ч.1 ст.126-1 КК України

Г) ч.1 ст.125 КК України

Ключ: 1 – А, 2 – Б, 3 – Г, 4 – В, 5 – Б.

1.5. Вікова психологія дітей

1. Вікова психологія як наука
2. Основні психологічні теорії розвитку дитини

1. Вікова психологія як наука

Вікова психологія – це галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності психічного розвитку людини на різних етапах її життя. Вона аналізує зміни у мисленні, емоціях, поведінці, мотивації людини та соціальних відносинах залежно від віку, та фактори, що впливають на ці процеси⁵⁸.

Предметом вікової психології є вікові особливості психіки людини.

Завдання цієї науки включають:

- дослідження ключових етапів психічного розвитку людини;
- аналіз умов та механізмів, які сприяють позитивним змінам у психіці;
- вивчення вікових криз: їх причини та шляхи подолання;
- створення рекомендацій для роботи з людьми різного віку в таких сферах, як педагогіка, медицина та соціальна робота.

Вікова психологія має **практичне значення**:

- **у педагогіці**: це знання сприяє розробці освітніх програм, що враховують вікові особливості дітей, допомагає максимально ефективно організувати навчальний процес;
- **у психологічному консультуванні**: допомагає глибше розуміти труднощі, характерні для різних етапів життя, та використовувати найбільш дієві стратегії їх подолання;
- **у медицині**: використовується для діагностики та ефективної корекції відхилень у психічному розвитку;
- **у соціальній роботі**: забезпечує використання підходів і методів роботи для потреб різних вікових груп, розуміння вікових особливостей покращує якість підтримки.

2. Основні психологічні теорії розвитку дитини

Динамічна концепція сексуального розвитку З. Фрейда.

Перша психоаналітична теорія, була розроблена Зигмундом Фрейдом. Він розглядав психічний розвиток дитини як послідовність стадій, протягом яких

⁵⁸ Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. С. 7-21.

відбувається становлення трьох основних компонентів особистості: «Воно» (Ід), «Я» (Его) і «Над-Я» (Суперего). Кожна стадія розвитку, характеризується певними завданнями, внутрішніми конфліктами та особливостями задоволення потреб. Фіксація на будь-якій стадії може призвести до психічних проблем у майбутньому.

Основні стадії психічного розвитку за З.Фрейдом

1. Оральна стадія (0–1.8 рік)
2. Анальна стадія (1.8–3 роки)
3. Фалічна стадія (3–6 років)
4. Латентна стадія (5–12 років)
5. Генітальна стадія (12–18 років)

Ознайомитись детально з основними стадіями психічного розвитку за З.Фрейдом ви можете в додатку.

Епігенетична теорія розвитку особистості за Е. Еріксона.

Ерік Еріксон, у роботі «Дитинство і суспільство» розробив власну епігенетичну концепцію розвитку. За Еріксоном, розвиток особистості проходить через вісім ключових етапів життєвого циклу, кожна з яких має свої соціальні вимоги, які індивід може прийняти або відхилити. І розв'язання кожного етапу може бути адаптивним чи не адаптивним.

Також Е. Еріксон ввів поняття «групової ідентичності» та «егоїдентичності» **Групова ідентичність** формується як результат взаємодії дитини з соціумом, який дає їй почуття приналежності та соціальне схвалення. Водночас **егоїдентичність** – це відчуття стабільного і цілісного «Я», коли людина відчуває свою унікальність і неповторність.

Стадії розвитку особистості за Е. Еріксоном:

1. *Немовлячий вік* (довіра \ недовіра) – перша стадія, де дитина вчиться довіряти оточенню або, навпаки, формує недовіру, якщо базові потреби не задовольняються.

2. *Ранній дитячий вік* (автономія\сором і сумнів) – період, коли дитина прагне до самостійності, і, в разі успіху, розвивається відчуття автономії.

3. *Вік гри* (ініціатива\почуття провини) – стадія, коли дитина експериментує з новими соціальними ролями і розвиває ініціативу.

4. *Шкільний вік* (працьовитість\неповноцінності) – час, коли дитина розвиває навички і здатність працювати в групі, що зміцнює почуття власної цінності.

5. *Підлітковий вік* (ідентичність\розмитості ролей) – критична стадія, на якій формується відчуття «Я» і відбувається пошук себе.

6. *Молодість* (близькість\ізоляції) – час побудови глибоких міжособистісних зв'язків та інтимних стосунків.

7. *Зрілість* (продуктивність\застой) – стадія, коли людина прагне реалізувати себе, внести вклад у суспільство та передати досвід наступному поколінню.

8. *Старість* (цілісність\розпач) – завершальна стадія, на якій людина підсумовує життя, досягає цілісності або, навпаки, переживає розпач.

Кожна з цих стадій супроводжується кризами, які Еріксон називає кризами ідентичності. Подолання криз сприяє особистісному розвитку, а невдача в їх вирішенні може призвести до труднощів у формуванні стійкого почуття ідентичності.

Теорія Л.С. Виготського про закони психічного розвитку дитини.

Основні закони психічного розвитку дитини розробив Лев Семенович Виготський, вони допомагають зрозуміти особливості формування дитячої психіки. Основними поняттями цієї теорії є:

1. *Нерівномірність розвитку в часі*: на різних етапах, розвиток дитини відбувається з різною швидкістю. Кожен етап має свій темп і ритм.

2. *Зміна кількісних та якісних характеристик*: це процес, при якому кількісні зміни поступово переходять у якісні. Це призводить до виникнення новоутворень, що кардинально змінюють функції психіки. Змінюються не лише кількість і обсяг психічних процесів, але і їх структура та якість. Так, у дитячому сприйнятті, пам'яті та мисленні кількість і обсяг змінюються порівняно з дорослими, але структура і якість інші, тобто одне в даний період віку є специфічним для цього періоду.

3. *Оптимальні періоди для різних аспектів психіки*: кожна психічна функція має свій період розвитку. Тобто певні вікові етапи розвиваються інтенсивніше, ніж інші. Таким чином, дитячий розвиток є нерівномірним, і кожна функція має свій пік, коли вона найбільш сприйнятлива до навчання і впливу.

4. *Закон розвитку вищих психічних функцій*: такі психічні функції, як усвідомлення, опосередкованість, довільність і системність, спочатку виникають як зовнішні, інтерпсихічні, а потім переходять у внутрішні, інтрапсихічні. Ці функції формуються через оволодіння знаряддями та засобами культури і розвиваються в процесі навчання та взаємодії з дорослими і ровесниками.

Концепція зони найближчого розвитку описує потенційні можливості розвитку дитини, які дитина ще не може виконувати самостійно, але може виконати за допомогою дорослих. Це простір між рівнем актуального розвитку і рівнем потенційного розвитку.

Компоненти ЗНР:

1. *Рівень актуального розвитку* – завдання, які дитина може виконувати самостійно. Вони демонструють вже сформовані навички, знання та вміння.

2. *Рівень потенційного розвитку* – завдання, які дитина може виконати за допомогою дорослого або однолітка, що володіє вищим рівнем компетентності.

3. *Посередницька підтримка* – дії дорослого або партнера, які допомагають дитині засвоїти новий матеріал і перейти від рівня потенційного до актуального розвитку.

Таким чином, концепція Виготського акцентує увагу на культурно-історичних чинниках, які визначають розвиток дитини, і на важливості соціального середовища, що сприяє або, навпаки, гальмує формування вищих психічних функцій. Його теорія підкреслює взаємозв'язок навчання та розвитку, наголошуючи на ролі дорослого як провідника культурного досвіду.

Закон психічного розвитку пояснює за якими принципами відбувається розвиток психічних процесів та особистості людини протягом життя; як формується, змінюється і ускладнюється психіка людини в певній послідовності, від народження до дорослого віку. Вони враховують як внутрішні (біологічні, спадкові) чинники, так і зовнішні (соціальні, культурні, середовищні) впливи на психіку.

Основні риси ЗПР:

1. *Стадійність і послідовність розвитку* – розвиток відбувається поступово проходячи через певні стадії або етапи, кожен з яких має свої завдання, кризи та особливості. Наприклад, у психоаналітичній теорії З. Фрейда або психосоціальної теорії Е. Еріксона стадії визначаються віковими межами та відповідними психічними конфліктами.

2. *Нерівномірність психічного розвитку* – є періоди швидкого прогресу (стрибки розвитку) або, навпаки, уповільнення. На деякі стадіях зміни можуть потребувати більше часу для проходження, а інші — менше, залежно від індивідуальних особливостей і середовища.

3. *Залежність від зовнішніх умов і соціального середовища* – впливають на розвиток психіки впливають: соціальний контекст, культура, сім'я, навчання та інші зовнішні фактори. Людина завжди розвивається у взаємодії зі світом та людьми навколо.

4. *Кумулятивний ефект* – накопичення попередніх знань, навичок та досвіду. Кожна стадія базується на попередньому досвіді, і досягнення в ранніх етапах стають основою для подальшого розвитку.

5. *Формування нових психічних структур* – кожний новий етап розвитку включає утворення нових психічних структур, які дозволяють людині розвивати складніші здібності, такі як мислення, самоконтроль,

самоусвідомлення, емоційна регуляція тощо. Ці структури стають основою для адаптації до нових вимог і завдань життя.

Соціальна ситуація розвитку – це концепція, яка описує унікальну взаємодію дитини з її соціальним оточенням на кожному етапі психічного розвитку. Соціальна ситуація розвитку визначає відносини між дитиною і суспільством, характерні для даного вікового періоду. Це створює основу, на якій розвиваються нові психологічні характеристики, цінності, ідентичність і навички. Відповідно, індивід у певному віковому періоді по особливому підходить до свого оточення та ставиться до нього. З кожною новою формою розвитку перед дитиною постають нові, раніше невіршені завдання подальшого розвитку.

Ключові особливості соціальної ситуації розвитку:

1. *Унікальність для кожного віку* – на кожному етапі розвитку формується своя унікальна ситуація, яка визначається потребами дитини, що надає їй соціальне середовище. Наприклад, у ранньому віці дитина повністю залежна від батьків, і її світогляд формується через світогляд батьків, тоді як у підлітковому віці дитина прагне автономії та на перший план виходить взаємодія з однолітками.

2. *Взаємодія зі значущими дорослими та оточенням* – соціальна ситуація розвитку визначається тим, хто є в оточенні дитини. Саме ці люди впливають на її досвід і формують базові цінності.

3. *Детермінує розвиток новоутворень* – кожен етап розвитку формує нові психічні навички і здібності.

4. *Кризи розвитку* – зміна соціальної ситуації розвитку супроводжується віковими кризами, під час яких дитина позбувається старих навичок, щоб сформувати нові.

Питання для самоконтролю:

1. Що вивчає вікова психологія, і які основні методи вона використовує?

2. У чому полягає відмінність між теорією Л.С. Виготського та теорією З. Фрейда?

3. Що таке закон нерівномірності психічного розвитку?

4. Як Л.С. Виготський визначає поняття «соціальна ситуація розвитку»?

5. Чому соціальна ситуація розвитку вважається основою формування особистості?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Що є об'єктом вивчення вікової психології?

- А) Генетичні аспекти розвитку особистості
- Б) Психічний розвиток людини на різних етапах життя
- В) Соціальні взаємодії між дітьми
- Г) Когнітивні процеси у дорослих

2. Хто є автором концепції «зони найближчого розвитку»?

- А) Жан Піаже
- Б) Зігмунд Фрейд
- В) Лев Виготський
- Г) Ерік Еріксон

3. Який принцип відображає закон нерівномірності психічного розвитку?

- А) Всі функції розвиваються одночасно
- Б) Різні психічні функції розвиваються з різною швидкістю
- В) Розвиток залежить лише від навчання
- Г) Розвиток стабільний і лінійний

4. Що є ключовим фактором соціальної ситуації розвитку за Виготським?

- А) Вроджені здібності
- Б) Спілкування з оточуючими
- В) Генетичні фактори
- Г) Інтелектуальні здібності

5. Яка теорія стверджує, що психічний розвиток дитини визначається стадіями когнітивного дозрівання?

- А) Теорія Жана Піаже
- Б) Теорія Л.С. Виготського
- В) Теорія Еріка Еріксона
- Г) Теорія Джона Боулбі

Ключ: 1 – Б, 2 – В, 3 – Б, 4 – Б, 5 – А.

1.6 Вікові кризи дітей та як в них вижити дорослим

1. Поняття вікових криз у психології та їх значення у психічному розвитку
2. Основні підходи до вивчення вікових криз

1. Поняття вікових криз у психології та їх значення у психічному розвитку

Вікова криза – нетривалий за часом період розвитку людини, що характеризується бурхливими психологічними змінами. Вікова криза – це періоди онтогенезу, характерні різкими психологічними змінами.

На відміну від криз невротичного або травматичного характеру, відносяться до нормативних процесів, необхідних для нормального розвитку особистості. Виникають під час переходу людини від одного вікового ступеня до іншого.

Основні характерні ознаки вікових криз:

1. *Формування нових якостей особистості.* У періоди криз формуються новоутворення, які є основою для подальшого розвитку дитини. Наприклад, у кризі трьох років дитина починає усвідомлювати власне «Я» і формується здатність до автономії, що стає фундаментом для самостійності.

2. *Перехід до нового етапу розвитку.* Кожна криза символізує завершення попереднього етапу розвитку і початок нового. Вона виступає «пусковим механізмом», який дозволяє адаптуватися до змінних умов життя.

3. *Зміна провідної діяльності.* Кожна криза тісно пов'язана зі зміною виду діяльності, який забезпечує розвиток дитини. Наприклад, у кризі 6–7 років провідною стає навчальна діяльність, що сприяє когнітивному розвитку.

4. *Розвиток емоційної сфери.* Вікові кризи часто супроводжуються нестабільністю емоційного стану, що сприяє усвідомленню власних почуттів та формуванню емоційної зрілості.

5. *Підвищення здатності до адаптації.* Кризові періоди стимулюють розвиток механізмів адаптації та подолання труднощів в подальшому житті.

Вікові кризи є важливою частиною розвитку особистості. Під час проходження кризи, формуються важливі, для подальшого життя людини, новоутворення. Для легкого проходження цих криз для людини важлива підтримка оточуючих.

2. Основні підходи до вивчення вікових криз

Серед основних підходів до вивчення вікових криз

виділяють концепції Л.С. Виготського та концепцію Д.Б. Ельконіна.

Концепція Л. Виготського

Виготський Л. розглядав вікову кризу, як перехідний етап, коли старі форми психічного розвитку вже не задовольняють потреби особистості, а нові ще не сформовані. Його концепція базується на таких принципах:

-*соціальна ситуація розвитку*. При переході від одного етапу розвитку до іншого змінюється соціальна ситуація розвитку, яка теж сприяє виникненню новоутворень;

-*новоутворення*. Вікова криза має завершитись формуванням нових особистісних якостей, які стають базою для подальшого розвитку;

-*гармонія та дисгармонія*. Криза є нормальним та важливим етапом розвитку людини, що забезпечує перехід до якісно нового рівня розвитку.

Підхід Д. Ельконіна

Ельконін Д. розвивав ідеї Виготського Л. та зосереджувався на провідній діяльності та зміні соціальної ситуації розвитку:

1. *провідна діяльність*. Ельконін вважав, що кожна вікова криза має свою провідну діяльність, яка найбільше сприяє розвитку дитини. Наприклад, у дошкільному віці провідною діяльністю є гра, яка у істсьім років змінюється на навчальну діяльність.

2. *перехідні періоди*. Кризи, за Ельконіним, є перехідними періодами, під час яких дитина змінює спосіб пізнання світу та форму взаємодії з ним.

3. *діяльнісно-соціальна природа*. З віком у дитини виникають нові потреби та старі форми взаємодії зі світом перестають її задовольняти.

Спільні риси підходів:

- обидва вчені розглядали вікові кризи як закономірну частину розвитку;
- наголошували на ролі соціальної ситуації розвитку;
- підкреслювали важливість новоутворень, які виникають під час кризи.

Основні вікові кризи:

- криза новонародженості (приспособування до нового середовища);
- криза 1 року (початок самостійності);
- криза 3 років («Я сам»);
- криза 6 – 7 років (усвідомлення правил і соціальних норм);
- підліткова криза (формування ідентичності);
- юнацька криза (пошук сенсу життя).

Концепція Еріка Еріксона

Ерік Еріксон запропонував концепцію **психосоціального розвитку особистості**, яка складається з восьми етапів, кожен із яких характеризується певною кризою. Кризи виникають через конфлікти між особистісними потребами та соціальними вимогами. Успішне вирішення цих криз забезпечує формування здорової особистості.

Особливості підходу Еріксона:

1. *кожна криза – це вибір між двома протилежними тенденціями.* Вдалий розвиток дозволяє формувати здорові особистісні якості;

2. *всі кризи взаємопов'язані:* успішне вирішення попередньої створює основу для наступної;

3. *соціальний контекст* є ключовим у формуванні особистості.

Модель Еріксона підкреслює, що кризи – це важливі етапи психосоціального розвитку. Їх успішне вирішення забезпечує гармонійний розвиток особистості та адаптацію до соціуму. *В додатку ви зможете ознайомитись детально з етапами та кризами за Е. Еріксоном.*

Як батьки можуть дитині у кризі?

1. *Розуміння*, що криза – це важливий етап розвитку дитини.

2. *Підтримка:* важливо надавати дитині простір для експериментів.

3. *Комунікація:* обговорення емоцій та переживань дитини дає можливість розвитку емоційного інтелекту дітей.

4. *Гнучкість:* Здатність адаптувати правила та вимоги до вікових потреб дитини.

Батькам важливо дбати про свій емоційний стан.

- Особистий приклад батьків – основа виховання. Діти часто копіюють поведінку батьків.

- Батькам важливо контролювати тривожність та агресивність.

- Якщо батьки не можуть допомогти дитині під час вікової кризи важливо звернутись до спеціаліста.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке вікова криза, і які важливі психічні процеси відбуваються під час вікових криз?

2. Що таке провідна діяльність?

3. Чому вікові кризи впливають на відношення з батьками?

4. Як змінюється провідна діяльність дітей в 6 років?

5. Чому всі вікові кризи є важливими для формування особистості?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Що є основною особливістю вікової кризи?

- А) Тривале порушення емоційної сфери
- Б) Перехід до нового етапу психічного розвитку
- В) Стабільність психічного розвитку
- Г) Зниження рівня інтелектуальних здібностей

2. Який період розвитку дитини пов'язаний із кризою

трьох років?

- А) Формування готовності до школи
- Б) Підвищення фізичної активності
- В) Усвідомлення власного «Я»
- Г) Перші успіхи у навчанні

3. Що є ключовим фактором кризи шести-семи років?

- А) Поява почуття відповідальності за свої дії
- Б) Формування моторних навичок
- В) Зміна режиму сну і неспання
- Г) Перехід до підліткового віку

4. Яка особливість характерна для кризи підліткового віку?

- А) Залежність від батьків
- Б) Активне наслідування дорослих
- В) Пошук власної ідентичності
- Г) Готовність до самостійного життя

5. Яка з наведених стратегій є найбільш ефективною для допомоги дитині під час вікової кризи?

- А) Ігнорування складних моментів у поведінці дитини
- Б) Створення чітких правил і меж у вихованні
- В) Максимальна свобода без обмежень
- Г) Уникнення будь-яких змін у житті дитини

Ключ: 1 – Б, 2 – В, 3 – А, 4 – В, 5 – Б.

1.7. Причини та наслідки насильства щодо дітей: європейський та національний досвід

1. Причини насильства щодо дітей
2. Наслідки насильства щодо дітей

1. Причини насильства щодо дітей.

Насильство над дітьми є порушенням їхніх прав, ставить під загрозу їхній соціальний розвиток і впливає на здійснення ними інших прав. Воно часто має руйнівні короткострокові та довготермінові наслідки для психічного та фізичного здоров'я, а крім того, спричиняє далекосяжні витрати для суспільства.

Жорстока дисципліна вдома є найпоширенішою формою насильства, з якою зазнають діти. Хоча навчання дітей самоконтролю та прийнятної поведінки є невід'ємною частиною виховання дітей у всіх культурах, багато опікунів покладаються на використання насильницьких методів, як фізичних, так і психологічних, щоб покарати небажану поведінку та заохотити бажану. Незалежно від виду, всі форми є порушенням прав дитини. Хоча діти будь-якого віку знаходяться в групі ризику, насильницьке покарання в молодшому віці може бути особливо шкідливим, враховуючи підвищену ймовірність фізичних травм, а також нездатність дітей зрозуміти мотивацію вчинку або прийняти стратегії подолання, щоб полегшити своє страждання.⁵⁹

Причинами насильства щодо дітей можуть бути:

- особистісні якості батьків (агресивність, авторитарність);
- відсутність у батьків позитивного прикладу поведінки з дітьми;
- алкоголізм, наркоманія, релігійний фанатизм;
- фізичні чи психічні недоліки батьків (розумова відсталість, психічні захворювання, глухота, сліпота тощо);
- невміння виховувати дітей, незнання своїх прав та обов'язків щодо дітей, відповідальності за них, незнання прав та потреб дітей;
- невміння долати сімейні та життєві кризи, відсутність самореалізації.⁶⁰

⁵⁹ Goal 16: Peace, Justice And Strong Institutions. URL: <https://data.unicef.org/sdgs/goal-16-peace-justice-strong-institutions/>.

⁶⁰ Левченко К. Тілесні покарання дітей: ефективний засіб виховання чи порушення прав дитини? URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/07/43-52_no-3-4_vol-14_2006_UKR.pdf.

Під проведеного нами масового опитування дорослого населення м. Одеси⁶¹ на питання «Чому батьки застосовують тілесні покарання дітей?» 50% респондентів відповіли тому, що їх такими методами виховували; по 31% - від втоми та безсилля та тому, що не знають інших способів; 20% - вважають ці методи дієвими. Отже переважає твердження, яке демонструє явище «соціальної естафети», тобто передачі моделі поведінки із покоління в покоління. Так, згідно досліджень рівень схвалення звичайних (трясіння, удари ременем) і суворих (зв'язування, опіки) тілесних покарань у два-три рази вищий серед тих, хто їх зазнавав, ніж серед тих, хто не зазнавав (Buntain-Ricklefs et al., 1994⁶²; Curran et al., 2001⁶³). Збільшення використання тілесних покарань також може бути пов'язане з подружніми конфліктами чи насильством, стресом у стосунках і батьківським стресом (Coyl et al., 2002⁶⁴; Kanoy et al., 2003⁶⁵). До того ж батьківський гнів і розчарування збільшують ймовірність того, що батьки застосовуватимуть більш інтенсивний рівень сили, ніж вони очікують (Vasta, 1982⁶⁶).

Проведене нами опитування демонструє певну залежність стилів виховання від емоційного стану батьків. Так, наприклад, більша схильність до вербального покарання серед тих, хто відчуває тривогу, може свідчити про зв'язок між стресовими емоційними станами та більш жорсткими методами виховання. Водночас, високий відсоток

⁶¹ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с.

⁶² Kemper KJ, Carlin AS, Buntain-Ricklefs J. Screening for Maternal Experiences of Physical Abuse During Childhood. *Clinical Pediatrics*. 1994;33(6):333-339. doi:10.1177/000992289403300604.

⁶³ Tim Curran, Daniel L. Schacter, Marcia K. Johnson, Ruth Spinks; Brain Potentials Reflect Behavioral Differences in True and False Recognition. *J Cogn Neurosci* 2001; 13 (2): 201–216. doi: <https://doi.org/10.1162/089892901564261>.

⁶⁴ Coyl, D.D., Roggman, L.A. and Newland, L.A. (2002), Stress, maternal depression, and negative mother–infant interactions in relation to infant attachment. *Infant Ment. Health J.*, 23: 145–163. <https://doi.org/10.1002/imhj.10009>.

⁶⁵ Kanoy, K., Ulku-Steiner, B., Cox, M., & Burchinal, M. (2003). Marital relationship and individual psychological characteristics that predict physical punishment of children. *Journal of Family Psychology*, 17(1), 20–28. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.1.20>

⁶⁶ Ross Vasta, Physical child abuse: A dual-component analysis, *Developmental Review*, Volume 2, Issue 2, 1982, Pages 125-149, ISSN 0273-2297, [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(82\)90007-7](https://doi.org/10.1016/0273-2297(82)90007-7).

виховних бесід серед тих, хто відчуває надію, може вказувати на більшу схильність до конструктивного підходу в вихованні у цієї групи. При цьому обрання респондентами способів покарання, які є проявами фізичного насильства (даю ляпаса, караю ременем, ставлю у кут), не демонструють відмінності в залежності від емоційного стану батьків. Це може свідчити про те, що обрання таких способів покарання є свідомим і переважно не залежить від емоційного стану батьків⁶⁷. Проведене нами опитування демонструє, що на застосування батьками тілесних покарань також може впливати тип неправильної поведінки дитини. Так, батьки зазвичай вважають, що тілесні покарання є більш прийнятними в одних ситуаціях, ніж в інших (див. Табл.).

Co-funded by the
European Union

Я зараз перелічу деякі "проступки" дітей, які зазвичай викликають нехвалення дорослих. Щодо кожного проступку скажіть, будь ласка, чи повинен він спричинити за собою:

(%, всіх опитаних (N=1000 осіб))

	"Жорстоке" покарання	Відносно "м'яке" покарання"	Можна залишити без покарання взагалі	Важко відповісти
Погана успішність у школі	1%	52%	42%	5%
Порушення дисципліни і прогули в школі	10%	66%	16%	7%
Грубість по відношенню до батьків або інших старших членів сім'ї	21%	61%	10%	9%
Куріння	27%	45%	18%	11%
Вживання алкогольних напоїв	37%	41%	11%	11%
Вживання наркотиків	56%	23%	5%	15%
Хуліганство в громадському місці, бійка	29%	50%	8%	13%
Крадіжка	56%	29%	4%	10%
Небезпечна поведінка (напр., на залізниці, будівництві, у метро, на дахах тощо)	31%	52%	10%	8%
Обман вчителів, старших членів сім'ї	20%	60%	12%	8%
Неслухняність, невиконання вимог батьків та інших членів сім'ї в побуті	5%	69%	19%	7%

Батьки можуть розглядати насильство як нормальний та відповідний спосіб навчання дітей та контролю за ними. Деякі батьки відчувають обов'язок збереження або перебувають під впливом традиційних установок, переконань та культурних звичаїв, які виправдовують насильницькі методи виховання дітей. Іноді застосування тілесних покарань є результатом стресу, напруженості та гніву, а також незнання того, як вийти зі складної ситуації за допомогою ненасильницької поведінки. Використання тілесних

⁶⁷ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с. С.27.

покарань також може бути результатом поганих комунікативних навичок чи нездатності контролювати чи висловлювати емоції. Крім того, батьки можуть не знати про те, як їх дії впливають на дітей та що насильство надає негативний вплив на здоров'я та розвиток дітей.⁶⁸ Саме тому під час проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, спрямованих на запобігання насильству щодо дітей, зокрема тілесним покаранням, висвітлювати наслідки такого «методу виховання».

2. Наслідки насильства для дітей.

Як зазначається в Стратегії ЄС щодо прав дитини *насильство серйозно впливає на фізичний, психологічний та емоційний розвиток дитини. Це може вплинути на їх здатність ходити до школи, спілкуватися в суспільстві та процвітати. Це може призвести до проблем із психічним здоров'ям, хронічних захворювань, схильності до самоушкодження та навіть до самогубства. Особливо можуть постраждати діти, які перебувають у вразливих ситуаціях*⁶⁹. Насильство над дитиною має серйозні та тривалі наслідки для її психологічного, емоційного, когнітивного та соціального розвитку. Дослідження підтверджують, що вплив насильства може бути як негайним, так і відстроченим, формувати особистість людини та проявляться і у дорослому житті.

Фізичні наслідки. Втраховуючи фізичну перевагу, батьки можуть спричинити дитині тілесні ушкодження та навіть смерть. Дуже маленькі діти особливо вразливі до травм через їх відносно малий розмір і силу. Коли батьки немовлят через їх плач втрачають контроль – навіть лише на кілька секунд – і врешті-решт трясуть свою дитину, вони можуть завдати шкоди на все життя. Немовлята ще не вміють самостійно тримати голівку. При струшуванні голова рухається вперед-назад. Це може призвести до серйозних травм головного мозку. Це називається синдромом похитнутої дитини. Можуть розірватися кровоносні судини і нервові волокна. Результатом можуть бути судоми, а також розумові та фізичні вади: від 10 до 30 відсотків уражених дітей помирають від цього. Якщо батьки втратили контроль, слід негайно відвезти дитину до найближчої лікарні. Невпинний плач дитини може бути дуже стресовим для батьків, особливо, якщо всі спроби заспокоїти дитину не вдаються. Проте дитина не винна в тому,

⁶⁸ Parenting for non-violent childhoods. URL: https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/implementation/NVC_PositiveParenting2018.pdf.

⁶⁹ Стратегія ЄС щодо прав дитини (2021). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142#footnote56>.

що вона плаче. Це не плач, щоб дратувати. Важливо інформувати батьків, що якщо вони помічають, що втрачають контроль, слід: покласти дитину в безпечне місце, наприклад, у ліжечко або на підлогу; залишити кімнату; зробити глибокий вдих; перевіряти дитину кожні кілька хвилин; за потреби звернутися по допомогу.⁷⁰

Емоційні наслідки. Діти, які зазнають насильства, формують тривожний, депресивний тип особистості, особливо якщо агресор це близька людина, яка має захищати дитину. Відчуття безпорадності, небезпеки та непотрібності можуть розвивати депресивні розлади. У дітей може спостерігатися нестабільність емоційної сфери в цілому та постійна зміна настрою. Дослідження Bowlby (1969) щодо теорії прив'язаності довели, що ранній емоційний травматизм призводить до порушення базової довіри до світу. Дослідження Felitti et al. (1998) продемонстрували, що діти, які зазнали насильства, мають значно вищий ризик розвитку емоційних розладів у дорослому віці⁷¹.

Когнітивні наслідки. Постійний стрес впливає на когнітивні функції, знижується увага, пам'ять, мислення, дітям важко сконцентруватися на навчанні. Діти можуть формувати негативні установки, такі як «Я нічого не вартий» або «Світ небезпечний». Насильство часто призводить до невпевненості в своїх діях.

Дослідження McLaughlin et al. (2014) продемонстрували, що діти, які зазнають насильства, мають знижений об'єм сірої речовини в ділянках мозку, відповідальних за пам'ять і регуляцію емоцій⁷², а Teicher et al. (2002) підтвердили, що хронічний стрес через насильство впливає на функціонування гіпокампу, що відповідає за навчання⁷³.

⁷⁰ Why shaking is so dangerous? URL: <https://www.elternsein.info/schuetteln/gefahrschuetteln/why-shaking-is-so-dangerous/>.

⁷¹ Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, Williamson DF, Spitz AM, Edwards V, Koss MP, Marks JS. *Am J Prev Med.* 2019 Jun;56(6):774-786. doi: 10.1016/j.amepre.2019.04.001. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9635069/>.

⁷² Childhood adversity and neural development: Deprivation and threat as distinct dimensions of early experience. Katie A. McLaughlin a 1, Margaret A. Sheridan b 1, Hilary K. Lambert. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews* Volume 47, November 2014, Pages 578-591. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0149763414002620?via%3Dihub>.

⁷³ Developmental neurobiology of childhood stress and trauma. Martin H Teicher, Susan L Andersen, Ann Polcari, Carl M Anderson, Carryl P Navalta. *Psychiatr Clin North Am.* 2002 Jun;25(2):397-426, vii-viii. doi: 10.1016/s0193-953x(01)00003-x. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12136507/>.

Соціальні наслідки. Діти, які зазнали насильства, можуть уникати соціальних контактів або, навпаки, проявляти агресію у стосунках. Насильство руйнує базову довіру до світу та людей.

Поведінкові наслідки. Схильність до девіантної поведінки, прояви агресії, крадіжки, брехня можуть стати реакцією на насильницькі дії в їх сторону. Вживання алкоголю, наркотиків, ризикована сексуальна поведінка як спосіб уникнення реальності. Cicchetti & Toth (2005) у дослідженні наголошують, що насильство впливає на формування стресових копінг-стратегій, які можуть бути деструктивними⁷⁴.

Наслідки для дорослого життя:

- *психологічні розлади:* тривожні, депресивні та посттравматичні розлади;
- *складнощі у стосунках:* проблеми з побудовою довірливих і стабільних партнерських стосунків;
- *відтворення насильства:* досвід дитячого насильства може вплинути на власний стиль виховання.

Anda et al. (2006) у дослідженні встановили, що ранне насильство пов'язане з підвищеним ризиком розвитку хронічних захворювань, включно з серцево-судинними та аутоімунними хворобами⁷⁵.

Наслідки насильства над дитиною мають комплексний характер, охоплюючи психологічну, соціальну та фізичну сфери. Психологічна допомога, соціальна підтримка та профілактика є ключовими елементами у подоланні цього явища.

Питання для самоконтролю:

1. Які можна виокремити причини застосування батьками насильства щодо дітей?
2. Що таке «соціальна естафета»?
3. Які можна виокремити наслідки тілесних покарань дітей?

⁷⁴ Child maltreatment. Dante Cicchetti, Sheree L Toth. Annu Rev Clin Psychol. 2005;1:409-38. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144029. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17716094/>.

⁷⁵ Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, Williamson DF, Spitz AM, Edwards V, Koss MP, Marks JS. Am J Prev Med. 2019 Jun;56(6):774-786. doi: 10.1016/j.amepre.2019.04.001. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9635069/>.

4. Діти якого віку більш уразливі в контексті тілесних покарань?
5. Чи мають тілесні покарання в дитинстві наслідки в дорослому житті?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Причинами насильства щодо дітей можуть бути:

- А) Особистісні якості батьків (агресивність, авторитарність)
- Б) Алкоголізм, наркоманія, релігійний фанатизм
- В) Незнання прав та потреб дітей
- Г) Всі варіанти правильні

2. Феномен передачі моделі поведінки із покоління в покоління:

- А) Когнітивний розвиток
- Б) Соціальна естафета
- В) Адиктивна поведінка
- Г) Поведінковий розлад

3. Чи залежить стиль виховання від емоційного стану батьків?

- А) Так
- Б) Ні
- В) Тільки в країнах ЄС
- Г) Тільки не в країнах ЄС

4. До якого виду наслідків відноситься зниження концентрації на навчанні?

- А) Емоційні
- Б) Поведінкові
- В) Когнітивні
- Г) Соціальні

5. До якого виду наслідків відноситься схильність дітей до девіантної поведінки?

- А) Емоційні
- Б) Поведінкові
- В) Когнітивні
- Г) Соціальні

Ключ: 1 – Г, 2 – Б, 3 – А, 4 – В, 5 – Б.

1.8. Акцентуації характеру підлітків

1. Особливості підліткового віку
2. Характер, акцентуація характеру та психопатія
3. Вплив стилів виховання на розвиток характеру

1. Особливості підліткового віку

Підлітковий вік – це кризовий період розвитку особистості, який охоплює приблизно від 10 – 11 до 18 – 19 років і характеризується швидкими фізіологічними, психологічними та соціальними змінами. У цей час формуються найважливіші риси особистості, почуття ідентичності та соціальні навички, що впливають на все подальше життя.

Біологічні зміни:

- початок статевого дозрівання в результаті гормональних змін (рівня тестостерону, естрогену);
- зростання та зміна пропорцій тіла разом із вторинними статевими ознаками.

Когнітивний розвиток:

- підвищення здатності до абстрактного мислення (за Ж. Піаже – стадія формальних операцій);
- гіпотетичне мислення та передбачення наслідків своїх дій.

Емоційна сфера:

- емоційна нестабільність, під час якої настрій раптово змінюється без будь-якої видимої причини;
- досягнення емоційної незалежності від батьків.

Соціальна адаптація:

- пошук свого місця в суспільстві, бажання бути частиною групи однолітків;
- формування соціальної ідентичності, експериментування з різними ролями (субкультури, хобі).

Формування самосвідомості:

- розвиток уявлення про себе, почуття власної цінності, створення образу «Я»;
- пошук відповідей на питання: «Хто я?», «Яке моє місце у світі?».

За теорією Е. Еріксона, головне завдання підліткового віку – це **вирішення кризи ідентичності**.

2. *Характер, акцентуація характеру та психопатія*

Характер – це сукупність стійких індивідуальних рис, які визначають поведінку людини, її ставлення до себе, інших людей та світу.

Характер формується у процесі виховання, соціального досвіду, взаємодії з оточенням. Він впливає на реакції людини у різних ситуаціях, але не є патологічним. Риси характеру можуть бути позитивними (відповідальність, чуйність) чи негативними (агресивність, пасивність).

Акцентуація характеру – це крайній варіант норми, коли окремі риси характеру виражені надмірно, але не переходять у патологію. Поняття введене К. Леонгардом (1968) і детально досліджене А. Лічком у контексті підлітків. *Ви можете ознайомитись з відмінностями між характером, акцентуацією і психопатією в додатку до цієї теми.*

Особливості акцентуації:

- проявляється в емоційних або поведінкових реакціях у специфічних умовах;
- не є хворобою, але може призводити до проблем у соціальній адаптації;
- у сприятливих умовах акцентуація не заважає життю, а у несприятливих – може стати основою для психопатії.

Типи акцентуацій характеру (за А. Лічком):

1. Гіпертимний (підвищена активність, оптимізм).
2. Сензитивний (чутливість, ранимість).
3. Емотивний (емоційність, схильність до переживань).
4. Демонстративний (прагнення бути в центрі уваги).
5. Тривожно-педантичний (схильність до сумнівів, акуратність).

Психопатія – це патологія характеру, яка є стійкою і призводить до дезадаптації людини в соціумі. На відміну від акцентуації, психопатія носить хронічний характер і значно порушує життя людини.

Критерії психопатії (за П. Б. Ганнушкіним):

1. *Тотальність*: риси характеру проявляються у всіх сферах життя.
2. *Стабільність*: відсутність змін із часом.
3. *Дезадаптація*: риси заважають нормальному функціонуванню в суспільстві.

3. *Вплив стилів виховання на розвиток характеру*

Формування психопатичних рис особистості залежить не тільки від генетичної схильності, але й значною мірою від впливу

сімейного середовища. Стилі виховання, характер відносин між батьками і дитиною, а також емоційна атмосфера у родині є вирішальними чинниками в розвитку особистості.

Вплив виховання на формування підлітка

- **Жорстке виховання**
 - Характеризується жорсткою дисципліною, критикою і фізичними покараннями.
 - Наслідки: посилення агресивності, антисоціальних тенденцій, низька емпатія.
- **Нестача емоційного тепла**
 - Недостатня підтримка, ігнорування емоційних потреб дитини.
 - Наслідки: емоційна холодність, низька здатність до співпереживання, розвиток маніпулятивності.
- **Надмірний контроль**
 - Прагнення контролювати всі аспекти життя дитини, відсутність автономії.
 - Наслідки: тривожність, схильність до залежної поведінки, занижена самооцінка.
- **Позитивне виховання**
 - Базується на підтримці, послідовних правилах та емоційному контакті.
 - Наслідки: здатність до емпатії, соціальна адаптація, самоконтроль.

Лонгітюдні дослідження виявляють, що жорстке виховання у поєднанні з недостатньою емоційною підтримкою збільшує ризик розвитку психопатичних рис у дітей. Встановлено, що **чіткі правила і позитивна підтримка** знижують рівень поведінкових порушень, навіть за наявності генетичної схильності до антисоціальних рис. Емоційне тепло і похвала з боку батьків компенсують вплив несприятливих факторів середовища.

Л. Баумрінд виділила три основні стилі виховання, які впливають на розвиток дитини:

Авторитарний стиль

- Характеризується жорсткими правилами, високими вимогами та низьким рівнем емоційної підтримки.
- Наслідки: діти стають слухняними, але часто мають низьку самооцінку, тривожність, проблеми із соціалізацією.

Авторитетний стиль

- Поєднує чіткі правила з підтримкою, повагою до дитини та її думок.

- Наслідки: діти впевнені в собі, соціально адаптовані, здатні до саморегуляції.

Ліберальний стиль

- Низький рівень вимог і дисципліни, високий рівень емоційної свободи.

- Наслідки: діти часто імпульсивні, з труднощами у виконанні правил і довгостроковому плануванні.

Додатково Баумрінд Л. виявила негативні наслідки **нехтувального стилю**, який характеризується байдужістю до потреб дитини.

Вплив на розвиток дитини. Авторитетний стиль найбільш позитивно впливає на емоційний, когнітивний та соціальний розвиток, тоді як авторитарний та ліберальний мають ризики формування проблем із саморегуляцією та стосунками.

Сімейне середовище є ключовим фактором у формуванні психопатичних рис особистості. Підтримка, послідовність і емоційний зв'язок батьків із дітьми суттєво знижують ризики патологічного розвитку. Знання про стилі виховання дозволяють психологам ефективніше втручатися у складні сімейні ситуації та проводити профілактику девіантної поведінки.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке «підліткова криза», і як вона проявляється?
2. Чому пошук власної ідентичності є важливим етапом розвитку підлітка?
3. Що таке характер, і як він формується у підлітковому віці?
4. Які основні типи акцентуації характеру ви знаєте?
5. Які стилі виховання ви знаєте та як вони впливають на розвиток дитини?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Який з нижче перелічених процесів є основною особливістю підліткового віку?

- А) Формування прив'язаності до батьків
- Б) Соціальна ізоляція
- В) Пошук власної ідентичності
- Г) Зниження когнітивних здібностей

2. Що таке акцентуація характеру?

- А) Повна відсутність емоційної стійкості
- Б) Невелика вираженість окремих рис характеру, яка знаходиться в межах норми
- В) Хронічне порушення психічного розвитку

Г) Повна адаптація особистості до соціальних вимог

3. Який стиль виховання найчастіше сприяє формуванню акцентуації характеру?

- А) Демократичний
- Б) Авторитарний
- В) Ліберальний
- Г) Ігноруючий

4. Що є ключовою відмінністю між акцентуацією характеру та психопатією?

- А) Психопатія є більш вираженою та стабільною формою порушення
- Б) Акцентуація характеру є хворобливим станом
- В) Акцентуація не змінюється протягом життя
- Г) Психопатія має позитивний вплив на адаптацію особистості

5. Який із нижче перелічених факторів найсильніше впливає на розвиток характеру підлітка?

- А) Генетична схильність
- Б) Соціальне оточення та стиль виховання
- В) Біологічні особливості
- Г) Освітні досягнення

Ключ: 1 – В, 2 – Б, 3 – Б, 4 – А, 5 – Б.

1.9. Жорстокість у сім'ях як наслідок посттравматичних розладів

1. Розвиток ПТСР. Механізми впливу ПТСР на поведінку в сім'ї
2. Шляхи подолання наслідків ПТСР та насильства в родині

1. Розвиток ПТСР. Механізми впливу ПТСР на поведінку в сім'ї

Сучасні події, особливо війна, змушують мільйони людей стикатися з травматичними подіями, які перевищують їх здатність адаптуватися. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) став однією з найактуальніших проблем психічного здоров'я, особливо для постраждалого від війни населення. Багато людей втратили своїх близьких і домівки та були змушені переїхати в нові міста та країни. У цьому контексті важливо відзначити взаємозв'язок між травмою війни та домашнім насильством, який часто спричинений кризовими ситуаціями чи посилюється в них.

Масштаб проблеми. Війна несе в собі масову травматизацію населення, зокрема через втрати, руйнування, фізичні та емоційні травми. За даними ВООЗ, у 5-30% осіб, які пережили війну, може розвинутися ПТСР. Особливо уразливими щодо ПТСР є ветерани війни, біженці та діти. Під час війни ризики домашнього насильства збільшуються, оскільки стрес та економічні труднощі, а також втрата соціальної підтримки змінюють динаміку сімейних стосунків.

Діти, які стають свідками насильства в родині чи страждають від жорстокості мають більші ризики розвитку ПТСР.

Основні симптоми ПТСР

-*Інтрузії*: нав'язливі думки, флешбеки, нічні кошмари.

-*Емоційні розлади*: втрата інтересу до життя, ізоляція.

-*Гіперактивність*: постійна настороженість, роздратованість, порушення сну.

-*Уникнення*: люди намагаються уникати місця, людей або ситуацій, що нагадують про травму.

Особливості ПТСР у дітей та дорослих. Діти можуть проявляти регресивну поведінку, страхи, проблеми з когнітивною сферою, концентрацією уваги та агресією. Дорослі можуть йти в залежну поведінку, зловживати психоактивними речовинами та алкоголем.

Події під час війни, які призводять до психологічної травми: бойові дії, обстріли, теракти; втрати близьких; вимушене переселення; досвід фізичного, сексуального насильства.

Також війна має вплив і на сімейну систему: підвищення рівня конфліктності в сім'ї через стрес; безробіття, втрата житла; ризик збільшення насильства в родині.

Взаємопосилюючий ефект. ПТСР у дорослих призводить до зниження їхньої здатності контролювати емоції. Батьки можуть бути більш роздратованими та нестриманими по відношенню до дітей та по відношенню один до одного.

Сімейна жорстокість не лише порушує базові права людини, але й створює довготривалий негативний вплив на психічне здоров'я. Для постраждалих від насильства, особливо дітей, сімейне середовище, яке повинно бути джерелом захисту та підтримки, стає джерелом загрози. Це суперечить природній потребі людини у безпеці й емоційній підтримці, що значно посилює травматичний вплив. ПТСР у таких випадках стає не просто реакцією на ізольовану подію, а результатом тривалого і систематичного травмування. Дослідження показують, що діти, які зазнали домашнього насильства, мають значно вищий ризик розвитку ПТСР, ніж ті, хто стикався з іншими видами травмуючих подій (Felitti et al., 1998)⁷⁶. В родині, де присутнє домашнє насильство, психологічна травма часто стає хронічною та супроводжується емоційним, фізичним та соціальними змінами. Домашнє насильство може призводити до травми розвитку. Це означає, що зміни, які відбуваються, впливають на структуру особистості, у дітей формується викривлене уявлення про себе та оточуючий світ. В подальшому такі діти важко зближаються з іншими людьми, мають тривожний тип прив'язаності, що може формувати розвиток залежних стосунків. Також хронічний стрес впливає на роботу гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи, сприяючи розвитку гіперактивності стресової реакції. Ці зміни, у свою чергу, забезпечують нейробиологічну структуру, завдяки якій раннє насильство підвищує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії, симптомів дефіциту уваги/гіперактивності, прикордонного розладу особистості, дисоціативного розладу ідентичності та зловживання психоактивними речовинами. (Teicher et al., 2002)⁷⁷.

⁷⁶ Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, Williamson DF, Spitz AM, Edwards V, Koss MP, Marks JS. *Am J Prev Med.* 2019 Jun;56(6):774-786. doi: 10.1016/j.amepre.2019.04.001. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9635069/>.

⁷⁷ Developmental neurobiology of childhood stress and trauma. Martin H Teicher, Susan L Andersen, Ann Polcari, Carl M Anderson, Carryl P Navalta.

Психотерапевтичні методи, які допомагають при ПТСР.

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) – метод, спрямований на зміну деструктивних переконань і розвиток стресостійкості. Техніки експозиції спрямовані на зменшення інтрузивних спогадів.

Травматерапія – метод, спрямований на опрацювання психологічних травм.

Метод десенсибілізації і переробки рухами очей (EMDR) використовується для обробки травматичних спогадів.

Сімейна терапія. Робота з усією сім'єю метою, якої є формування більш ефективних моделей комунікації, усунення конфліктів, формування довіри в родині.

Фармакотерапія, зокрема використання антидепресантів для подолання тривожних та депресивних розладів.

2. Шляхи подолання ПТСР та наслідків насильства в родині

Безпечне середовище, зокрема переміщення постраждалої особи до безпечного місця.

Психологічна підтримка та психотерапія.

Реабілітація дітей, зокрема використання арт-терапії, метод символдрами для відновлення емоційної стабільності, формування довіри до світу.

Робота з агресорами: важливим є розвиток ненасильницьких моделей виховання, розвиток емоційного інтелекту та контролю афекту.

Соціальна адаптація: розвиток соціальних навичок, інтеграція у спільноти.

Профілактика повторного насильства, зокрема моніторинг родин, які перебували в кризі та надання їм постійної психологічної підтримки; залучення батьків до освітніх програм для батьків.

ПТСР у батьків може ставати причиною агресивного поведіння з дітьми через психологічні труднощі батьків. Подолання жорстокості в сім'ях є комплексним завданням. Важливо об'єднувати зусилля психологів, соціальних працівників, медиків та громадськості. Просвіта дітей на етапі навчання, формування у них нульової толерантності до насильства допоможе запобігти використанню насильницьких методів виховання в дорослому житті. Допомога батькам вийти з травми допоможе стабілізувати сімейну систему та стане опорою для подолання подальших випробувань.

Питання до самоконтролю:

1. Що таке посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)?
2. Які основні симптоми ПТСР?
3. Як ПТСР впливає на взаємодію в сімейному середовищі?
4. Як ПТСР впливає на батьківські ролі та виховання дітей?
5. Як травматичний досвід може впливати на формування агресивної поведінки в сім'ї?

Тестові питання для самоконтролю:**1. Основний симптом ПТСР:**

- А) Агресивна поведінка
- Б) Різкі перепади настрою
- В) Повторювані травматичні спогади
- Г) Нестабільність самооцінки

2. Що таке цикл «травма – жорстокість»?

- А) Повторення насильства через агресію жертви
- Б) Передача травматичного досвіду між поколіннями
- В) Невизначеність ролей у сім'ї
- Г) Залежність від думки суспільства

3. Яка форма сімейної жорстокості найменш помітна?

- А) Фізична
- Б) Емоційна
- В) Економічна
- Г) Сексуальна

4. Який метод терапії є найбільш ефективним для роботи з сім'ями, де є наслідки ПТСР?

- А) Групова терапія
- Б) Індивідуальна психоаналітична терапія
- В) Сімейна системна терапія
- Г) Гіпноз

5. Основна мета соціальних програм боротьби із сімейною жорстокістю:

- А) Покарання винного
- Б) Профілактика жорстокості та допомога постраждалим
- В) Зміна суспільних стереотипів
- Г) Надання юридичної допомоги

Ключ: 1 – А, 2 – Б, 3 – Б, 4 – В, 5 – Б.

1.10. Зніми рожеві окуляри: стереотипи та їх шкода

1. Стереотипи та упередження, пов'язані з вихованням дітей
2. Поширені міфи та упередження щодо заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань
3. Тілесні покарання з метою виховання: дозволити не можна заборонити

1. Стереотипи та упередження, пов'язані з вихованням дітей.

Стереотип – це стійке та спрощене уявлення (судження) про будь-яке явище, предмет, групу тощо, що розповсюджене в певному соціальному середовищі в певний період розвитку людства. Стереотипи, які є помилковими, не відповідають дійсності, називають міфами. Стереотипи можуть мати своїм наслідком упередження – хибна думка, яка складається щодо кого-, чого-небудь, наперед, без ознайомлення, та пов'язане з нею відповідне ставлення. Упередження у вихованні можуть бути шкідливими для розвитку дитини та створювати негативний вплив на її самооцінку та соціальну адаптацію, призводити до впевненості батьків в «корисності» тілесних покарань для майбутнього дитини, спонукати застосовувати покарання для виправлення дитини, яка не відповідає стереотипним очікуванням батьків про її зовнішній вигляд, хобі, професію тощо.

Стереотипи та упередження щодо виховання дітей умовно можна згрупувати на такі:

- класові;
- культурні;
- вікові;
- за станом здоров'я;
- гендерні стереотипи.

У 2019 році організація The Fawcett Society опублікувала дослідження⁷⁸ про те, як стереотипи впливають на дітей:

- 45% людей сказали, що в дитинстві вони відчували гендерні стереотипи, оскільки від них очікували певної поведінки;
- більше половини (51%) зазначили, що це обмежувало їхній вибір професії, а 44% сказали, що це зашкодило їхнім особистим стосункам;
- половина всіх постраждалих жінок (53%) заявили, що гендерні

⁷⁸ Gender Stereotypes in Early Childhood: A Literature Review. URL: <https://www.fawcettsociety.org.uk/gender-stereotypes-in-early-childhood-a-literature-review>.

стереотипи негативно впливають на те, хто піклується в їхній сім'ї про дітей і побут;

- 7 з 10 молодих жінок (18-34 роки), на яких впливають стереотипи, зазначали, що їхній вибір професії був обмежений;
- 46% людей погодилися, що уряд повинен вжити заходів для боротьби з гендерними стереотипами;
- батьки з новонародженими та маленькими дітьми ненавмисно зміцнюють гендерні стереотипи, створюючи «гендерний світ» за допомогою іграшок, ігор, мови та середовища;
- вчителі по-різному винагороджують поведінку хлопчиків і дівчаток, а уявлення в дитячих історіях часто стереотипні;
- діти, чії групи дружби підкреслюють традиційні гендерні стереотипи, мають нижчий добробут.

У Швеції боротьба з гендерними стереотипами є чіткою вимогою шкільної програми. Дійсно освітні установи та заклади можуть стати агентами змін та руйнування стереотипів, вони мають вплив як на дітей, так і на їх батьків. В Україні наразі прийнята Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. ГО «Ла Страда-Україна» в 2024 році провела дослідження гендерних компетенцій педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти.

Стереотипи та упереджене ставлення можуть бути шкідливі, оскільки:

- заважають нормальному розвитку дитини та формуванню її особистості;
- призводять до дискримінації та насильства;
- перекладають провину з кривдника на постраждалих;
- можуть перешкодити виявити епізод насильства і надати допомогу.

Зміна соціальних установок та моделей поведінки часто є складним та довгостроковим процесом. Потрібно поєднання різних ініціатив, здатних найефективніше трансформувати моделі поведінки та соціальні установки по відношенню до дітей, сформовані у батьків та осіб, які здійснюють догляд, спонукати їх знімати «рожеві окуляри», які заважають побачити реальні наслідки для дитини від тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань. Важливо проводити дослідження щодо наявних у суспільстві стереотипів та упереджень та спрямовувати зусилля на їх руйнування.

2. Поширені міфи та упередження щодо тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань.

Радою Європи ще в 2007 році досить влучно було висвітлено питання стосовно стереотипів та упереджень щодо заборони тілесних та інших принижуючих покарань дітей⁷⁹. З плином часу більшість із них залишаються поширеними та актуальними. Розглянемо деякі з них.

Чи це справді так боляче? Ще б пак! Численні дослідження наслідків застосування тілесних покарань переконливо свідчать про їхню потенційну короткострокову і довгострокову шкоду. Цікаво, що практично ніхто не звертається до результатів наукових праць про наслідки побоїв, які завдають дорослим для виправдання таких заборон: адже йдеться про основні права людини.

Соціологічні дослідження свідчать про те, що більшість людей проти введення офіційної, законодавчої заборони тілесних покарань. Головним чином результати соціологічних досліджень залежать від того, яким чином сформульовано питання і наскільки респонденти обізнані з проблемою. Якщо люди володіють повною інформацією про питання нерівної захищеності дітей та дорослих та про цілі заборони, вони можуть підтримати її. Але, у будь-якому випадку, щодо цієї проблеми (так само, як і з будь-якої іншої, наприклад, насильство щодо жінок або расова дискримінація) відповідальні політичні діячі повинні вести за собою громадську думку, а не йти в неї на поводу. При цьому вони повинні керуватися своїм абсолютним обов'язком боротися за дотримання прав людини та відстоювати в даному випадку принцип рівного захисту людської гідності як дітей, і дорослих.

Якщо батьки будуть змушені відмовитися від тілесних покарань, чи не ризикують діти вирости розпещеними та недисциплінованими? Ні! Справжня дисципліна досягається не силою. Вона виховується на основі взаємного розуміння, поваги та терпимості. Новонароджена дитина повністю залежить від своїх батьків, але у міру дорослішання вона покладає на дорослих – і, перш за все, на своїх батьків – обов'язок підтримувати, вести та спрямовувати її шляхом оволодіння навичками усвідомленої самодисципліни, яка властива для зрілої особистості. Тілесні покарання не вчать дитину, як слід себе поводити. Навпаки, побої – це урок поганої поведінки, який переконує дитину, що її батьки, які – треба сподіватися – її люблять і поважають, вважають за прийнятне

⁷⁹ Abolishing corporal punishment of children Questions and answers. URL: https://www.coe.int/t/dg3/children/corporalpunishment/pdf/EnglishQuestionAnswer_en.pdf.

вдаватися до насильства для вирішення проблем та конфліктних ситуацій. Діти засвоюють урок не стільки з того, що їм кажуть батьки, скільки з того, як вони самі поведуться. Тілесні та інші принизливі форми покарання не можуть замінити собою позитивні форми дисциплінарного впливу, які зовсім не розпестять її, а навчять думати про оточуючих і про наслідки своїх вчинків.

Ну, шмагали мене в дитинстві, ну і що ж тут поганого? По правді сказати, не постаралися б тоді батьки, не був би я зараз тим, ким став. Як знати! А звідки вам відомо? Ніхто з нас не знає, як склалась би наша доля і ким би ми стали, якби наші батьки ніколи нас не били та не принижували. Скільки ж дорослих, стверджуючи, що в цьому не було нічого поганого, свідомо викреслюють з пам'яті перенесені ними страждання, які спричинялися самими близькими людьми, які вважали, що чогось навчити та виховати дитину можна тільки через біль. Як правило, дітей починають бити тому, що самим діставалося у дитинстві від батьків. Хоча, як свідчать результати досліджень, батьки самі потім відчують докори сумління, але все одно продовжують бити своїх дітей, коли їхньому терпінню приходить кінець. Марно сьогодні засуджувати попередні покоління за насильство щодо дітей: вони поводитися відповідно до загальноприйнятих правил тієї епохи. Але часи змінюються, і суспільство йде вперед. Визнання за дитиною статусу наділеної правами особи потребує вжиття заходів, спрямованих на те, щоб покінчити із законністю насильства щодо дитини та соціальною згодою з цим злом, так само, як свого часу був покладено край потуранню насильству щодо жінок.

Батьки повинні мати право самі вирішувати, як їм виховувати своїх дітей. Переслідувати батьків треба тільки у крайніх випадках, таких як жорстоке поводження з дитиною. Права людини не скасовуються за порогом вашого будинку. Дитина має однакові з усіма іншими членами сім'ї права на захист від побоїв, тому захищати дітей від жорстокого поводження в сім'ї так ж природно, як і боротися з домашнім насильством щодо жінок. Конвенція ООН про права дитини запровадила поняття «батьківської відповідальності», що передбачає, що найкращі інтереси дитини повинні становити основну турботу її батьків. Адже дитина не є їхньою власністю.

Є велика різниця між побоями та легким ляпасом. З погляду закону ця різниця значення не має. Удар сильніший і болючіший за ляпас, але і те й інше кваліфікується як насильницька дія, що порушує право дитини на повагу до її людської гідності. Суспільство не робить різниці, намагаючись виправдати той або інший

рівень насильства у випадках, коли воно звернене проти дорослих осіб. Так чому ж ця відмінність повинна враховуватись, коли йдеться про дітей? Крім того, тут явно прослідковується небезпечна спроба встановити зв'язок між почуттям любові та побоями. Вираз «легкий ляпас» містить у собі найгірше з протиріч. Цей, на перший погляд, безневинний оборот виконує роль димової завіси, за якою можуть ховатися порушення прав людини.

Я б'ю своїх дітей тільки для того, щоб уберегти їх від небезпеки. Бити не означає боронити! Для захисту своїх дітей, особливо новонароджених та молодшого віку, батьки повинні приймати конкретні заходи. Це один з їх прямих і природних обов'язків. Якщо дитина тягнеться до вогню або перетинає вулицю в небезпечному місці, звичайно ж, батьки повинні просто фізично її відсторонити, зупинити, перехопити, а потім показати і пояснити небезпеку. У Загальному зауваженні №8 Комітету ООН з прав дитини зазначається: *«Комітет визнає, що виконання батьківських обов'язків і турбота про дітей, насамперед новонароджених та молодшого віку, найчастіше вимагають здійснення фізичних дій та втручання з метою їхнього захисту; але вони сильно відрізняються від навмисного використання сили з метою заподіяння фізичного болю того чи іншого ступеня інтенсивності, незручності або приниження дитини як покарання. Будучи дорослими людьми, ми з власного досвіду можемо розрізнити, коли сила застосовується для того, щоб захистити, а коли – щоб покарати. Не важче побачити цю різницю і тоді, коли йдеться про дії щодо дитини. Законодавство всіх держав світу прямо або опосередковано дозволяє використання сили з метою не покарання, а захисту людей».*

Моя віра зобов'язує мене вдаватися до тілесних покарань. Свобода віросповідання не може суперечити правам людини. У Загальному зауваженні № 8 Комітету ООН з прав дитини стверджується: *«Для виправдання тілесних покарань деякі люди висунули аргументи, пов'язані з їх віросповіданням. При цьому вони посилаються на певні тлумачення релігійних текстів, які не лише виправдовують використання тілесних покарань, а й зводять їх у ранг обов'язку. Міжнародний пакт ООН про цивільні та політичні права (стаття 18) гарантує кожному право на свободу совісті та релігії, але сповідання релігії або переконань має бути сумісне з повагою людської гідності та фізичної недоторканності інших осіб. Свобода сповідання релігії та переконань підлягає встановленим законом обмеженням для охорони основних прав і свобод інших людей».* Релігійні екстремісти, які виступають за збереження ритуальних тілесних покарань дітей із застосуванням відповідних

предметів, мають бути засуджені головними релігійними колами та громадською думкою в цілому. В даний час найвизначніші релігійні лідери приєднуються до кампанії за повну заборону всіх тілесних покарань. Під час Всесвітньої асамблеї «Релігії за мир», що проходила в 2006 році в японському місті Кіото, понад 800 релігійних діячів прийняли «зобов'язання релігій боротися з насильством щодо дітей», закликали уряди прийняти закони, які відповідають Конвенції ООН про права дитини, та заборонити всі форми насильства, включаючи тілесні покарання.

Якщо тілесні покарання дітей будуть кваліфікуватися як злочин, то багато тисяч батьків піддадуться судовому переслідуванню та значно більша кількість дітей опиниться під державною опікою. Йдеться не про те, щоб засадити батьків у в'язницю, а про те, щоб прищепити їм навички позитивного виховання. Немає доказів зростання кількості випадків притягнення батьків до відповідальності в тих країнах, де тілесні покарання кваліфікуються як правопорушення. Найперша мета цієї заборони виховна: мова йдеться про те, щоб достукатися до «приватного» світу сімейного життя і донести до нього яким і зрозумілим чином думку про те, що бити дитину, як, втім, і будь-якої іншу людину, неприйнятно і протизаконно. Судове переслідування батьків та інші форми офіційного державного втручання у сімейне життя не йдуть на користь дитині, за винятком тих випадків, коли вони є єдиною можливим засобом необхідного захисту дитини, уникнення заподіяння серйозної шкоди її здоров'ю та психологічному стану.

Повна заборона тілесних покарань призведе лише до того, що з дітьми поводитимуться ще гірше: над ними знущатимуться, їх будуть принижувати та позбавляти свободи. Дитина має право на захист не тільки від тілесних покарань, а й від будь-яких інших жорстоких чи принижують людську гідність Діти – це не власність батьків. Законодавча реформа має супроводжуватися кампанією із привернення уваги громадськості до даної проблеми та впровадженням у суспільну свідомість думки про необхідність розвивати позитивні та ненасильницькі відносини з дитиною. Звичайно ж, усі батьки бажають, щоб їхні діти мали найкращу основу для майбутнього дорослого життя. У будь-якого батька, що б'є своїх дітей, залишається гіркий осад у душі, змішаний з почуттями пригніченості та провини. Вони тільки сказали б дякую за тямущу пораду: як попереджати зриви та вирішувати конфлікти зі своїми дітьми. Позитивне виховання допомагає батькам навчити дитину розуміти, сприймати та дотримуватися правил поведінки та дисципліни, не вдаючись до будь-якого насильства, фізичного чи психологічного.

За позитивного виховання неможливо ввести межі дозволеного та чіткі правила у вихованні дітей. Навпаки, у підходах позитивного виховання визнається центральна роль наявності чітких правил для виховання дітей, але також наголошується, що є інші, більш ефективні та менш шкідливі способи навчання та виховання дітей, ніж використання тілесних покарань.

3. Тілесні покарання дітей з метою виховання: дозволити не можна заборонити

Поширеність в суспільстві стереотипів, міфів та упереджень і в питаннях виховання дітей, і щодо заборони тілесних покарань, призводить до того, що окремі батьки й досі ставлять кому в реченні, яке слугує назвою цього підрозділу, після слова «дозволити». Особливу шкоду стереотипи, міфи та упередження можуть завдати, якщо їх носіями будуть фахівці, уповноважені на виявлення та реагування на випадки домашнього насильства щодо дітей, оскільки в такому разі вони можуть діяти не об'єктивно, упереджено, віддаючи перевагу правам батьків над найкращими інтересами дитини.

Дійсно, тривалий час діти розглядалися як власність їхніх батьків, без власних індивідуальних прав. Як наслідок, вважалося, що дорослі можуть карати дітей, в тому числі тілесно. Сьогодні існує потужна правова, соціальна та наукова основа для припинення застосування тілесних покарань дітей, яка чітко сигналізує про те, що всі форми насильства над дітьми є неприпустимим. Визнання дітей правовласниками ставить під сумнів уявлення про те, що батьки мають абсолютні права на своїх дітей. Батьки і опікуни все ще відіграють першочергову роль у вихованні дітей, але з акцентом на відповідальність діяти в найкращих інтересах дітей і сприяти здійсненню прав дітей, у тому числі права на дитинство без насильства.

Дослідження дали нові знання про дитину і негативний вплив тілесних покарань на здоров'я та розвиток дітей, змінили явлення про батьківство. Суспільний прогрес, зокрема соціальне забезпечення, гендерна рівність, догляд за дітьми раннього віку і громадське здоров'я забезпечило соціальний контекст у якому насильства над дітьми можна запобігти. Той факт, що багато батьків продовжують застосовувати тілесні покарання, незважаючи на позитивні зміни та стимули для припинення насильства щодо дітей, свідчить про необхідність надання підтримки батькам у пошуку альтернативних стратегій та підходів до вирішення проблеми виховання дітей. Досягнутий у всьому світі прогрес підтверджує, що можна змінити соціальні установки та моделі поведінки батьків щодо тілесних покарань. Щоб процес відмови від тілесних покарань був успішним,

необхідні міцна основа та дії, спрямовані на те, щоб порвати з застарілими поглядами та переконаннями та впровадити нові ідеї та практичні підходи.⁸⁰

Педагогіка, що базується на позитивному батьківстві, визнає важливість створення сприятливого середовища для дитини. Це означає, що батьки повинні створити атмосферу, де дитина почувається безпечно, усвідомлює свою цінність та має можливість вільно виражати свої почуття та думки. Важливо відмітити, що позитивне батьківство не означає відсутності дисципліни, але наголошує на використанні позитивних методів виховання та спілкування, встановленні меж виключно ненасильницькими методами виховання.

Для того, щоб зрозуміти, чи відповідає той чи інший захід сучасній концепції прав дитини та чи не зазіхає він на гідність дитини, можна скористатись *методом «дзеркала»*. Суть даного методу полягає в тому, щоб припустити, що те покарання, яке планується застосувати до дитини, застосовується до дорослої людини – батьків або вчителя. Якщо в такому разі покарання виглядатиме абсурдним або неприпустимим, воно не відповідає сучасній концепції прав дитини та може порушувати її гідність та особисту недоторканість. Так, наприклад, якщо дитина не прибрала в кімнаті, запізnilась з прогулянки, ще й при цьому від неї тхне цигарками, і матір вважає адекватним способом впливу на таку поведінку дитини дати ляпаса, користуючись методом «дзеркала», слід поставити в таку ж ситуацію на місце дитини її батька і відповісти широко, чи буде такий метод впливу виглядати неприпустимим. Якщо так, то неприпустимим він є і щодо дитини.

Сучасне людство дійшло вже тієї стадії розвитку та має достатньо можливостей, щоб поставити кому у реченні «Тілесні покарання дітей з метою виховання: дозволити не можна заборонити» перед словом «заборонити» і ніяк інакше.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке «стереотип» та «упередження»?
2. Чим шкідливі стереотипи та упередження?
3. Які стереотипи, міфи та упередження щодо тілесних покарань дітей ви зустрічали?

⁸⁰ Parenting for non-violent childhoods. URL: https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/implementation/NVC_PositiveParenting2018.pdf.

4. Для якої категорії осіб міфи, стереотипи та упередження щодо тілесних покарань дітей є найбільш шкідливими? Чому?
5. В чому полягає суть методу «дзеркала»?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Стійке та спрощене уявлення про будь-яке явище – це:

- А) Упередження
- Б) Стереотип
- В) Досвід
- Г) Судження

2. Який метод дозволяє перевірити, чи відповідає спосіб покарання дитини сучасній концепції прав дитини?

- А) Метод психоаналізу
- Б) Метод будівника
- В) Метод «дзеркала»
- Г) Такого методу не існує

3. Стереотипи та упереджене ставлення можуть бути шкідливі, оскільки:

- А) Заважають нормальному розвитку дитини та формуванню її особистості
- Б) Призводять до дискримінації та насильства
- В) Перекладають провину з кривдника на постраждалих
- Г) Всі відповіді правильні

4. Чим є твердження, що якщо батьки будуть змушені відмовитися від тілесних покарань, то діти виростуть розпещеними?

- А) Правдою
- Б) Міфом
- В) Залежить від країни
- Г) Залежить від дитини

5. Чи може право на свободу релігії виправдати застосування тілесних покарань дітей?

- А) Так
- Б) Ні
- В) Частково
- Г) Залежить від країни

Ключ: 1 – Б, 2 – В, 3 – Г, 4 – Б, 5 – Б.

1.11. Переваги ненасильницьких підходів до виховання дітей

1. Відмінності між насильницькими та ненасильницькими методами виховання
2. Розвиток емоційної грамотності у батьків і дітей – запорука ефективної комунікації

1. *Відмінності між насильницькими та ненасильницькими методами вихованням*

Методи насильницького виховання – це підходи у вихованні, які базуються на використанні фізичного або емоційного насильства. Це допомагає контролювати дітей, за допомогою страху.

Ознаки насильницького виховання в родині:

- використання фізичного покарання, для зміни поведінки дитини;
- використання психологічного тиску, залякування, приниження, знецінення;
- батьки не дають дитині висловлювати свої почуття, бажання, емоції;
- покарання є єдиним методом виховання. Батьки не використовують заохочення;
- батьки не враховують індивідуальні особливості дитини, мають завищені вимоги до неї у навчанні, спорті.

Ненасильницьке виховання – це підхід, який ґрунтується на повазі до особистості дитини. Батьки звертають увагу на потреби дитини, її емоцій. Спрямоване на створення довірливих стосунків між батьками й дітьми, на розвиток саморегуляції та відповідальності дітей. Батьки не використовують у вихованні: фізичні покарання, приниження, залякування чи інші види насильства.

Принципи ненасильницького виховання.

Повага до особистості дитини до її почуттів. визнання батьками, що дитина має право на власні почуття. Тільки проявляючи свої емоції, дитина навчиться їх розуміти та з часом контролювати. В подальшому дитина вчиться розуміти почуття інших людей, що в свою чергу призводить до розвитку емпатії.

Позитивне підкріплення досягнень дитини. Допомагає сформуванню високої самооцінки, яка необхідна для подолання труднощів, адаптації до нових умов життя, переходах на наступний етап розвитку. Наприклад: адаптація до дитячого садочка, до першого класу.

Усвідомлення вікових особливостей дитини. Допомагає батькам не ставити перед дитиною завищені вимоги, з якими дитина не зможе впоратись.

Діалог і співпраця – відмова від авторитарних, директивних методів виховання на користь авторитетному; формування розуміння у дитини вчинків та наслідків.

Прийоми ненасильницького виховання.

- Важливо давати дитині робити кроки, помилятися та зустрічатись з наслідками своїх вчинків.

- Для зниження тривожності дитини, яка може призводити до негативної поведінки, важлива послідовність дорослих. В цьому допомагають батькам чіткі сімейні правила. Наприклад: ввечері дитина збирає іграшки, о котрій вона лягає спати та ін.

- Використовувати активне слухання та «Я повідомлення у спілкуванні з дитиною». Наприклад: «Я бачу, ти засмучений, бо не зміг завершити гру» при цьому батьки уникають осуду.

- Час для заспокоєння («тайм-аут»). Замість криків чи фізичних покарань батьки дають час собі та дитині заспокоїтись. Та згодом обговорюють ситуацію та шукають спільне рішення.

- Гра є провідною діяльністю дітей до 6-7 років. Під час гри діти не тільки пізнають світ, вони можуть відіграти внутрішню напругу

Переваги ненасильницького способу виховання.

1. Формування здорових стосунків в родині:

- діти, які відчують повагу, краще взаємодіють із батьками;

- формується довіра між дитиною та батьками.

2. Розвиток саморегуляції:

- діти вчаться контролювати, управляти своїми емоціями та поведінкою;

- у них розвивається саморегуляція, контроль афектів та емпатія.

3. Зниження рівня конфліктів:

- емпатія та розуміння допомагають конструктивно реагувати у конфлікті;

- діти набувають навичок знаходити спільні рішення замість боротьби за владу.

4. Психологічне благополуччя дитини:

- відсутність конфліктів створює атмосферу емоційної безпеки для дитини;

- у дитини формується адекватна самооцінка, впевненість у собі та стресостійкість.

Ненасильницьке виховання – це не лише спосіб виховання, а й стиль життя людини, який сприяє формуванню гармонійним стосункам між батьками та дітьми. Сприяє розвитку відповідальності, самостійності та зрілої особистості. Важливо пам'ятати, що кожна дитина потребує любові, терпіння та підтримки для розкриття свого потенціалу. *З відмінностями між насильницькими та ненасильницькими методами виховання можна ознайомитись у додатку до цієї теми.*

Метод ненасильницького спілкування був розроблений американським психологом доктором Маршаллом Розенбергом. Цей метод ґрунтується на емпатії. За методом Розенберга пропонується змінити звичну стратегію мислення і поведінки у конфліктних ситуаціях із реактивної (відповідь на подразник) на усвідомлену й співчутливу. Для цього пропонується постійно турбуватися про себе (свої потреби) та у діалозі з людьми уникати оцінок і критики, натомість звертати увагу на факти, свої почуття та почуття опонента, потреби опонента. Розенберг наголошує, що немає конфліктів на рівні потреб: всі складні ситуації можна вирішити за рахунок створення нових способів задоволення потреб. Таким чином він демонструє, що життя без насильства цілком можливе, як на особистісному, міжособистісному, так і соціальному рівні. Метод ННС широко застосовується після військових конфліктів, у системі освіти, практиці соціальної допомоги, бізнесі.

2. **Розвиток емоційної грамотності у батьків і дітей як запорука ефективної комунікації в родині**

Емоційна грамотність – це здатність людини розуміти власні емоції, вміти управляти ними. Емоційний інтелект є складовою формування здорових стосунків та ефективного спілкування.

На що впливає емоційна грамотність

1. *Формування здорових стосунків.* Батьки з високим рівнем емоційної грамотності краще розуміють потреби дитини. Діти, які розуміють свої емоції, здатні їх контролювати що допомагає формувати більш здорові стосунки з однолітками.

2. *Профілактика емоційних розладів.* Часто діти, які не в контакт з своїми емоціями, страждають на підвищену тривожність, агресію, аутоагресію. Емоційно грамотні батьки можуть вчасно помітити зміни у настрої дитини та допомогти.

3. *Розвиток навичок саморегуляції.* Діти вчать контролювати свої імпульси та афекти, виражати свої почуття

екологічно. Важливо, щоб батьки самі розуміли свої емоції та були прикладом для дитини.

4. *Підвищення успішності в навчанні та соціалізації.* Діти, які в контакті зі своїми емоціями, краще справляються зі стресом, та легше адаптуються до соціальних вимог.

5. *Роль емоційної грамотності у вирішенні конфліктів.* Розуміння власних емоцій та емоцій інших знижує ймовірність ескалації конфліктів у сім'ї.

Що допомагає розвивати емоційну грамотність?

1. Рекомендації для батьків:

- важливість усвідомлення власних емоцій і причин їх виникнення;
- використання у спілкуванні з дитиною «Я повідомлень»: «Я бачу, що ти засмучений. Що трапилось?»;
- називати почуття дитини, таким чином вона вчиться їх усвідомлювати. Таким чином батьки стають «дзеркалом» для дитини.

2. Рекомендації для дітей:

- вивчаємо емоцій через гру, казки;
- ведення емоційного словника;
- підтримка у вираженні емоцій: «Ти можеш сказати, що ти сердитий, замість того щоб кричати».

Розвиток емоційної грамотності у батьків і дітей є запорукою здорової емоційної атмосфери в сім'ї, ефективної комунікації між членами сім'ї, що сприяє успішному розвитку дитини. Розуміння своїх емоцій дозволяє справлятися зі стресом і зберігати психологічну рівновагу. Розпочати цей розвиток можна з простих кроків: уваги до власних емоцій, відкритого спілкування та розвитку емпатії.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке ненасильницьке виховання, і які його головні принципи?
2. Які основні альтернативи покаранню у вихованні дітей ви можете запропонувати?
3. Як можна навчити дитину розпізнавати і правильно висловлювати свої емоції?
4. Яких помилок слід уникати під час спілкування з дитиною, щоб не викликати негативну реакцію?
5. Чому важливо встановлювати межі у вихованні, і як це впливає на розвиток дитини?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Що є головним принципом ненасильницького виховання?

- A. Покарання для виправлення поведінки дитини
- B. Поважне ставлення до дитини та її почуттів
- C. Використання погроз для досягнення послуху
- D. Контроль кожного аспекту життя дитини

2. Що таке активне слухання?

- A. Навчання дитини говорити активніше
- B. Метод, що включає уважне слухання з емпатією
- C. Уміння переконувати дитину в своїй правоті
- D. Ігнорування емоцій дитини для уникнення конфлікту

3. Яка основна мета встановлення меж у вихованні?

- A. Забезпечення беззаперечного послуху дитини
- B. Формування поваги до правил і відповідальності
- C. Контроль за всіма діями дитини
- D. Запобігання прояву незалежності у дитини

4. Що найкраще сприяє розвитку емоційної грамотності у дітей?

- A. Ігнорування емоційних проявів дитини
- B. Регулярне навчання розпізнавати та називати емоції
- C. Використання критики для корекції емоційних реакцій
- D. Покарання за небажані емоції

5. Як реагувати на порушення правил дитиною у ненасильницькому вихованні?

- A. Застосувати покарання, щоб дитина запам'ятала помилку
- B. Проігнорувати порушення, щоб уникнути конфлікту
- C. Обговорити наслідки порушення та шляхи виправлення ситуації
- D. Використати погрози, щоб забезпечити виконання правил у

майбутньому

Ключ: 1 – B, 2 – B, 3 – B, 4 – B, 5 – C.

1.12. Без ляпасу: як підтримати дисципліну без насильства

1. Правила родини як інструмент ненасильницького виховання
2. Покарання та наслідки
3. Алгоритм реагування на небажану поведінку дитини

1. Правила родини як інструмент ненасильницького виховання

Встановлення правил є невід'ємною частиною позитивного виховання. Коли дитина чітко знає, за що її буде схвалено, а за що настануть неприємні для неї наслідки, вона відчуватиме себе більш безпечно.

Процедура прийняття правил.

Доцільно запропонувати всім членам родини записати, які, на їхню думку, правила вже існують у родині (вони можуть стосуватися різних сфер життя):

- ввічливе спілкування між членами родини;
- розподіл обов'язків;
- дотримання режиму дня;
- обмеження використання гаджетів (перегляду телевізора), тощо.

Після цього разом слід обговорити запропоновані усіма правила і визначити:

- ✓ які з них корисні для всієї родини;
- ✓ які варто додати.

Існує підхід, що кількість правил має відповідати віку дитини. Проте якщо в родині декілька дітей різного віку, то за загальним підходом до переліку правил родини доцільно включати *не більше 10-ти позицій*.

Якщо дитина ще не вмє читати, можна намалювати правила разом. Так само важливо, щоб хоча б одне із запропонованих дитиною правил увійшло до загального переліку.

Вимоги до правил:

- постійні (з дорослішанням дитини можуть зникати, додаватись або змінюватись, що необхідно пояснювати в ході їх обговорювання з дитиною);
- чіткі;
- зрозумілі;
- обґрунтовані.

Слід пам'ятати, що якщо правила родини прийняті, їх важливо дотримуватись всім, особливо дорослим. Діти нас копіюють.

Чому правила можуть не працювати?

- *нестабільність правил* – батьки / особи, що їх замінюють, під впливом свого настрою одне й те саме то

забороняють, то дозволяють;

- *вибірковість дотримання правил залежно від ситуації* – у такому разі дитина сприйматиме це правило як необов'язкове;

- *правила об'єктивно важко виконати* – наприклад, батьки встановили правило, що дитина може користуватися ноутбуком не більше однієї години на день. Натомість вона отримує багато завдань, що вимагають користування цим гаджетом, а на улюблену гру їй часу тим більше вже не вистачає зовсім;

- *необґрунтованість або незрозумілість для дитини* – наприклад, говорять: «Не можна так робити!», проте не пояснюють, чому. Або ж відповідають на запитання беззмислово й необґрунтовано: «Тому що я так сказав/ла!»;

- *забагато вимог / заборон* – на кожне своє «хочу» дитина постійно чує «не можна», згодом починає хитрувати, щоб домогтися бажаного;

- *недостатньо уваги для дитини* – коли єдиний спосіб привернути до себе увагу – негативна поведінка й демонстративне порушення встановлених правил. Лише після цього батьки концентрують свою увагу на дитині та проводять з нею час, нехай навіть він присвячений «виховним бесідам».

2. Покарання та наслідки

Сучасні концепції позитивного виховання намагаються **унікати покарання** як результату небажаної поведінки дитини.

Кетрін Кволс в своїй практиці використовує підхід «*переорієнтація*» – це підхід до поведінки дитини, що передбачає її повну відповідальність за свої вчинки. Він заснований на взаємній повазі батьків і дітей і передбачає природні і логічні наслідки при небажаній поведінці дитини, а в кінцевому підсумку посилює в дитині почуття власної гідності і вдосконалює її характер⁸¹.

«Дитина повинна відчувати наслідки своєї поганої поведінки, але не у вигляді покарання. У взаємних стосунках немає місця для покарання. (...) Проблема застосування покарання полягає у тому, що (...), цей спосіб просто не дає результатів, викликає душевну розгубленість і в дитини замість почуття провини за те, що вона зробила, і думок, як це виправити, з'являються думки про те, як відповісти. Іншими словами, караючи дитину, ми в цей момент позбавляємо її дуже важливих внутрішніх процесів, які дають змогу

⁸¹ Кетрін Кволс. Радість виховання. Як виховувати дітей без покарань. Київ. 2022.222 с. С.6.

зрозуміти їй погану поведінку».⁸²

ПОКАРАННЯ	НАСЛІДКИ
<p>часто неадекватне до поведінки дитини, інколи набуває форм, які кривдять дитину (наприклад, крики, ляпаси, залякування), оскільки батько/мати сам переживає сильні емоції</p>	<p>можуть бути природними, які логічно виходять з поведінки та дій дитини, раніше обговорені з дитиною під час розмови, виникають з прийнятих правил</p>
<p>через те, що воно логічно не пов'язане з поведінкою дитини, часто стає незрозумілим для дитини, викликає почуття кривди, бажання відповіді і бунту – бо, наприклад, що спільного між заборонаю дивитися мультим та вилитим на підлогу напоєм</p>	<p>з'являються одразу після поведінки, а навіть якщо вони віддалені у часі, то все одно логічно пов'язані з поведінкою</p>
<p>з точки зору батьків має бути болісним та відчутним, щоб дитина запам'ятала, чому її покарали</p>	<p>адекватні віку та можливостям дитини</p>
<p>робить дитину недовірливою, спонукає приховувати помилки</p>	<p>повинні бути відповідними до виду провини, щоб дитина могла зрозуміти зв'язок між своєю поведінкою та її наслідком – так вона вчиться, яку поведінку варто практикувати, а від якої краще відмовитись</p>
<p>буває відстроченим, іноді залежить від настрою і від наявного часу у батьків</p>	<p>мають бути схвалені батьками, які послідовно їх застосовують</p>

⁸² Фабер А., Мазліш Е. Як слухати, щоб діти з нами говорили. Вид-во: Свічадо. 2010. 300 с. С.108.

дитину завчасно про нього не попереджають – реакція настає після появи несхвальної поведінки і часто викликає у дитини здивування – і через те, що покарання з’являється, і через форми, яких воно набуває	варто про них нагадувати та попереджати дитину про їх появу, якщо вона поводитиметься невідповідно
підміняє внутрішній контроль необхідністю контролю з боку інших людей	вчать дитину відповідальності та прийняттю рішень, навіть якщо дитина і далі поводить себе неправильно і тим самим погоджується приймати конкретні наслідки
породжує страх	вчать дитину, як виправити вчинену шкоду

Види наслідків небажаної поведінки.

Природні наслідки – це природний результат поведінки дитини. Наприклад, якщо хтось вийшов на вулицю в дощ без парасольки, то намокне.

Логічні наслідки, які застосовують батьки:

- вилучення предметів або позбавлення привілеїв (*якщо дитина розкидає іграшки, то батьки їх забирають у неї, тобто якщо ти не можеш дотримуватися бажаної поведінки, ти не можеш займатися певною діяльністю*);

- вилучення дитини з оточення, якщо вона в ньому не може належно себе поводити (*якщо ти будеш кидатись піском, то тобі доведеться піти з пісочниці*).

- *перейняття фізичного контролю* – дитину обіймають і тримають в позиції, яка робить неможливим безпосередній зоровий контакт так довго, скільки треба, щоб дитина в обіймах батька могла заспокоїтись, повернути контроль над собою і вгамуватись.

Для досягнення ефективності від небажаних наслідків.

«Холодна» голова – обирати наслідки за небажану поведінку слід стримано, спочатку опанувати емоції й тільки після цього діяти.

Вчинок, а не особистість – критикувати слід небажану поведінку, а не дитину.

Якщо дитина скоїла те, чого раніше з нею не обговорювали (немає в правилах) – спочатку слід її попередити про вірогідність

небажаних для неї наслідків, а в разі повторення ситуації можна їх застосовувати.

Почуття та емоції важливі – усі мають право на різні емоції. Важливо, як їх виражає дитина, і вчити її, як це треба робити.

Часові межі – дитина має знати, скільки часу триватиме обмеження (небажаний наслідок).

Дотримання прав дитини – жодні обмеження або наслідки за небажану поведінку не повинні порушувати прав дитини, прояви насильства щодо дитини є неприпустимими.

Ритуал примирення – доцільно обрати якусь символічну дію, що буде ознакою припинення небажаного наслідку.

За кожним проявом небажаної поведінки дитини є певна причина. Якщо визначити цю причину, допомогти дитині з нею впоратися, дитина змінить свою поведінку, при цьому збережуться стосунки. До тих пір, поки причина не з'ясована, обраний метод впливу на поведінку дитини може виявитись помилковим.

3. *Алгоритм реагування на небажану поведінку дитини*

«Виховувати зручних дітей для себе, значить – виховувати зручних дорослих для інших».

Коли у дитини вирують емоції (лімбічна система в дії) мислення не працює, нотації дорослих не сприймаються. Саме тому, щоб дитина почула, спочатку їй треба заспокоїтись.

Фокуси уваги при «незручній» поведінці дитини:

- сказати дитині, що вона може зробити замість того, щоб впроваджувати заборони;
- вираження своїх почуттів;
- показати дитині, як вона може виправити шкоду;
- надати дитині право вибору;
- спільно виробити правила;
- надати дитині можливості відчути наслідки поганої поведінки.

Назвати проблему без оцінювання. Дати дитині вказівку, як можна її вирішити – цей спосіб не вказує винного, дозволяє зосередитися на тому, що треба зробити. *Розлите молоко, потрібна ганчірка.* Фраза «ти розлив молоко» може викликати почуття вини і бажання боротьби, щоб захистити себе. Краще одразу вказати дитині, що вона може зробити з проблемою або як може виправити шкоду.

Описати дитині наслідки її поведінки. Говорити слід про правила, якими керується весь світ. Складність цього методу полягає в

тому, що важко втриматися від коментарів і пошуків винних.

Сказати одним словом – це береже наші голосові зв'язки та нерви.

Не доцільно використовувати цей метод, називаючи ім'я дитини. Коли дитина часто чує своє ім'я, яке вимовляється з претензією, воно починає викликати в неї негативні асоціації.

Я-виловлювання: 1) висловити власні почуття (я *почуваюсь засмучено*); 2) тому що (*посуд не помитий, хоча ми домовлялись*); 3) озвучити очікування (*мені хотілось би, щоб ти зараз вийшов з гри, помив посуд, а потім продовжив грати*).

Для батьків дітей до 3-х років доцільно ознайомитись з публікацією «Без ляпасу», підготовленою в рамках проведення кампанії «Мудрі батьки – щасливі діти», метою якої є захист дітей 0 – 3 років від жорстокого поводження шляхом популяризації відповідального батьківства та ненасильницьких

методів виховання.

Питання для самоконтролю:

1. Для чого потрібні правила родини?
2. Які є вимоги до прийняття правил родини?
3. Чому концепція позитивного виховання уникає покарань?
4. Які є відмінності між покараннями та наслідками?
5. Що таке «Я-висловлювання»?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Яка максимальна рекомендована кількість правил родини?

- А) 1
- Б) 5
- В) 10
- Г) 20

2. Хто має дотримуватись правил родини?

- А) діти до 10 років
- Б) батьки
- В) діти до 7 років
- Г) всі члени родини без виключення

3. Правила родини повинні бути:

- А) чіткі
- Б) постійні

В) обґрунтовані

Г) всі варіанти відповідей правильні

4. Про що йде мова: «робить дитину недовірливою, спонукає приховувати помилки»?

А) правило

Б) природній наслідок

В) покарання

Г) логічний наслідок

5. Вилучення предметів або позбавлення привілеїв застосовується як:

А) покарання

Б) логічний наслідок

В) природній наслідок

Г) штучний наслідок

Ключ: 1 – В, 2 – Г, 3 – Г, 4 – В, 5 – Б.

1.13. Підходи до виховання дітей у різних країнах ЄС

1. Правова регламентація заборони тілесних та інших принижуючих гідність покарань у різних країнах ЄС
2. Поширеність тілесних та інших принижуючих гідність покарань в країнах ЄС
3. Ініціативи країн ЄС, спрямовані на підтримку сімей з метою запобігання насильницьким практикам виховання дітей

1. Правова регламентація заборони тілесних та інших принижуючих гідність покарань у різних країнах ЄС

Станом на листопад 2024 року в цілому у світі 68 країн мають правову заборону тілесних покарань дітей вдома, при цьому в 131 країні такі положення не закріплені на рівні законодавства. Серед країн ЄС абсолютна заборона на тілесні покарання дітей закріплена на правовому рівні в 24 країнах: Австрія, Болгарія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Республіка Кіпр, Румунія, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Швеція. При цьому в 3 країнах (Бельгія, Італія, Республіка Чехія) відсутня чітка заборона на тілесні покарання дітей вдома, проте в 2 з них (Італія та Республіка Чехія) наразі триває процес впровадження такої заборони на рівні законодавства⁸³.

Більш детально зі станом впровадження заборони на тілесні покарання дітей вдома в різних країнах можна ознайомитись на офіційному сайті всесвітньої кампанії End Corporal Punishment.

Розглянемо досвід окремих країн, з фокусом уваги на тих, які не мають наразі чіткої правової заборони тілесних покарань дітей вдома.

Данія домоглася заборони всіх тілесних покарань дітей, в тому числі і вдома, у 1997 році. У 1985 році до Закону про опіку та піклування були внесені поправки, згідно з якими батьки повинні захищати своїх дітей від насильства: *«Батьківська опіка передбачає обов'язок захищати дитину від фізичного та психологічного насильства, а також від іншого шкідливого поводження»*. Однак це положення було визнано недостатнім для заборони тілесних

⁸³ Global progress towards prohibiting all corporal punishment. URL: <https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/legality-tables/Global-progress-table-commitment.pdf>.

покарань, і подальша чітка заборона вважалася подальша пряма заборона була визнана необхідною. У 1997 році до Закону про батьківську опіку та піклування 1995 року були внесені поправки, в яких чітко зазначалося, що дитина *«не може бути піддана тілесним покаранням або будь-якому іншому поводженню, що принижує гідність»*. Це положення повторюється в данському Законі про батьківську відповідальність 2007 року, в статті 2(2) якого зазначено *«Діти мають право на піклування та безпеку. До дітей слід ставитися з повагою до їхньої особистості, і вони не повинні піддаватися тілесним покаранням або іншому принизливому поводженню»*. Заборона поширюється на всіх осіб, які мають батьківські права, включаючи не тільки сімейний дім, але й альтернативні заклади догляду та всі форми денного догляду. Глава 25 Кримінального кодексу Данії (Консолідований закон № 1028 від 22 серпня 2013 року) передбачає покарання за злочини проти життя та тіла, в тому числі насильство або інше посягання на чуже тіло, що карається штрафом або позбавленням волі на строк до 3 років (ст. 244).

У **Швеції** в 1979 році до Кодексу дітей і батьків були внесені зміни, які включили заборону на фізичні покарання та принизливе поводження з дітьми. Розділ 1 глави 6 кодексу підкреслює, що *«діти мають право на піклування, безпеку та гарне виховання. З дітьми слід поводитися з повагою до їх особи та індивідуальності, їх не можна піддавати тілесним покаранням чи будь-якому іншому принизливому поводженню»*. Швеція була першою країною, яка запровадила окрему заборону на тілесні покарання дітей.

В **Австрії** захист «розумного» покарання було вилучено із законодавства. Стаття 146а Загального цивільного кодексу 1989 р.: *«Неповнолітня дитина повинні виконувати розпорядження батьків. У своїх розпорядженнях і в їх виконанні батьки повинні враховувати вік, розвиток і особистість дитини; застосування сили та заподіяння фізичної або психологічної страждання неприпустимі»*. Федеральний конституційний закон про права дитини 2011 підтверджує заборону в статті 5(1): *«Кожна дитина має право на ненасильницьке виховання. Тілесні покарання, заподіяння душевних страждань, сексуальне насильство та інші насильства забороняються...»*⁸⁴.

У **Словенії** після прийняття Національною асамблеєю в жовтні 2016 року новий Закон про запобігання насильству в сім'ї (Закон № 542-08/16-9/2.6) набув чинності 19 листопада 2016 року.

⁸⁴ Corporal punishment of children in Austria. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Austria.pdf>.

Законодавство передбачає, що тілесні покарання дітей заборонені в будь-якому місці, зокрема вдома, в установах альтернативного догляду та в центрах денного догляду. Закон також вимагає виділення коштів з державного бюджету на навчання з питань насильства, зокрема насильства щодо дітей, і фінансування програм позитивного батьківства.

Чехія. Республіка Чехія висловила своє зобов'язання законодавчо заборонити всі види тілесних покарань дітей, чітко прийнявши рекомендації, поширені дітей, чітко прийнявши рекомендації щодо цього, надані під час Універсального періодичного огляду Чеської Республіки у 2023 році. До Цивільного кодексу вносяться поправки з метою досягнення повної заборони всіх видів тілесних покарань. Наразі Цивільний кодекс, який містить положення, що стосуються батьківської дисципліни, не забороняє всі види тілесних покарань. Навпаки, в ньому зазначено, що *«виховні засоби можуть застосовуватися лише в тій формі і в тому обсязі, які є розумними за даних обставин, не завдають шкоди здоров'ю обставин, не ставлять під загрозу здоров'я дитини або її розвиток і не зачіпають людську гідність дитини»*. Закон «Про соціальний і правовий захист дітей» 1999 року визначає, що особа є винною у вчиненні адміністративного правопорушення, якщо вона *«застосувала до дитини неадекватний [надмірний] захід впливу з метою приниження її людської гідності»*. Це положення було змінено у 2013 році, зокрема вилучено вимогу щодо умисності, але не було введено чіткої заборони всіх видів тілесних покарань. У 2021 році Уряд затвердив Комітет з прав дитини, що тілесні покарання не були повністю заборонені, але існували способи знизити рівень тілесних покарань. Уряд заявив, що проводить інформаційні кампанії щодо позитивного батьківства та негативних наслідків тілесних покарань та підкреслив, що громадська думка в Чехії була розділена, тому скасування тілесних покарань було поступовим процесом. У червні 2023 року Міністерство юстиції оголосило, що в Цивільний кодекс будуть внесені поправки щодо заборони тілесних покарань дітей у будь-якому місці, у тому числі вдома. У травні 2024 року Міністерство юстиції оприлюднило законопроект про внесення змін до Цивільного кодексу: «Батьківська відповідальність включає обов'язки і права батьків, які полягають у догляді за дитиною, зокрема, у турботі про її

здоров'я, її фізичний, емоційний, інтелектуальний та моральний розвиток без фізичних покарань...» (неофіційний переклад).⁸⁵

Бельгія. Тілесні покарання вдома не є забороненими. Цивільний кодекс містить положення, що відносини батьків і дітей мають бути побудовані за принципом «взаємної поваги», але це не тлумачиться як заборона батьківського тілесного покарання. Поправка до Конституції 2000 року передбачає захист прав дитини, її моральної, фізичної та сексуальної недоторканості, але прямо не забороняє всі тілесні покарання. Після скарги проти Бельгії, поданої у 2003 році Всесвітньою організацією проти тортур Європейський комітет соціальних прав дійшов висновку, що Бельгія порушила статтю 17 Хартії, оскільки відсутня чітка законодавча заборона тілесних покарань дітей батьками та іншими опікунами (в т.ч. позаінституційні дитячі установи та організації). У лютому 2015 року Європейським комітетом соціальних прав за другою колективною скаргою, поданою Асоціацією захисту всіх дітей (APPROACH), дійшов висновку, що Ситуація в Бельгії є порушенням Хартії, оскільки немає *«адекватної та ефективної заборони [тілесних покарань] у законі»*. У відповідь на рекомендації щодо заборони тілесних покарань, зроблені під час Універсального періодичного огляду Бельгії в 2016 році, Уряд прийняв рекомендацію щодо заборони тілесних покарань в усіх ситуаціях, включно з домом, але згодом заявив, що не може взяти на себе зобов'язання виконати рекомендацію. У березні та квітні 2021 року до парламенту було внесено відповідно два законопроекти щодо внесення змін до законодавства щодо заборони тілесних покарань у будь-якому місці. Станом на липень 2024 року обидва законопроекти ще не були прийняті.⁸⁶

Італія. У 1996 році рішенням Верховного суду Італії будь-яке насильство у вихованні дітей було заборонено. Кримінальний кодекс з 1975 року містить положення: *«Того, хто зловживає засобами виправлення або дисципліни, щоб завдати шкоди особі, яка знаходиться під її владою або довірена з метою навчання, лікування, нагляду чи опіки ... буде покарано»*. Згідно з постановою суду 1996 р. тілесні покарання більше не є законним методом дисципліни, не підлягають захисту згідно з правом на виправлення («*jus corrigenda*»).

⁸⁵ Corporal punishment of children in the Czech Republic. URL: <https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/CzechRepublic.pdf>.

⁸⁶ Corporal punishment of children in Belgium. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Belgium.pdf>.

Однак жодної законодавчої реформи, яка б підтвердила це рішення, не було, хоча протягом багатьох років було запропоновано низку законопроектів. Під час УПО Італії в 2010 році уряд заявив, що тілесні покарання є незаконними на підставі рішення Верховного Суду, немає необхідності забороняти їх на рівні законодавства. Після скарги проти Італії, поданої в 2003 році Всесвітньою організацією проти тортур Європейський комітет соціальних прав дійшов висновку, що порушення статті 17 переглянутої Хартії не було, тому що заборона всіх форм тілесних покарань дітей має законодавчу основу. Після другої скарги в лютому 2013 року, поданої Асоціацією захисту всіх дітей (APPROACH), яка стверджувала, що багато дітей в Італії все ще страждають від тілесних покарань, що жорстоке покарання дітей все ще прийнято культурно та соціально, і що Італія не змогла прийняти необхідне законодавство та виявила недостатню старанність у ліквідації насильницького покарання дітей, Комітет знову дійшов висновку, що порушення не було. Наразі станом на 2020 рік в Італії рішення Верховного суду 1996 року заборонило насильство у вихованні дітей, але це ще не підтверджено змінами в законодавстві.⁸⁷

2. Поширеність тілесних та інших принижуючих гідність покарань в країнах ЄС

Світова статистика свідчить, що майже три чверті дітей у світі віком від 2 до 4 років регулярно зазнають фізичних покарань та/або психологічного насильства з боку батьків та опікунів⁸⁸.

Данія. Опитування 1 008 учнів віком 12-16 років показало, що 9,6% вважають, що «дитину можна піддавати тілесному покаранню використовуючи м'які форми покарання (наприклад, ляпаси)». Однак 83% не погодилися з тим, що «батьки мають право застосовувати м'які форми тілесних покарань до своїх дітей (наприклад, шльопання)» (2011 рік, ЮНІСЕФ, *Дослідження країн Північної Європи щодо прав дитини на участь 2009-2010 рр.*, Innolink Research). Дослідження 2010 року, в якому взяли участь майже 3 000 молодих людей у Данії, показало, що 20% з них штовхали, смикали, тягнули за волосся, били плоскою рукою, кулаком або предметом чи штовхали ногою батьки протягом останнього року; 8% з них зазнали такого досвіду один раз

⁸⁷ Corporal punishment of children in Italy. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Italy.pdf>.

⁸⁸ Global Status Report On Preventing Violence Against Children 2020. URL: <https://www.unicef.org/sites/default/files/2020-06/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf>.

минулого року; 8% зазнали цього один раз, 12% - більше одного разу (Korzen, S. et al (2010), *Vold mod Unge i Danmark, SFI - Det Nationale Forskningscenter For Velfærd*).⁸⁹

Республіка Чехія. Майже дві третини чеських батьків використовують тілесні покарання, щоб дисциплінувати дітей. Загалом 63% респондентів повідомили, що вони б використовували або використовували фізичні засоби покарання у зв'язку з «поганою поведінкою» своїх дітей, яке, згідно з опитуванням, включало «не слухатися батьків, дідусів і бабусь» або «брехати» (2018 р.). Опитування 2011 року показало, що близько 30% вчителів чеських початкових шкіл давали ляпаса учневі, незважаючи на те, що тілесні покарання є незаконними (2011 р.). Майже половина (49,9%) опитаних вважають, що тілесні покарання можуть бути необхідними в деяких ситуаціях; чверть (24,8%) вважали шльопання або ляпаси дітей як частину їхнього виховання і не вважали це тілесним покаранням; 11% висловили тверду віру в використання тілесних покарань у вихованні дітей. Лише 8,3% не були прихильниками тілесних покарань і сказали, що ніколи їх не застосовуватимуть (2009 рік). Три п'ятих були проти закону про заборону тілесних покарань дітей. Майже три з чотирьох (71,5%) повідомили, що їх били в дитинстві, а 25% батьків зізналися, що іноді застосовували це до своїх дітей; лише 31% сказали, що ніколи не били своїх дітей (2008 рік)⁹⁰.

Австрія. Опитано 1000 представників австрійського населення старше 15 років, яким в 2014 році поставили ті ж питання, що і респондентам в 1977 році, з метою виявлення змін у ставленні до методів виховання дітей. Твердження «невеликий ляпас ніколи не шкодив дитині» отримав найвищий рейтинг схвалення в 1977 році: 85% вважали його дійсним засоби виховання дітей; лише 4% вважали це неправильним. В 2014 році лише 16% погодились з цим твердженням; майже кожен другий респондент (48%) не схвалює його. «Це нічого страшного втрачати самовладання і дати ляпаса тут чи там, коли дитина погано поводиться» – приниження схвалення ударів значно впало з 57% у 1977 році до лише 3% у 2014 році; несхвалення для цього твердження різко зросло з 10% у 1977 році до 77% у 2014 році, чітко ілюструючи зміну ставлення до ударів дитини.

⁸⁹ Corporal punishment of children in Denmark. <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Denmark.pdf>.

⁹⁰ Corporal punishment of children in the Czech Republic. URL: <https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/CzechRepublic.pdf>.

Дослідження 2013 року показало, що 18-29-річні респонденти, які виросли переважно після заборони тілесних покарань, мали менше шансів бути битими по сідницях, ніж люди старше 30 років. (*Spectra Marktforschung (2013), Gewaltverbot in der Erziehung: trendmessung zu 2009*). Дослідження, проведене в 2007 році, вивчило п'ять європейських країн, Швецію, Австрію, Німеччину, Францію та Іспанію, 5 тисяч батьків (по 1000 у кожній країні) були опитані щодо використання та ставлення до тілесних покарань. Половина (50%) австрійських батьків сказали, що вони «легко» били свою дитину по обличчю, 18% дали своїй дитині «гучного» ляпаса, 4,4% били дитину з об'єктом. Близько третини (30%) австрійських батьків ніколи не застосовували тілесних покарань; 89% погодилися що «треба намагатися використовувати якомога менше тілесних покарань», а 86% погодилися, що «ненасильницькі виховання дітей – це ідеал» (*Bussmann, K. D. (2009), The Effect of Banning Corporal Punishment in Europe: A Five-Nation Comparison, Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg*)⁹¹.

Бельгія. У березні 2020 року DCI-Belgium провів дослідження за участю 2013 бельгійців віком від 18 до 75 років щодо їхніх поглядів, розуміння та досвіду тілесних покарань. 91% респондентів вважають, що батьки мають право карати свою дитину. Серед дисциплінарних стягнень, які найчастіше використовуються, був «невеликий ляпас» та «шльопання». Близько 20% респондентів зазначили про жорстоке насильство, наприклад, побиття предметами, удари кулаками чи ногами, замикання дитини в підвалі. 7 із 10 людей сказали, що зазнали жорстокого покарання в дитинстві. Проте 75% респондентів висловилися за зміни до Цивільного кодексу, які б забороняли будь-які тілесні покарання дітей⁹².

Італія. Дослідження 2012 року за участю 1000 батьків з дитиною віком 3-16 років і 250 дітей віком 11-16 років, які проживають в Італії, показало, що 28% батьків дітей 3-5 років, 21% батьків дітей 6-10 років і 26% батьків діти 11-16 років були проти «шмагання» і ніколи цього не робили. Близько половини батьків сказали, що шмагали своїх дітей лише у виняткових випадках, 18-27% кілька разів на місяць, а 3% батьки дітей 3-5 років і 5% батьків 6-16

⁹¹ Corporal punishment of children in Austria. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Austria.pdf>.

⁹² Corporal punishment of children in Belgium. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Belgium.pdf>.

років майже щодня. Частка батьків, які виступають проти тілесних покарань, дещо зросло порівняно з аналогічним опитуванням у 2009 році: 57% батьків дітей 3-5 років, 48% батьків дітей 6-10 років, 53% батьків 11-річних дітей. Переважна більшість батьків і молоді сказали, що після шльопання батьки відчують гіркоту, ніяковість або незручність. Майже половина (49%) батьків дітей 3-5 років, 41% батьків дітей 6-10 років і 42% батьків 11-16-річних дітей вважають, що шмагання може навчити дітей шмагати інших або точно зробить дітей агресивними. Серед тих, хто пригадав, що бачив, як дитину били в громадському місці, 47% 11-13-річних, 51% 14-16-річних і 53-58% батьків мали реакції, які були проти цього, тоді як 17-20% батьків дітей 6-10 років, 11% 11-13-річних і 6% 14-16-річних дітей схильні виправдовувати шмагання. (*Ipsos Public Affairs (2012)*). У дослідженні 2009 року 63% батьків дітей віком 3-5 років, 55% батьків дітей віком 6-10 років і 40% дітей батьки дітей віком 11-16 років сказали, що били своїх дітей (*Save the Children Italia ONLUS & Ipsos (2009)*).⁹³

3. Ініціативи країн ЄС, спрямовані на підтримку сімей з метою запобігання насильницьким практикам виховання дітей

Підходи до виховання дітей у країнах ЄС можуть відрізнятись, з врахуванням історичних, культурних та соціальних особливостей. При цьому в цілому у країнах ЄС переважає гуманістичний підхід до виховання, який базується на правах дитини, індивідуальному підході та розвитку самостійності. Стратегія ЄС щодо прав дитини нагадує, що в інтегрованій системі захисту дітей особливу увагу слід приділяти **превентивним заходам, у тому числі підтримці сім'ї**.

Ініціативи, спрямовані на **вирішення проблеми психічного здоров'я під час вагітності та післяпологової депресії:**

- **«HappyMums»** – проєкт що фінансується ЄС⁹⁴, досліджує фізіологічні механізми, що уможливають клінічні втручання;

- **«Fathers' Rock»** – проєкт, що фінансується ЄС⁹⁵, спрямований на запобігання гендерному насильству шляхом

⁹³ Corporal punishment of children in Italy. URL:

<https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Italy.pdf>.

⁹⁴ Understanding, predicting, and treating depression in pregnancy to improve mothers and offspring mental health outcomes. URL: <https://cordis.europa.eu/project/id/101057390>.

залучення батьків до перинатального догляду та догляду за дітьми. Працює з чоловіками, які є або незабаром стануть батьками, та співпрацює з ключовими службами (перинатальними службами, пологовими будинками, центрами денного догляду, службами охорони здоров'я, лікарнями та дитячими садками) з метою запобігання насильству в родині;

- **Frühe Hilfen (рання допомога)** – програма спрямована на підтримку сімей, які потребують допомоги під час вагітності або в перші 3 роки життя дитини на основі міждисциплінарного підходу. Активно впроваджуються в **Австрії**⁹⁶ та **Німеччині**⁹⁷. Пропоновані послуги ранньої допомоги можуть відрізнятись в залежності від міста чи району, при цьому усі пропозиції безкоштовні та добровільні.

Послуги ранньої допомоги можуть передбачати такі пропозиції:

➤ Служби підтримки, де спеціалісти приїжджають до вас або повідомляють про доступні послуги ранньої допомоги:

- гіді. У багатьох пологових клініках або педіатричних клініках є особи, які будуть поруч під час народження дитини та в перший період після народження. Вони можуть проінформувати про пропозиції для мам, тат і немовлят у конкретному районі, про пільги, а також можуть надати допомогу в заповненні заяв;

- сімейні акушерки. Вони піклуються про родину до кінця першого року життя новонародженої дитини. Окрім порад щодо здорового розвитку дитини та догляду за нею, можна обговорити проблеми, які турбують родину, та дізнатись контакти відповідних спеціалістів і служб підтримки для їх вирішення;

- сімейні та педіатричні медсестри. Вони приходять додому, якщо потрібна підтримка та порада у поведженні з дитиною. Сімейні медсестри та педіатричні медсестри також підтримують у виконанні повсякденних завдань і супроводжують, наприклад, до органів влади, допомагають знайти відповідні служби підтримки;

- сімейні спонсори. Приходять до родини, щоб підтримати та полегшити побут. Вони працюють на волонтерських засадах і

⁹⁵ Fathers' engagement in the role of care keeping mothers and children safe. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/projects-details/43251589/101049488/CERV?programmePeriod=2021-2027&programId=43251589&acronym=FATHERS%20ROCK&order=DESC&page=1&pageSize=10>.

⁹⁶ Nationales Zentrum Frühe Hilfen. URL: <https://www.elternsein.info/>.

⁹⁷ Was Sind Frühe Hilfen? URL: <https://www.elternsein.info/fruehe-hilfen/was-sind-fruehe-hilfen/>.

приділяють час родині, як це можуть робити родичі та друзі. Наприклад, вони можуть погратись з дитиною, щось приготувати або супроводити на побачення;

- вітальні візити. Відвідування зазвичай здійснюють працівники місцевої влади, сімейна акушерка, сімейна педіатрична медсестра або волонтери. Спеціалісти під час вітального візиту повідомлять про пропозиції для сімей у районі, про фінансову допомогу чи інші речі, які батьки повинні організувати на ранній стадії, наприклад, подати заяву на дитячий садок.

- Пропозиції та контакти, до яких можна звернутися:

- консультаційні центри з вагітності – можна отримати відповіді на всі запитання щодо вагітності, пологів та перших років життя дитини. Вагітні жінки, які перебувають у скрутному фінансовому стані, можуть отримати фінансову підтримку;

- консультаційні центри для сім'ї та батьківства – якщо є потреба підтримки у сімейному житті чи у вихованні;

- батьківсько-дитячі збори чи батьківські кафе – для неформального спілкування з іншими батьками, при цьому діти можуть грати з іншими дітьми;

- групи батьків і дітей – на відміну від відкритих зустрічей, є постійними групами, тому завжди зустрічаються одні і ті ж люди. Діти в групі часто одного віку. Зазвичай курси тривають кілька тижнів. Є керівник групи, який залежно від віку дітей придумує ігри або інші заняття;

- відкриті консультаційні години в сімейних та громадських центрах – сімейні акушерки або працівники місцевих органів влади зазвичай готові допомогти під час відкритих консультацій щодо запитань та проблем щодо виховання та розвитку дитини, а також щодо повсякденного сімейного життя. Можливе перенаправлення до інших служб підтримки за потреби;

- кафе для грудного вигодовування – є відкритими службами раннього втручання, де мами можуть годувати дітей грудьми та обмінюватися думками з іншими матерями. Перебувають під контролем спеціаліста, наприклад, консультанта з лактації;

- клініки плачу – якщо відчувається виснаження та розпач через те, що дитина багато плаче та її важко заспокоїти.

Має значення **належне фінансування ініціатив**, спрямованих на поширення ненасильницьких способів виховання дітей. Так, в **Данії** в 2017 році було виділено 24 мільйони датських крон на чотирирічний період для посилення захисту прав дітей та запобігання жорсткому поводженню та насильству над

дітьми. Ініціативи в рамках пакету включали посилення раннього виявлення та швидкого реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми з особливим акцентом на дітей молодшого віку від 0 до 6 років; покращення знань дітей про свої права з особливим акцентом на право на захист від жорстокого поводження⁹⁸.

В **Швеції** програма «Виховання без насильства» запропонувала комплексну національну стратегію запобігання та боротьби з насильством щодо дітей. В том числі передбачено інвестиції на загальну суму один мільярд крон протягом стратегічного періоду для дослідження дітей і насильства, а також державні гранти на підтримку практично-орієнтованих досліджень, розробки та впровадження методів⁹⁹.

Підтримка сім'ї. Методи виховання позитивної дисципліни для підтримки сімейного потенціалу або програми для батьків корисні для забезпечення догляду за дітьми в безпечному середовищі.

У **Норвегії** підтримка батьків надається всім бажаючим через цифрову платформу, розроблену експертами та батьками – вони спільно ухвалювали рішення про те, що має бути на ньому представлено. Вона містить інформацію, рекомендації, вправи для роздумів та короткі відеоролики про проблеми, за якими батьки найчастіше звертаються за порадою. Ця платформа заснована на Міжнародній програмі розвитку дитини (ICDP) і діє як протипага неформальних чат-форумів.

Цікавим форматом послуги є **сімейні ради**, які найчастіше використовуються у справах захисту дітей та для дітей та молоді віком до 24. Пропонувати сімейні ради можуть як молоді люди, опікуни, так і державні службовці, наприклад, працівник служби у справах дітей. Метод роботи полегшує спільний пошук рішень. Проведення сімейних рад є добровільним. Перед сімейною радою досягається згода, про що піде мова. Мета – розробити план і конкретні пропозиції, які покращать становище дитини та сім'ї. Сімейна рада може, наприклад, запропонувати практичні рішення,

⁹⁸ Corporal punishment of children in Denmark. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Denmark.pdf>.

⁹⁹ En uppväxt fri från våldEn nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn. URL: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2023/01/sou-202270/>.

наприклад, дозволити дитині їздити на вихідні до членів сім'ї або отримати допомогу в організації дозвілля, або відновити контакт з тим, кого давно не бачили. Запрошуються сім'я, родичі, друзі та інші важливі для дитини особи. Кого запросити, вирішують діти та їхні батьки. Крім того, беруть участь координатор та ініціатор (часто контактна особа у справах дітей). Під час сімейної ради прийнято разом їсти трапезу. Саме засідання сімейної ради буває триразовим. У першій частині засідання присутні всі учасники. Інформацію родина отримує від відповідних фахівців. Прикладами професіоналів, яких часто запрошують, є працівники дитячого садка, школи, служби охорони здоров'я, соціального захисту сім'ї або інші, хто знає дитину та сім'ю. У другій частині зустрічі сім'я та мережа разом обговорюють без участі інших публічних осіб. Координатор і контактна особа з питань соціального захисту дітей (або інший ініціатор) сидять за межами зустрічі, але можуть бути викликані за потреби. Вони складають план. У третій частині зустрічі «секретар» представляє план сімейної ради. Якщо це стосується справи у справах захисту дітей, то служба захисту дітей повинна на основі свого законодавства вирішити, чи відповідають пропозиції потребам дитини. Після досягнення згоди щодо змісту плану план має бути реалізований¹⁰⁰.

У **Фінляндії** Федерація будинків та притулків для матерів та дітей розробляє та здійснює програми, що поширюють ненасильницьке виховання. Програма «Хваліть мене і я стану сильним» надає інформаційні листи, крім іншого, із впливом насильства на дітей та зі способами переходу до позитивного виховання та створення безпечного середовища для дітей. Вона також спонукає батьків звертатися за допомогою у разі потреби. Центри Федерації виступають як контактний пункту для батьків, які звертаються за допомогою⁶⁵.

У **Польщі** Фонд розширення прав та можливостей дітей пропонує програми позитивного виховання у тісній співпраці з постачальниками послуг, такими як місцеві центри соціального забезпечення, медичні установи та центри нагляду за дітьми¹⁰¹.

Програми позитивного виховання доволі поширені в різних країнах як інструмент покращення педагогічного

¹⁰⁰ Familieråd - gode løsninger for barnet i slekt og nettverk. URL: <https://www.bufdir.no/barnevern/familierad/>.

¹⁰¹ Positive parenting to achieve an end to corporal punishment. URL: https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/implementation/NVC_PositiveParenting2018.pdf.

потенціалу батьків. Вони спрямовані на зміну норм, соціальних установок та моделей поведінки батьків, щоб покласти кінець застосування тілесних покарань дітей.

Взагалі підходи до позитивного виховання зазвичай поділяють на два основні види:

- біхевіористський («полегшений»);
- заснований на правах («суворий») ¹⁰².

Біхевіористський (полегшений) підхід до виховання заснований на поведінкових теоріях і переконаннях, що поведінка дитини може бути сформовано за допомогою підкріплення позитивних чи негативних наслідків, до яких призводять дії дитини. Цей підхід передбачає використання ненасильницьких стратегій виховання, побудову міцних відносин між батьками та дітьми, підкріплення позитивної поведінки дитини та навчання дитини дотриманню низки правил.

Заснований на правах (суворий) підхід позитивного виховання заснований на правозахисній перспективі відносин між дорослим та дитиною. У цьому підході просуваються ненасильницькі стратегії та повага до дитини як до людини, що зростає. Виховання розуміється як процес підтримки та напрями розвитку знань дитини ¹⁰³. Відправною точкою є припинення всіх дій, які принижують дитину, лякають її або завдають їй болю. Роль батьків полягає в тому, щоб забезпечувати теплоту відносин та чіткі правила, спрямовувати дитину, допомагати їй досягти успіху та підтримувати її розвиток. Цей підхід також включає в себе надання дітям можливості самовиражатись на кожному етапі свого розвитку.

Основна різниця між цими двома підходами полягає в тому, що в програмах біхевіоризму особлива увага приділяється формуванню поведінки дітей, тоді як у програмах на основі прав людини особлива увага приділяється наставництву дітей та керівництву їх розвитком.

Вибір прийнятого підходу (біхевіористського або заснованого на правах) впливатиме на методи виховання дітей, які викладаються у програмі. Біхевіористський підхід може фокусуватися на тому, щоб навчити батьків встановлювати обмеження, застосовувати підкріплення, певним чином реагувати на порушення дитиною правил поведінки, уникаючи при цьому застосування насильства, а також на заохочення сильної прихильності між батьками та дітьми. Підхід,

¹⁰² George Holden, Andrew Grogan-Kaylor, Joan Durrant & Elizabeth Gershoff (2017) 'Researchers Deserve a Better Critique: Response to Larzelere, Gunnoe, Roberts, and Ferguson', 53(5) Marriage & Family Review, 465-490.

¹⁰³ Joan Durrant and Ashley Stewart-Tufescu, 'What is "Discipline" in the Age of Children's Rights?' (2017) 25(2) Intl J Child Rts 359-379.

заснований на правах людини, може фокусуватися на тому, щоб допомогти батькам усвідомити зумовлені конкретним етапом розвитку дитини причини, що лежать в основі її «неправильної поведінки» і конфлікту з батьками, і на тому, як батьки можуть використовувати теплоту відносин, наявність чітких правил, фокусування на вирішенні проблем та ефективне спілкування для врегулювання складних ситуацій та задоволення потреб дитини, що відповідають поточному етапу її розвитку¹⁰⁴. Поліпшення комунікативних навичок батьків часто є важливим аспектом у обох типах програм¹⁰⁵.

За цільовою аудиторією профілактичні програми позитивного виховання поділяють на:

- *універсальні* – мають широку цільову групу, яка включає всіх батьків, незалежно від їхньої життєвої ситуації чи ризику застосування насильства проти своїх дітей. Як правило, ці програми націлені на зміну соціальних установок, щоб прийняття та застосування тілесних покарань стали менш можливими у цільовій групі. Прикладами можуть слугувати програми в сфері освіти та в медіа;

- *вибіркові* – орієнтовані на конкретні групи батьків, зокрема групи, в яких підвищений ризик застосування тілесних покарань до дітей. Як правило, такі програми позитивного виховання спрямовані на те, щоб розповісти батькам про шкідливі наслідки тілесних покарань та навчити альтернативним, ненасильницьким стратегіям виховання. Приклад такої програми – Parenting for Lifelong Health (PLH);

- *цілеспрямовані* – орієнтовані на батьків, які вже застосовували насильство по відношенню до власних дітей або які з високою ймовірністю можуть його застосувати. Такі програми, як правило, спрямовані на формування у батьків навичок виховання дітей, щоб сприяти встановленню позитивних відносин між батьками та дітьми та скороченню застосування батьками тілесних покарань та інших суворих методів виховання¹⁰⁶.

Питання для самоконтролю:

1. Чому важливо передбачити абсолютну заборону тілесних покарань дітей на законодавчому рівні?

¹⁰⁴ George Holden, Andrew Grogan-Kaylor, Joan Durrant & Elizabeth Gershoff (2017) 'Researchers Deserve a Better Critique: Response to Larzelere, Gunnoe, Roberts, and Ferguson', 53(5) Marriage & Family Review, 465-490.

¹⁰⁵ Parenting for non-violent childhoods. URL: https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/implementation/NVC_PositiveParenting2018.pdf.

¹⁰⁶ Там само.

2. В чому полягає основна відмінність між біхевіористським і заснованим на правах підходах позитивного виховання?
3. Що таке «послуги ранньої підтримки»?
4. Чому інтегрована система захисту дітей передбачає, що особливу увагу слід приділяти превентивним заходам, у тому числі підтримці сім'ї.
5. В чому полягає суть програм позитивного виховання?

Тестові питання для самоконтролю:

1. В скількох країнах ЄС абсолютна заборона на тілесні покарання дітей закріплена на законодавчому рівні?

- А) 17
- Б) 21
- В) 24
- Г) 27

2. Яка всесвітня ініціатива моніторить та висвітлює стан впровадження заборони на тілесні покарання дітей в різних країнах? можна ознайомитись на офіційному сайті всесвітньої кампанії

- А) APPROACH
- Б) End Corporal Punishment
- В) Fathers' Rock
- Г) Happy Mums

3. Який підхід позитивного виховання акцентує увагу на формуванні поведінки дітей?

- А) Біхевіористський
- Б) Заснований на правах
- В) Раннього втручання
- Г) Жоден із зазначених

4. Що таке «клініка плачу»?

- А) Заклад, в якому батьки, які мають проблеми з дітьми, можуть поплакати
- Б) Установа, яка діагностує потреби дитини в залежності від різновиду її плачу
- В) Послуга ранньої підтримки, яка передбачає підтримку і консультації батькам, які відчувають виснаження та розпач через те, що дитина багато плаче та її важко заспокоїти
- Г) Всі відповіді правильні

5. За цільовою аудиторією профілактичні програми позитивного виховання бувають:

- А) Універсальні
- Б) Вибіркові
- В) Цільові
- Г) Всі варіанти відповіді правильні

Ключ: 1 – В, 2 – Б, 3 – А, 4 – Б, 5 – Г.

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ РЕАГУВАННЯ ФАХІВЦІВ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ З ДІТЬМИ, НА ВИПАДКИ НАСИЛЬСТВА

2.1. Кращі практики ЄС у формуванні ненасильницької моделі виховання дітей

1. Загальні засади виховних практик в ЄС
2. Швеція: системний підхід до захисту прав дітей
3. Німеччина: інтеграція сімейної підтримки та соціальних послуг у вихованні дітей
4. Фінляндія: виховання через рівність та права дітей

1. Загальні засади виховних практик в ЄС

Говорячи про загальні засади виховних практик в Європейському Союзі слід зауважити, що на їх формування головним чином впливають два фактори. Першим фактором є культурні особливості сприйняття дитини і характеру її виховання. Можна стверджувати, що виховні практики в ЄС сьогодні базуються на повазі до гідності дитини, та її активній участі, про що йшлося у попередніх підрозділах посібника. У різних джерелах країн ЄС зауважується, що виховання має ґрунтуватися на повазі до гідності дитини, з виключенням приниження та фізичних покарань. В той же час, основою виховних підходів має виступати забезпечення прав дитини, яка розглядається як активний учасник свого виховання. У прийнятті рішень враховується думка дитини приймаючи до уваги її вік та зрілість.

Ще одним фактором є вибудована в країнах інституційна мережа, функціонування якої спрямоване на попередження насильства над дитиною. Ця мережа складається з державних та громадських інституцій, які разом забезпечують:

- превенцію насильства, коли особлива увага приділяється підтримці сімей з дітьми від народження, ранньому виявленню загроз та втручанням, а також формуванню безпечного середовища;
- доступність підтримки, яка полягає у широкому доступі батьків до безкоштовних послуг, як-от: сімейних консультацій, освітніх програм, зустрічей з експертами тощо;
- фаховий супровід сімей у складних ситуаціях.

Особливо слід підкреслити присутність у вказаній мережі громадських організацій та ініціатив, які збільшують вибір дитини, або інших членів родини у пошуку підтримки. Разом з установами

державного сектору громадські організації відіграють важливу роль у формуванні виховних практик, забезпечують додаткову підтримку та інтеграцію дітей і батьків у спільноту.

Під захист в державах-членах ЄС потрапляють усі діти незалежно від їх походження або причин перебування в країні. Дана обставина разом із врахуванням мультикультурності європейських громад, зумовили адаптацію механізмів захисту прав дітей та соціальних послуг до потреб іммігрантів та біженців.

В наступних частинах даного підрозділу читачу пропонується розглянути, як вищевикладені практики сприяють формуванню ненасильницької моделі виховання дітей на прикладі трьох країн-членів ЄС.

2. Швеція: Системний підхід до захисту прав дітей

Швеція, яка як вже нам відомо стала першою країною, де на законодавчому рівні було заборонено тілесні покарання дітей, розбудувала широку систему захисту прав дитини. Формування ненасильницької моделі виховання дітей у Швеції забезпечено вибудованою мережею державних та громадських інституцій та набором практик, які разом працюють на попередження насильства над дитиною.

Інституційну підтримку сімей, батьків та дітей здійснює низка організацій. Інформацію про такі організації наводить ресурс Informationsverige.se. Зокрема, поговорити про своє батьківство можна звернувшись до відділення дитячої консультації, жіночої консультації або медичного центру.

У багатьох муніципалітетах створені сімейні центри. В них є відділення жіночої і дитячої консультації, відкритий дошкільний заклад та соціальна служба. Сімейні центри часто організують курси підтримки для батьків, та інші заходи для батьків та дітей. В таких центрах батьки можуть ставити питання про все, що стосується дітей, виховання та відносин. Відвідування сімейних центрів є добровільним, безкоштовним, і доступним для всіх сімей.

Ще однією інституцією, де батьки можуть знайти підтримку є відділи сімейного консультування, які функціонують в муніципалітетах. Такі відділи пропонують підтримку і допомогу парам і сім'ям. Зокрема, такими можуть бути пари, що хочуть поліпшити свої відносини та продовжити жити разом, або пари, де один або обидва хочуть розлучитися. Можна бути одруженими або просто проживати разом. Це можуть бути також пари або батьки, яким потрібна допомога або підтримка у їх батьківській ролі. У такому відділі є можливість зустрітись із сімейним консультантом, який допоможе парі знайти рішення проблеми. У деяких муніципалітетах

існують спеціальні відділи сімейного консультування. В них можна отримати відповіді на питання про свою батьківську роль та підтримку¹⁰⁷. Слід зауважити на корисності практики вирішення проблем у стосунках подружжя, яке має дітей, адже через напругу у відносинах, де назріла криза, зрештою можуть страждати діти.

Серед організацій, що підтримують сім'ї, батьків та дітей про які йдеться на сайті Informationsverige.se згадуються також відкриті дошкільні заклади, – місця зустрічі батьків і дітей. Їх відвідування є безкоштовним. Реєстрація заздалегідь непотрібна. У дітей, які приходять туди у супроводі батьків, є можливість погратися. У відкритих дошкільних закладах батьки також можуть отримати підтримку з питань виховання дітей та познайомитися з іншими сім'ями, які мешкають в цьому районі. Такі заклади можуть перебувати під керівництвом муніципалітету або інших організацій.

Муніципалітети Швеції часто пропонують батьківські групи, зокрема, цифрові. В них можна зустрічатися з іншими батьками, та обмінюватись досвідом і знаннями. Ініціювати збори батьківських груп можуть різні установи муніципалітету, зокрема відділення жіночої консультації, відкритий дошкільний заклад або певна організація.

Ще однією ланкою є громадські організації та асоціації, де батьки можуть отримати підтримку і також познайомитися з іншими батьками. Зокрема, існують асоціації в галузі спорту і культури. Також є асоціації, що спеціалізуються на психічному здоров'ї, наприклад для батьків дітей з аутизмом. Крім того, є навчальні асоціації, релігійні громади та церкви, які також надають сім'ям підтримку.

У кожному муніципалітеті Швеції є відділення соціальної служби. В них працюють соціальні фахівці в галузі охорони дитинства. Завданням таких фахівців є забезпечення сприятливих та безпечних умов розвитку для дітей. У відділенні соціальної служби батьки можуть отримати підтримку у вихованні дітей індивідуально або в групі¹⁰⁸.

Будь-яка людина, яка підозрює, що дитина перебуває у поганих умовах, може повідомити про це соціальну службу. Таке повідомлення не є скаргою на батьків, а лише говорить про занепокоєння ситуацією з дитиною. Співробітники дитячого садка, школи або медичних

¹⁰⁷ Якщо сім'я потребує підтримки. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/omsverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/om-familjen-behover-stod.html>.

¹⁰⁸ Якщо сім'я потребує підтримки. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/omsverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/om-familjen-behover-stod.html>.

закладів, які підозрюють, що дитині завдають шкоди, повинні за законом повідомити про це соціальну службу¹⁰⁹.

Серед організацій, які вказані на Informationsverige.se окремо слід виділити ті, що захищають права дітей. У Швеції існує багато організацій, які працюють у найкращих інтересах дитини. Частина з них надає дітям підтримку безпосередньо у разі необхідності. Діяльність інших спрямована на те, аби правам дитини приділялось більше уваги у суспільстві.

Омбудсмен із захисту прав дитини стежить за тим, щоб суспільство дотримувалося Конвенції про права дитини. Омбудсмен звітує перед урядом Швеції про проблеми, що існують у країні, та вносить пропозиції зі зміни законів, аби права дітей були краще захищені.

Організація BRIS («Права дитини у суспільстві») допомагає дітям, які мають проблеми. На безкоштовну телефонну лінію підтримки BRIS можуть телефонувати всі діти віком до 18 років аби поспілкуватись з дорослим на будь-яку тему. Співробітники BRIS не бачать номери телефону, з якого дзвонили, і дзвінок не відображається в телефонному рахунку. BRIS також може також допомогти дорослим, що непокояться за своїх дітей.

Міжнародна організація Rädde Barnen («Врятуйте дітей»), що існує в багатьох країнах, присутня майже у кожному муніципалітеті Швеції. У всьому світі організація прагне забезпечити дотримання Конвенції про права дитини для дітей. У Швеції Rädde Barnen займається просвітою політиків, посадовців, батьків та інших дорослих. Крім того, організація надає підтримку і захист дітям, які опинились у скрутному становищі¹¹⁰.

В розділі «Як розмовляти з дітьми – поради для батьків» шведського посібника «Права дитини та батьківство» авторства Єви Лінден наголошується на важливості надання дітям можливості говорити, бути почутими та вислуханими. Діти мають право говорити про те, що вони думають, і впливати на своє життя. Це означає, що батьки мають взяти на себе відповідальність і запитати свою дитину: «Чого ти хочеш? Що ти вважаєш важливим?».

У посібнику наведено кілька порад про те, що можуть зробити батьки, аби мати позитивну взаємодію зі своєю дитиною:

¹⁰⁹ Що робить Соціальна служба? URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/vad-gor-socialtjansten.html>.

¹¹⁰ Права дитини. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/barnets-rattigheter.html>.

- Щодня проводьте з дитиною трохи часу. Важливо зосередитися лише на дитині та бути активним слухачем. Покажіть, що вам не байдужі думки та переживання вашої дитини і ви зацікавлені в них. Відкладіть на деякий час все інше, наприклад, мобільний телефон і думки про повсякденні справи.

- Поцікавтеся, як справи у дитини, ставлячи запитання, починаючи з «коли», «що», «хто», «як» і «де». Наприклад: Що було найкращим і найгіршим протягом дня?

- Робіть щось разом. Чим більше ви з дитиною робите разом, тим більше вам є про що поговорити ¹¹¹!

3. Німеччина: Інтеграція сімейної підтримки та соціальних послуг у вихованні дітей

Інформацію про виховання дітей та механізми захисти їх прав в Німеччині містить центральний цифровий хаб «Handbook Germany: Together». Батьки дітей в Німеччині мають низку можливостей отримати допомогу з питань виховання дітей.

Скориставшись Гарячою лінією для батьків можна безкоштовно й анонімно отримати консультацію. Батьки можуть розповісти працівникам гарячої лінії про свої тривоги і труднощі. Спеціаліст спробує разом із людиною, яка зателефонувала, знайти вихід із ситуації.

В рамках спеціальної програми «Рання допомога», розрахованої на сімейні пари і батьків-одинаків у період від вагітності до трирічного віку дитини, молоді батьки безкоштовно можуть отримати консультації й підтримку. У разі відчуття батьками, або одним з них неможливості впоратися з щоденними завданнями, чи потреби у пораді щодо виховання дітей, можна звернутися до найближчої консультаційної організації програми. Фахівець з догляду за немовлятами або сімейний фахівець може проконсультувати безпосередньо вдома у заявника. Можна також відвідати сімейну консультацію або зустріч з іншими батьками. Всі види такої допомоги надаються безкоштовно.

Окрема допомога в Німеччині пропонується батькам немовлят, які дуже багато кричать. Такі батьки мають можливість звернутися до так званої «амбулаторії крику» («Schreiambulanz»).

Окремо в Німеччині пропонуються спеціальні «курси для батьків» для біженців чи шукачів притулку з дітьми у віці від 0 до 5

¹¹¹ Barns rättigheter och föräldraskap. URL: <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/26/resource/90>.

років. На цих курсах батьків навчать давати раду стресу та нададуть поради щодо виховання дітей. Також можна поспілкуватися з іншими батьками. Пройти курси можна безкоштовно.

Допомога дітям і підліткам в Німеччині спрямована на те, щоб показати батькам, яким чином можна вирішувати конфлікти в сім'ї без застосування насильства. Таку підтримку батьки можуть отримати залежно від типу і складності проблеми. Зокрема, можна пройти курси для батьків або звернутися по допомогу до консультанта з питань родини й виховання. Є можливість запросити додому сімейного помічника. Такий вид допомоги пропонують різні організації й служби. Така допомога дітям і підліткам покликана вирішити сімейні конфлікти та проблеми. Основна мета допомоги дітям і підліткам – відновити мир і гармонію у сім'ї. Ця послуга є також безкоштовною.

Соціально-педагогічна допомога сім'ям – є ще одним видом допомоги, який пропонується батькам в Німеччині. Це безкоштовна пропозиція від Відомства у справах молоді для батьків та їхніх неповнолітніх дітей. Цей вид допомоги спрямований на те, щоб допомогти членам сім'ї навчитися самостійно вирішувати проблеми один з одним, а також з установами влади. В рамках цієї допомоги сім'ї отримують підтримку від «сімейних помічників» – Familienhelfer. Ці спеціалісти підготовлені для надання допомоги у складних життєвих ситуаціях. Разом зі всіма членами сім'ї вони складають план, покликаний вирішити проблеми, та підтримують їх в реалізації плану. Для досягнення результату сім'ї регулярно зустрічаються зі сімейним помічником та обговорюють з ним, які успіхи у кожного із членів сім'ї вже є, а де ще існують проблеми. У разі наявності проблем у сім'ї, які сімейні помічники не можуть вирішити самостійно, вони шукають інші організації або спеціалістів, що надають відповідну допомогу. Такими спеціалістами можуть бути, наприклад, лікарі, які проведуть сеанси психотерапії або консультаційний центр, який спеціалізується у певній сфері.

За проблем з вихованням, або відчуття тривожності й безпорадності, батьки можуть звернутися по допомогу до дитячого садка чи школи дитини. Вихователі та вчителі допоможуть зв'язатися з соціальними працівниками чи консультантами з питань виховання.

Подібно Швеції, в Німеччині також можна отримати консультації з питань родини й виховання або відвідати «батьківські зустрічі». Скориставшись електронним ресурсом Vke.de можна пошукати найближчу консультацію рідною мовою. Дізнатися про місце проведення «батьківських зустрічей» можна у районних центрах, культурних центрах або в консультації з питань родини й виховання¹¹².

¹¹² Виховання дітей. URL: <https://handbookgermany.de/uk/parenting>.

Вже згадане Відомство у справах молоді (може мати різні назви в залежності від регіону) крім надання різних видів консультацій і допомоги для батьків, дітей і підлітків, також забезпечує захист дітей і підлітків, які потребують допомоги. Якщо дитина залишиться без нагляду або зазнає жорстокого поводження, відомство вживе заходів та надасть необхідну допомогу ¹¹³.

На порталі для сімей Familienportal.nrw Міністерства у справах дітей, молоді, сім'ї, рівності, біженців та інтеграції землі Північний Рейн-Вестфалія зазначено, що створення найкращих умов для того, щоб дитина росла здоровою та щасливою включає:

- сприяння з боку батьків створенню люблячого сімейного клімату, в якому дитина відчуватиме безпеку, тепло, повагу, вдячність, відкритість, заохочення та підтримку;
- серйозне ставлення до дитини та повага її бажань і потреб;
- залучення дитини відповідно до її віку та зрілості до участі у разі прийняття рішень, що її стосуються;
- зустрічі зі своєю дитиною на рівні очей і спрямування її до самостійних і відповідальних дій;
- неприпустимість фізичного покарання, психологічних травм та інших покарань, що принижують гідність. Дитина має право на ненасильницьке виховання;
- надання дитині вільного простору і встановлення чітких меж, коли дитина потребує захисту та підтримки;
- обрання батьками типу школи, навчання та професії, з урахуванням здібностей та нахилів дитини. Вона має право вчитися стільки, скільки хоче і може;
- право дитини на особистий простір і повагу до приватного життя. Це включає, наприклад, відмову від читання чатів на мобільному телефоні або щоденника;
- право дитини на особисті стосунки та контакти з обома батьками, якщо дитина живе окремо від одного або обох батьків і права доступу до неї не обмежені;
- інформування батьками дитини про її права, адже вона може користуватися своїми правами лише тоді, коли знає про них ¹¹⁴.

¹¹³ Відомство у справах молоді (Jugendamt). URL: <https://handbookgermany.de/uk/youth-welfare-office>.

¹¹⁴ Права дітей. URL: <https://www.familienportal.nrw/uk/10-bis-16-jahre/familie-partnerschaft/prava-ditey>.

4. **Фінляндія: Виховання через рівність та права дітей**

Як і попередньо розглянуті країни Фінляндія має свою розгалужену систему допомоги у вихованні дітей та профілактики насильства над дитиною. Дізнатися про неї можна на Інтернет-сайті Infonland.fi від

адміністрації міста Гельсінкі.

Сімейна консультація або сімейний центр – місця де діти, молодь та родини можуть отримати допомогу з проблем, які пов'язані з вихованням та розвитком дітей. Можна самостійно звернутися до сімейного консультанта та записатися на прийом.

Асоціація захисту дітей Маннергейма організовує сімейні кафе та дитячі клуби для родин з дітьми в багатьох містах Фінляндії. В цій Асоціації також надають поради батькам щодо виховання дітей.

Інформацію про виховання дітей можна також отримати в Асоціації населення. Туди можна звернутися, якщо є проблеми у стосунках, вихованні дітей або у разі розлучення. Мультикультурна діяльність Асоціації населення також підтримує родини мігрантів.

Окремо наголошується на правах дітей у разі культурних відмінностей між батьками та дітьми, наприклад в поглядах на одяг. Так, батьки можуть очікувати, що дівчата поводитимуться інакше, ніж хлопчики. У таких випадках важливо вміти говорити про конфлікти в родині. Дитина має право запитати батьків, чому вони хочуть, щоб вона поводитися певним чином. Наголошується, що жодна культура або релігія не можуть обмежити основні права дітей та молоді. Якщо ж проблеми все ж таки виникли, можна звернутися по допомогу. Молоді дівчата можуть звернутися по допомогу до Будинків дівчат (Tuttöjen talo), які розташовані в різних муніципалітетах. В багатьох містах є будинок юнаків (Poikien talo), де по допомогу можуть звернутися хлопці. Sori-tuö працює в Гельсінкі, а Didar – у Тампере. Там допомагають і молоді, і батькам у конфліктах, пов'язаних із честю ¹¹⁵.

Сім'ї, які опинилися в складній ситуації, підтримує Служба захисту дитинства. Із повідомленням про захист дітей до служби може звернутися будь-хто, кого турбує благополуччя сім'ї. Якщо в сім'ї наявні насильство або токсикоманія, у ситуацію втручається соціальний працівник із захисту дітей ¹¹⁶.

¹¹⁵ Проблеми в сім'ї. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/problems-in-the-family>.

¹¹⁶ Захист дітей. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/children/child-welfare>.

Фінський сайт Lastensuojelu.info містить основну інформацію про послуги, які надаються у Фінляндії сім'ям із дітьми. Інформація на даному ресурсі призначена для батьків-іммігрантів та професіоналів, які з ними працюють. Сайт містить інформацію багатьма мовами, зокрема, українською, що свідчить про увагу до людей, які в силу різних обставин опинилися у Фінляндії¹¹⁷.

Батьки у Фінляндії заохочують свою дитину до самостійного мислення. Наприклад, дитина може не погоджуватися з батьками. Важливим є заохочення батьками дитини до навчання. Батьків закликають цікавитися навчанням їхньої дитини в школі та брати участь, наприклад, у батьківських вечорах, організованих школою. Наголошується на важливості дати дітям і молоді чіткі межі та правила. Зокрема, можна домовитися про спільні правила з іншими батьками¹¹⁸.

Відповідно до конституції Фінляндії ставлення до дітей повинно бути рівним. Діти повинні мати можливість впливати на те, що їх хвилює. Чим старша дитина, тим більше треба зважати на її думку. Закон в залежності від віку дитини наголошує на окремих її правах. Наприклад, з 12 років дитина не може бути залучена до релігійної громади без її згоди. Для виходу з релігійної громади також необхідний дозвіл дитини. З цього ж віку, якщо в сім'ї є проблеми, дитина може особисто подати заяву на виховання в прийомній сім'ї. З 15 років підліток може відкрити власний рахунок у банку і розпоряджатися активами, заробленими власною працею. Крім права, по досягненні різного віку дитина набуває й обов'язків. Наприклад, з 12 років дитині більше не дозволяється їздити на велосипеді по тротуару. Як і в Україні, повноліття у Фінляндії настає у 18 років¹¹⁹.

Питання для самоконтролю:

1. Що спільного серед країн-членів ЄС у формуванні ненасильницької моделі виховання дітей?
2. Яким чином забезпечується превенція насильства в європейських практиках виховання?

¹¹⁷ Усім сім'ям іноді потрібна підтримка. URL: <https://www.lastensuojelu.info/uk/>.

¹¹⁸ Виховання дитини у Фінляндії. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/children/bringing-up-children-in-finland>.

¹¹⁹ Права та обов'язки дітей та підлітків. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/children/childrens-and-youths-rights-and-obligations>.

3. Які організації у Швеції підтримують батьків у питаннях виховання дітей?
4. Що пропонує соціально-педагогічна допомога сім'ям у Німеччині?
5. Яка служба у Фінляндії підтримує сім'ї, які опинилися у складній ситуації?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Що є основою виховних практик у країнах ЄС?

- А) Підтримка релігійних інституцій
 Б) Повага до гідності дитини
 В) Традиції громади
 Г) Контроль і дисципліна

2. Які інституції відіграють ключову роль у підтримці сімей у Швеції?

- А) Приватні консультаційні центри
 Б) Поліцейські дільниці
 В) Сімейні центри
 Г) Лікарні

3. Як називається програма в Німеччині, яка допомагає батькам з немовлятами, що багато кричать?

- А) «Амбулаторія крику»
 Б) «Тиша у домі»
 В) «Рання допомога»
 Г) «Захист батьків»

4. Яку послугу для батьків можна отримати через програму «Рання допомога» в Німеччині?

- А) Консультацію у дитячому садку
 Б) Консультацію фахівця з догляду за немовлятами або сімейного фахівця
 В) Навчання у школах батьків
 Г) Безкоштовну юридичну підтримку

5. Що повинні зробити співробітники дитячого садка, школи або медичних закладів Швеції, які підозрюють, що дитині завдають шкоди?

- А) Організувати зустріч із батьками
 Б) Запропонувати літературу з виховання дітей;
 В) Запропонувати дитині пройти опитування з метою з'ясування подробиць;
 Г) Повідомити соціальну службу

Ключ: 1 – Б, 2 – В, 3 – А, 4 – Б, 5 – Г.

2.2. Практика ЄСПЛ у справах щодо домашнього насильства відносно дітей

1. Правові позиції ЄСПЛ щодо тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань
2. Окремі рішення ЄСПЛ у справах щодо тілесних та інших принижуючих гідність покарань дітей

1. Правові позиції ЄСПЛ щодо тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»¹²⁰ суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Огляд рішень ЄСПЛ дозволяє виокремити певні правові позиції, які Суд послідовно повторює у своїх рішеннях у справах щодо домашнього насильства стосовно дітей, тілесних та інших принижуючих гідність покарань дітей:

Стаття 1 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 покладає на держави позитивні зобов'язання забезпечити захист осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, від усіх форм жорстокого поводження, заборонених статтею 3, у тому числі якщо таке поводження здійснюється приватними особами. Діти та інші вразливі особи, зокрема, мають право на державний захист у формі ефективного стримування від таких серйозних порушень особистої недоторканності (*А. проти Сполученого Королівства*, § 22; *Ориз проти Туреччини*, № 33401/02, § 159; *М. і М. проти Хорватії*, № 10161/13, § 136; *С.АS і СS проти Румунії*, № 26692/05, §§ 68-70; *Z та інші проти Сполученого Королівства*, [GC], № 29392/95, § 73). Суд також визнає особливу вразливість постраждалих від домашнього насильства та необхідність активної участі держави в їхньому захисті (*Бевакуа та С. проти Болгарії*, № 71127/01, § 65). Ці позитивні зобов'язання, які часто збігаються, складаються з:

(а) зобов'язання запобігати жорстокому поводженню, про яке органи влади знали або повинні були знати (*наприклад, Đorđević проти Хорватії*, № 41526/10, §§ 138-139);

¹²⁰ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23 лютого 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

(b) (процедурного) зобов'язання проводити ефективне офіційне розслідування, якщо особа висуває обґрунтовану претензію щодо жорстоке поводження (*наприклад, Дімітар Шопов проти Болгарії, № 17253/07, § 47*).

Визначаючи найкращі інтереси дитини в конкретній справі, слід мати на увазі два міркування:

- по-перше, в найкращих інтересах дитини збереження її зв'язків із сім'єю, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною;

- по-друге, в найкращих інтересах дитини забезпечити її розвиток у безпечному та захищеному середовищі, і за статтею 8 батьки не можуть мати права вимагати вжиття таких заходів, які завдадуть шкоди здоров'ю та розвитку дитини (*Neulinger and Shuruk v. Switzerland [GC], № 41615/07, § 136*).

Недостатньо показати, що дитина може бути поміщена в більш сприятливе середовище для її виховання (*К. і Т. проти Фінляндії [ВП], № 25702/94, § 173*).

Розглядаючи причини, наведені для виправдання заходів, і оцінюючи процес ухвалення рішення, Суд належним чином враховуватиме той факт, що національні органи влади мали переваги прямого контакту з усіма зацікавленими особами. Завдання Суду не полягає в тому, щоб замінювати собою національні органи влади під час виконання ними своїх обов'язків щодо питань опіки. Суд повторює, що *органи влади користуються широкою свободою розсуду при оцінці необхідності взяття дитини під опіку*.

Незважаючи на те, що жорстоке поводження в порушення статті 3 зазвичай включає фактичні тілесні ушкодження або інтенсивні фізичні чи психічні страждання, за відсутності цих аспектів поводження все одно може характеризуватися як таке, що принижує гідність, і підпадає під заборону, викладену в статті 3, якщо воно принижує чи принижує особу, демонструє відсутність поваги до її людської гідності чи применшує її, або викликає почуття страху, муки або неповноцінності, яка здатна зломити моральний і фізичний опір особи (*Vouyid проти Бельгії [ВП], № 23380/09, § 87, ЄСПЛ 2015, з подальшими посиланнями*). У цьому контексті Суд також зазначає, що Комітет ООН з прав дитини визначив тілесні покарання як *будь-які покарання, під час яких використовується фізична сила та має на меті заподіяти певний ступінь болю чи дискомфорту, незважаючи на легкість, і підкреслив, що всі форми насильства щодо дітей, якими б легкими вони не були, є неприйнятними*.

У справах, що стосуються статей 3 і 8, Суд наголошує на важливості віку відповідних неповнолітніх і необхідності, якщо їхнє фізичне та моральне благополуччя знаходиться під загрозою, щоб діти та інші вразливі члени суспільства користувалися державним захистом (*наприклад, KU проти Фінляндії, № 2872/02, § 46; Mubilanzila Mayeka та Kaniki Mitunga проти Бельгії, № 13178/03; Йоан Поп та інші проти Румунії, № 52924/09*). Необхідність брати до уваги вразливість неповнолітніх також була підтверджена на міжнародному рівні (*посилання на міжнародне право у справі Bouyid, §§ 52-53 і 109*).

Суд встановив, що у разі ризику систематичних та регулярних тілесних покарань виправдано вилучення дітей з сім'ї (*Tapak and Others v. Germany, № 11308/16, №11344/16; Wetjen and Others v. Germany, № 68125/14, №72204/14*).

Суд підкреслив, що права на приватне або сімейне життя чи свободу релігійних переконань не можуть бути використані як аргументи для відмови від заборони всіх форм тілесних покарань (*Philip Williamson and Others v. UK, №. 55211/0*).

2. Окремі рішення ЄСПЛ у справах щодо тілесних та інших принижуючих гідність покарань дітей.

Рішення у справі **BB and FB Проти Німеччини**¹²¹ (заяви № 18734/09 та 9424/11) від 14 березня 2013 року. 23 травня 2008 року муніципальна влада Крефельда подала запит до Крефельдського сімейного суду про позбавлення заявників батьківських прав на їхніх двох дітей. За інформацією директорки дівчинки, їхній батько систематично бив обох дітей, якщо вони погано навчалися. Було помічено, що родина дітей пильно наглядала за дівчинкою через її мобільний телефон. Крім того, батько забрав дівчинку з уроків біології, оскільки навчальна програма передбачала статеве виховання. Дівчинці не дозволили піти на шкільну екскурсію, а натомість повідомили, що вона хвора. Коли вчитель спіймав дівчину на маніпуляції з оцінками на шкільному іспиті, вона відкрилася вчителю. Дівчина далі повідомила, що на її брата ще більше тиснули, щоб отримати хороші оцінки, і карали «драконівсько», якщо він не підкорявся.

¹²¹ Рішення у справі BB and FB Проти Німеччини (заяви № 18734/09 та 9424/11) від 14 березня 2013 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2013/218.html&query=violence+against+children>.

Заявники наполягали, що вони ніколи не били дітей. Крім того, вони надали дві медичні довідки свого сімейного лікаря, які підтверджують, що вона регулярно відвідувала дітей у своїй медичній практиці і не було жодних ознак того, що вони постраждали від будь-яких насильницьких дій. Крім того, заявники надали медичні довідки, щоб продемонструвати, що дівчина справді була хвора в ті дні, коли вона не була на шкільній екскурсії. Заявники припустили, що існувала ймовірність того, що дівчина вигадала всю історію, коли її спіямили на підтасуванні шкільних оцінок.

16 липня 2008 року суддя районного суду заслухав окремо двох дітей за відсутності інших сторін у справі. Дівчина зазначила, що заявники чинили на неї значний тиск, щоб отримати хороші оцінки в школі. Як тільки вона не давала запитаних результатів, батько бив її руками та предметами. У попередні роки батько бив її по підшвах ніг залізним прутом. Після цього їй довелося опустити ноги в холодну воду, щоб уникнути слідів. Одного разу мати вдарила її по ногах. Крім того, вона стверджувала, що почувалася спокійно в дитячому будинку та не хотіла повертатися додому через страх подальшого насильства. Хлопець заявив, що з моменту вступу до школи його постійно били, якщо він не отримував найкращих шкільних оцінок. Його батько також використовував такі предмети, як залізний прут. Він не хотів повертатися додому, поки його батько залишався жорстоким.

4 серпня 2008 року Крефельдський окружний суд у ході основного провадження позбавив заявників батьківських прав на їхніх двох дітей і передав їх Управлінню у справах молоді.

17 березня 2009 року заявники подали до районного суду клопотання про надання їм прав на спілкування з дітьми. Під час зустрічі 16 липня 2009 року дочка зізналася, що збрехала і що звинувачення, які вона висувала минулого року, були неправдивими. 28 серпня 2009 року обоє дітей підтвердили перед суддею районного суду, що батьки ніколи їх не били. 13 квітня 2010 року районний суд скасував своє рішення від 4 серпня 2008 року та відновив батьківські права заявників.

Заявники скаржилися на те, що позбавлення батьківських прав порушило їх право на повагу до сімейного життя, передбачене статтею 8 Конвенції.

ЄСПЛ зауважив, що оскаржуваний захід відповідав вимогам національного законодавства та переслідував законну мету захисту прав інших осіб, а саме прав двох дітей заявників. Суд зазначив, що *помилкові судження чи оцінки професіоналів самі по собі не роблять заходи по догляду за дітьми несумісними з вимогами статті 8 Конвенції. Органи влади, як медичні, так і соціальні, зобов'язані*

захищати дітей і не можуть бути притягнуті до відповідальності щоразу, коли заднім числом доведено, що дійсні та обґрунтовані занепокоєння щодо безпеки дітей по відношенню до членів їхньої сім'ї були помилковими. Суд зауважив, що національні органи влади зіткнулися з принаймні *prima facie* достовірними твердженнями про жорстоке фізичне насильство. Таким чином, Суд вважає, що окружний суд Крефельда, на підставі серйозних звинувачень дітей, мав достатні підстави негайно вилучити дітей із сім'ї за допомогою тимчасового розпорядження, щоб запобігти можливому подальшому насильству. Суд зауважує, що єдиним доказом, на який послався окружний суд Крефельда, виносячи своє рішення від 4 серпня 2008 року, були особисті заяви, зроблені двома дітьми. Об'єктивних доказів стверджуваного зловживання не було. Суд також зазначає, що хоча районний суд мав перевагу прямого контакту з дітьми, апеляційний суд ґрунтував свою оцінку виключно на матеріалах справи, не заслуховуючи дітей особисто. Заявники, зі свого боку, посилалися на показання дитячих лікарів і психолога, які неодноразово оглядали хлопчика і не виявили жодних ознак насильства. Вони також зазначили, що діти регулярно відвідували школу та спортивні заходи. Крім того, в національних судах не було оскаржено, що дівчина мала жваву уяву. Суд вважає, що ці факти могли викликати сумніви щодо правдивості тверджень дітей.

Суд визнав, що мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Рішення у справі **DMD Проти Румунії**¹²² (заява № 23022/13) від 03 жовтня 2017 року. Ця справа стосується провадження, яке порушив заявник проти свого батька, звинувативши його у вчиненні домашнього насильства. Заявник розповів суддям, як батько бив його, замикав у маленькій кімнаті без світла, обливав водою, коли він спав, і обзивав. Він стверджував, що батько часто бився з його матір'ю і що іноді він викидав бабусю і тітку заявника по материнській лінії, які приносили їжу дитині, з їхньої квартири. Провадження тривало понад вісім років і завершилося обвинуваченням батька у фізичному та психологічному насильстві над своєю дитиною.

Заявник скаржився на те, що це провадження було неефективним, й на те, що йому не відшкодували збитків.

¹²² Рішення у справі DMD Проти Румунії (заява № 23022/13) від 03 жовтня 2017 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2017/815.html&query=violence+against+children>.

Суд визнав порушення статті 3 (заборона нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) Конвенції. У зв'язку із цим він нагадав, зокрема, що Договірні держави повинні прагнути захищати гідність дітей, а таке прагнення на практиці вимагає належної правової бази для захисту дітей від домашнього насильства. ЄСПЛ також відмітив, що районний суд виправдав DD, не знайшовши злочину в *«його інколи неадекватній поведінці щодо заявника»*. У цьому ключі окружний суд вирішив, що *«ізолювані та випадкові» акти насильства можна допускати в сімейному житті*. Суд зазначив, що не бачить, як це твердження узгоджується з відповідними положеннями національного законодавства, які в абсолютній формі забороняють тілесні покарання в країні. Крім того, Суд зазначив, що Рада Європи визнає, що найкращі інтереси дітей, які, безсумнівно, включають повагу до їхніх прав і гідності, є наріжним каменем захисту, який надається дітям від тілесних покарань.

Також Суд наголосив, що очевидно, що повага до гідності дітей не може бути забезпечена, якщо національні суди визнають будь-яку форму виправдання актів жорстокого поводження, включаючи тілесні покарання, заборонені статтею 3. У цьому контексті Суд вважає, що держави-члени повинні прагнути чітко та всебічно захищати гідність дітей, що, у свою чергу, вимагає на практиці належної правової бази, яка забезпечує захист дітей від домашнього насильства, що підпадає під сферу дії Статті 3, включаючи а) ефективне стримування таких серйозних порушень особистої недоторканості, б) розумні кроки для запобігання жорсткому поводженню, про які органи влади знали або повинні були знати, і с) ефективні офіційні розслідування, коли особа висуває обгрунтовану скаргу на жорстоке поводження.

Рішення у справі **ОС.І та інші проти Румунії**¹²³ (заява № 49450/17) від 21 травня 2019 року. 29 вересня 2015 року PLR звернувся до Бухарестського окружного суду з заявою про повернення другого та третього заявників до Італії, місця їх постійного проживання. На його думку, мати в односторонньому порядку змінила місце проживання дітей, що, як він стверджував, є незаконним утриманням. Перший заявник виступив проти позову. Вона стверджувала, що PLR був жорстоким батьком, який часто злився на дітей, коли вони не слухалися його. За словами

¹²³ Рішення у справі ОС.І та інші проти Румунії¹²³ (заява № 49450/17) від 21 травня 2019 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2019/361.html&query=violence+against+children>.

першого заявника, PLR бив дітей, завдаючи їм синців на обличчях і спричиняючи кровотечу з носа. Він тягнув їх за вуха, бив по обличчю і бив по спідницях. Іноді він роздягав їх і бив по тілу твердими предметами. Він також обзивав їх і принижував. Останніми роками насильство посилилося, і перший заявник також став мішенню. Вона намагалася втрутитися, але безуспішно. Вона закликала чоловіка звернутися за медичною допомогою через його поведінку, але він відмовився. Зрештою перший заявник вирішила знайти притулок з дітьми в Румунії. Вона надала як доказ кілька записів розмов між заявниками та PLR під час їх спільного життя в Італії, демонструючи епізоди, подібні до описаних вище. Вона також пояснила, що діти відмовилися говорити з батьком. Вони боялися повернутися до Італії та знову піддатися насильству.

Окружний суд заслухав свідчення батьків та опитав дітей у присутності психолога. У рішенні від 18 січня 2016 року окружний суд Бухареста задовольнив заяву про повернення дітей до їх постійного місця проживання в Італії. Суд дійшов висновку, що мати вплинула на дітей проти батька. Він також вважав, що її рішення покинути Італію було прийнято через проблеми в шлюбі та через її власне незадоволення. Апеляційний суд Бухареста підтримав наказ про повернення дітей. Апеляційний суд переоцінив твердження про серйозну загрозу для дітей в Італії та дійшов наступного висновку: *«... не можна зробити висновок, що випадкові акти насильства, подібні до тих, які були підтверджені записами, доданими до справи, будуть повторюватися досить часто, щоб становити серйозний ризик ... Також розумно припустити, що якщо після винесення рішення діти піддадуться ризику, [влада Італії] вживе таких необхідних заходів, якби ризик був доведений до їх відома та підтверджений доказами».*

Заявники стверджували, що уряд мав позитивне зобов'язання забезпечити безпечне середовище для дітей, вільне від домашнього насильства та тілесних покарань. Крім того, вони стверджували, що найкращі інтереси дітей – зростати в безпечному середовищі – мають переважати над інтересами батька бути зі своїми дітьми. Заявники вважали, що національні суди не вивчили глибоко сімейну ситуацію і, отже, неправильно витлумачили найкращі інтереси дітей. Зокрема, національні суди потурали насильству «середньої інтенсивності» та переклали всю відповідальність за благополуччя дітей на італійську владу. Заявники стверджували, що національні органи влади не врахували, що діти зазнають додаткової психологічної травми, якщо їх повернуть до свого мучителя. Вони пояснили, що провівши три роки в Румунії, вони інтегрувалися в нове середовище. Крім того, перший заявник зіткнувся з кримінальним розслідуванням в Італії, що стало додатковим стресом для заявників.

ЄСПЛ нагадав, що повернення дитини не може бути видано автоматично чи механічно, коли застосовується Гаазька конвенція, про що свідчить визнання в цьому документі ряду винятків із зобов'язання повернути дитину. Суд зазначив, що перший заявник обґрунтував твердження про насильство щодо дітей, надавши записи минулих епізодів насильства. Батько також визнав у суді, що застосовував фізичну силу, щоб дисциплінувати своїх дітей. Національні суди, засуджуючи в загальних рисах жорстоке поводження з дітьми та підтверджуючи їх право на повагу до їхньої гідності, все ж зазначили, що другий і третій заявники зазнали лише випадкових актів насильства, які не повторювалися «досить часто, щоб становити серйозний ризик». Крім того, апеляційний суд, схоже, вважав, що право дітей не піддаватися домашньому насильству було «більшою чи меншою мірою спірним». Суд зазначив, що не бачить, як ці твердження узгоджуються з відповідними положеннями національного законодавства, які в абсолютній формі забороняють тілесні покарання всередині країни. Насправді такі оцінки прав дитини суперечать самій забороні домашнього жорстокого поводження з дітьми та ставлять під сумнів процес прийняття рішень.

Суд наголосив, що найкращі інтереси дітей, які, безсумнівно, включають повагу до їхніх прав і гідності, є наріжним каменем захисту, який надається дітям від тілесних покарань (там само). Тілесні покарання дітей не можна терпіти, і держави повинні прагнути чітко та всебічно заборонити це в законі та на практиці. У цьому контексті ризик домашнього насильства щодо дітей не може розглядатися як проста незручність, обов'язково пов'язана з досвідом повернення, а стосується ситуації, яка виходить за межі того, що дитина може розумно витримати. Крім того, у рішеннях національних судів немає нічого, що змусило б Суд вважати, що вони вважали, що дітям більше не загрожує насильницьке дисциплінарне покарання з боку батька, якщо вони повернуться під його опіку. Фактично, з міркувань Бухарестського апеляційного суду можна зробити висновок, що цей суд визнав, що якщо такий ризик виникне знову, італійська влада зможе відреагувати та захистити дітей від будь-якого порушення їхніх прав, але лише «якщо ризик буде доведено до їх відома та підтверджено доказами». З цього приводу Суд зазначив, що наявність взаємної довіри між органами захисту дітей не означає, що держава, до якої дітей було незаконно вивезено, зобов'язана відправити їх назад у середовище, де вони зазнають серйозного ризику домашнього насильства, лише тому, що органи держави, у якій дитина постійно проживала, здатні розглядати випадки домашнього жорстокого поводження з дітьми.

Суд дійшов висновку, що національні суди не розглянули твердження про «серйозний ризик» у спосіб, який відповідає найкращим інтересам дітей у рамках процесуальних рамок Гаазької конвенції. Відповідно, мало місце порушення статті 8 Конвенції. Рішення у справі **Ветьєна та інші проти Німеччини**¹²⁴ (заяви № 68125/14 та 72204/14) від 22 березня 2018 року.

У 2012 році преса повідомляла про Церкву дванадцяти колін та її позицію щодо права батьків застосовувати тілесні покарання, особливо побиття палицями. 2013 року місцеве управління у справах молоді та сімейний суд отримали відеоматеріал від телевізійного репортера, який показує десять різних випадків тілесних покарань у громаді. На кадрах, знятих прихованою камерою, видно, як били різних дітей віком від трьох до дванадцяти років. За словами телерепортера, особа, яка виконувала покарання, у більшості випадків не була батьком караної дитини. Отримавши відеоматеріал, Сімейний суд розпочав попереднє розслідування та заслухав шістьох свідків, усі колишні члени громади Дванадцяти колін, які підтвердили, що у вихованні дітей у громаді застосовувалися різні форми тілесних покарань. До них належало сповивання дитини від народження до досягнення приблизно трирічного віку, що передбачало дуже щільне сповивання дитини, щоб придушити будь-яке бажання рухатися. Починаючи з трирічного віку, дітей карали палицями, що тривало приблизно до дванадцяти років. Свідки також стверджували, що дітей карав той дорослий, який наглядав за дітьми в той час, і що на батьків тиснуло суспільство, щоб вони дотримувалися правил виховання. 1 вересня 2013 року Суд позбавив батьків-заявників права вирішувати, де мають жити їхні, а також приймати рішення щодо здоров'я дітей, навчання та професійної підготовки, і передав ці права службі у справах молоді. Суд обґрунтував своє рішення тим, що існувала розумна ймовірність того, що дітей буде піддано тілесному покаранню.

Заявники стверджували, що з самого початку не було підстав для позбавлення частини своїх батьківських прав. Національні суди довільно прирівняли тілесні покарання до жорстокого поводження з дітьми, хоча жодна дитина заявників не виявила фізичних ознак жорстокого поводження чи травм. Заявники стверджували, що їхній метод виховання

¹²⁴ Рішення у справі Ветьєна та інші проти Німеччини (заяви № 68125/14 та 72204/14) від 22 березня 2018 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2018/261.html&query=violence+against+children>.

«тілесної дисципліни» не становив насильства чи жорстокого поводження з дитиною та не завдавав шкоди їхнім дітям у будь-який спосіб. Крім того, він базувався на їхніх релігійних переконаннях і розумінні Біблії. Заявники також стверджували, що розлучення дітей з батьками завдало їм шкоди більше, ніж будь-яке тілесне покарання. Отже, рішення не ґрунтувалися на найкращих інтересах дітей, які протягом усього процесу висловлювали бажання возз'єднатися зі своїми батьками.

ЄСПЛ визнав, що заявники стверджували, що їхня практика побиття палицями не переступила межі статті 3 Конвенції та що під час огляду дітей після взяття під опіку на них не було виявлено жодних фізичних ознак насильства. Суд зазначив, що поводження такого роду може підпадати під сферу дії статті 3 Конвенції. Щоб уникнути будь-якого ризику жорстокого та такого, що принижує гідність, поводження з дітьми, Суд вважає схвальним, якщо держави-члени законодавчо заборонять усі форми тілесних покарань дітей. У зв'язку з цим він зазначив, що Німеччина вже встановила право дітей на ненасильницьке виховання та заборонила фізичні покарання, психологічні травми та інші принизливі заходи. Суд зазначив, що держави-члени повинні забезпечити виконання законодавчих положень, які забороняють тілесні покарання неповнолітніх за допомогою пропорційних заходів, щоб зробити такі заборони практичними та ефективними, а не залишатися теоретичними. Таким чином, Суд вважає, що ризик систематичного та регулярного побиття палицею був важливою причиною для позбавлення батьків частини повноважень і взяття дітей під опіку. Крім того, національні суди детально обґрунтували, чому не було іншого доступного варіанту для захисту дітей і який мав на увазі менше порушення прав кожної сім'ї. Суди встановили, що батьки не виявили жодного бажання утриматися від дисциплінарного покарання дітей і що більша допомога з боку офісу у справах молоді не гарантувала б безпеки дітей у будь-який час. Крім того, суди встановили, що навіть якби батьки були готові утримуватися від тілесних покарань і були здатні протистояти тиску з боку громади, вони не змогли б гарантувати, що інші члени громади не будуть бити дітей палицями під час нагляду за ними. За обставин цієї справи Суд погодився з цими висновками. Він зазначив, що провадження стосувалося форми інституційного насильства щодо неповнолітніх, яке батьки-заявники вважали елементом виховання дітей. Отже, будь-яка допомога з боку відділу у справах молоді, наприклад навчання батьків, не могла ефективно захистити дітей, оскільки тілесне дисциплінування дітей ґрунтувалося на їхній непохитній догмі. Суд зробив висновок, що існували «відповідні та достатні» причини для позбавлення деяких частин повноважень

батьків. Ґрунтуючись на справедливому судочинстві, національні суди встановили баланс між інтересами дітей-заявників та інтересами батьків-заявників, який спрямований на захист найкращих інтересів дітей і не виходить за рамки розсуду, наданого національним органам влади. Отже, порушення статті 8 Конвенції не було.

Рішення у справі **Z та інші проти Об'єднаного Королівства**¹²⁵ від 05 травня 2001 року. Заявники є повнорідними братами та сестрами. У жовтні 1997 року сім'я заявників була взята на облік соціальними службами,

зокрема, посадовою особою, яка відповідала за здоров'я дітей, з огляду на підозри щодо поганого догляду за останніми, а також на повідомлення про те, що Z займалася крадіжками продуктів харчування. Протягом наступних чотирьох з половиною років соціальні служби наглядали за сім'єю заявників і надавали їхнім батькам різноманітну допомогу. У жовтні 1989 року, розслідуючи крадіжку, офіцери поліції оглянули кімнати дітей і виявили, що ці кімнати були надзвичайно забруднені, а матраци, на яких спали діти, були мокрі від сечі. У березні 1990 року надійшло повідомлення про крадіжки продуктів харчування у школі, вчинені Z та A. У вересні 1990 року було повідомлено про синці на обличчях A та Z; протягом цього часу до відповідних державних органів надходило чимало повідомлень про те, що заявників зачиняли в їхніх кімнатах, на вікнах яких помітними були сліди екскрементів. Нарешті, 10 червня 1992 року на вимогу матері заявників, яка задекларувала свій намір сильно побити своїх дітей, якщо їх не заберуть відповідні служби, заявників було поміщено до спеціального центру виховання. Психолог, яка оглянула заявників, виявила, що троє старших дітей перебували у стані сильної психологічної збентеженості, напруженості. Вона також зауважила, що за всю свою практику не бачила більш жахливого випадку ставлення до дітей. Громадський адвокат, який представляв їхні інтереси, звернувся з позовом до місцевих органів влади, вимагаючи відшкодування збитків, завданих бездіяльністю з боку останніх, яка виразилася у нездатності цих органів вжити ефективних заходів до захисту дітей та до забезпечення їм належного рівня життя.

Беззаперечним у справі був той факт, що поведження, яке мало місце стосовно заявників, було нелюдським і таким, що принижує гідність. Уряд не оспорував висновків Комісії з прав людини про те, що поведження із заявниками підпадало під заборону, встановлену ст. 3 Конвенції, а також те, що він не вжив належних заходів, спрямованих

¹²⁵ Рішення у справі Z та інші проти Об'єднаного Королівства від 05 травня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_024.

на захист цих дітей від такого поводження. Факти нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження щодо дітей стали відомими місцевим органам влади на початку 1987 року. Ці органи були зобов'язані відповідно до закону захищати дітей та надавати їм допомогу й володіли для цього достатнім комплексом повноважень, включаючи і можливість забрати заявників з дому. Такий крок, однак, був вчинений лише 30 квітня 1992 року за наполяганням матері заявників. Протягом періоду, коли сім'я перебувала під наглядом соціальних служб, діти пережили те, що пізніше було названо психологом центру виховання найжахливішим досвідом, який тільки міг бути. Кримінальна колегія з питань компенсації шкоди, заподіяної злочинами, також дійшла висновку про те, що заявники стали жертвами жахливої бездіяльності і зазнали фізичних та моральних страждань внаслідок дій, котрі мають бути кримінально-караними. Суд визнав складність та делікатність рішень, які повинні були прийматися соціальними службами, а також погодився із значенням принципу невтручання, поваги до приватного і сімейного життя. Однак обставини справи не залишали сумнівів у тому, що система державних органів виявилась неспроможною захистити заявників від жорстокого та довготривалого знущання та бездіяльності з боку їхніх батьків.

Суд дійшов висновку, що оскільки заявники не мали ефективного правового засобу захисту їхніх прав, гарантованих ст. 3 Конвенції, має місце порушення ст. 13 цього акта.

 В контексті даної теми доцільно також ознайомитись з рішеннями ЄСПЛ у справах *A. проти Сполученого Королівства, Tlapak and Others проти Німеччини (11308/16 and 11344/16) and Wetjen and Others проти Німеччини (68125/14 and 72204/14)*.

З тематичним прикладом Рішення Верховного суду Італії можна ознайомитись у додатку до цієї Темі.

Питання для самоконтролю:

1. Які міркування слід мати на увазі, визначаючи найкращі інтереси дитини в конкретній справі?
2. Чи можуть бути використані як аргументи для відмови від заборони всіх форм тілесних покарань права на приватне або сімейне життя чи свободу релігійних переконань?
3. Яке з наведених рішень ЄСПЛ у справах щодо тілесних покарань дітей зацікавило вас найбільше? Чому?
4. Якою є позиція ЄСПЛ щодо притягнення до відповідальності органів влади, якщо згодом буде доведено, що дійсні та обґрунтовані занепокоєння щодо безпеки дітей по відношенню до членів їхньої сім'ї були помилковими?

5. Чи обов'язковим є врахування правових позиції ЄСПЛ національними судами України?

Тестові питання для самоконтролю:

1. **Відповідно до законодавства України суди застосовують при розгляді справ як джерело права:**

- А) Європейську конвенцію основоположних прав та свобод людини
- Б) Практику ЄСПЛ
- В) Практику Європейського Суду справедливості
- Г) Європейську конвенцію основоположних прав та свобод людини та практику ЄСПЛ

2. **Стаття 1 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 покладає на держави позитивні зобов'язання забезпечити захист осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, від усіх форм жорстокого поводження, заборонених статтею 3:**

- А) Тільки якщо таке поводження не здійснюється приватними особами
- Б) Тільки якщо таке поводження здійснюється посадовими особами
- В) У тому числі якщо таке поводження здійснюється приватними особами
- Г) Тільки якщо таке поводження здійснюється приватними особами

3. **Позитивні зобов'язання забезпечити захист осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, від усіх форм жорстокого поводження, заборонених статтею 3, складаються з:**

- А) Зобов'язання запобігати жорстокому поводженню, про яке органи влади знали або повинні були знати
- Б) Зобов'язання проводити ефективне офіційне розслідування, якщо особа висуває обґрунтовану претензію щодо жорстоке поводження
- В) Правильні відповіді А та Б
- Г) Немає правильної відповіді

4. **Яка справа ЄСПЛ стосувалась прихожан Церкви дванадцяти колін та її позиції щодо права батьків застосовувати тілесні покарання?**

- А) Ветьєна та інші проти Німеччини
- Б) DMD Проти Румунії
- В) Vb And Fb Проти Німеччини
- Г) Z та інші проти Об'єднаного Королівства

5. **Згідно позиції ЄСПЛ органи влади при оцінці необхідності взяття дитини під опіку користуються ... свободою розсуду**

- А) Вузькою
- Б) Широкою
- В) Незалежною
- Г) Виключною

Ключ: 1 – Г, 2 – В, 3 – В, 4 – А, 5 – Б.

2.3. Нульова толерантність до насильства як обов'язкова компетентність фахівців, які взаємодіють з дітьми

1. Поняття та сутність нульової толерантності до насильства щодо дітей
2. Толерування насильства щодо дітей як методу виховання: поширеність проблеми та напрями вирішення
3. Вимоги до фахівців, які взаємодіють з дітьми

1. Поняття та сутність нульової толерантності до насильства щодо дітей

Людська гідність є абсолютним правом дитини. Сучасна дитина – це особистість, суб'єкт, який володіє всіма правами людини, в тому числі правом не піддаватись тілесним та принижуючим гідність покаранням. Для ефективного забезпечення гідності дитини недостатньо передбачити на національному рівні правову заборону тілесних та принижуючих гідність покарань. В багатьох країнах такі норми є декларативними і не забезпечують безпеку та недоторканість дітей. Одним із вагомих факторів, який обумовлює декларативність таких норм є толерантність суспільства до тілесних покарань дітей.

Формування в суспільстві нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей є однією із важливих складових реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

«Нульова толерантність» (від англ. «zero tolerance») доволі ґрунтовно досліджується в контексті поліцейської діяльності¹²⁶, де пов'язується з теорією «розбитих вікон», і за своєю сутністю означає принцип боротьби з правопорушеннями, починаю від найменших їх проявів, не допускаючи розширення проблеми.

Національне законодавство ґрунтується на принципі нульової толерантності до будь-яких проявів насильства, в тому числі і щодо дітей. Водночас, національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству оперує переважно терміном «нетерпиме ставлення». В контексті домашнього насильства терміни «**нульова толерантність**» та «нетерпиме ставлення» є синонімічними щодо своєї суті і в контексті домашнього насильства щодо дітей передбачають неприпустимість виправдань будь-яких проявів насильства щодо дітей за

¹²⁶ Bratton, William J., and Norman Dennis. Zero tolerance: Policing a free society. 1997. 151 p. URL: <https://www.civitas.org.uk/pdf/cw35.pdf>.

будь-яких яких умов (тобто незалежно від поведінки дитини).

В 2011 році Комітет ООН з прав дитини видав **Зауваження загального порядку № 13 «Право дитини на свободу від усіх форм насильства»**¹²⁷ з комплексним правовим аналізом статті 19 Конвенції ООН про права дитини. В цьому документі наголошено, що *жодна форма насильства щодо дітей, якою б легкою вона не була, не може толеруватись, у тому числі в сімейній сфері; забезпечення базової гідності дитини означає, що не може бути жодних компромісів у засудженні насильства над дітьми, незалежно від того, приймається воно як «традиція» чи маскується під «дисципліну»*. Також в ньому акцентовано увагу, що частота, серйозність шкоди та намір завдати шкоди не є обов'язковими умовами для визначення насильства, а судження дорослого про найкращі інтереси дитини не може переважати над зобов'язанням поважати всі права дитини за Конвенцією.

В ст. 42 Стамбульської конвенції¹²⁸ наголошується, що *культура, звичаї, релігія, традиції не повинні служити виправданням будь-яких актів насильства. Це охоплює, зокрема, заяви про те, що постраждала особа порушила культурні, релігійні, соціальні чи традиційні норми або звичаї належної поведінки*. Ця норма знайшла відображення і в національному законодавстві (ч.4 ст.4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»). Отже, аргументи особи, яка вчиняє насильство, про порушення дітьми певних правил або на традиційність застосування тілесних та інших принижуючих гідність покарань дітей не може слугувати їх виправданням. Будь-які прояви насильства щодо дітей мають мати відповідну реакцію уповноважених суб'єктів¹²⁹.

Просування культури абсолютної нетерпимості до насильства щодо дітей вимагає усунення розриву між міжнародними стандартами, політичними зобов'язаннями та діями та мобілізації всіх відповідних

¹²⁷ General comment no. 13 (2011). The right of the child to freedom from all forms of violence. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/423/87/pdf/g1142387.pdf>.

¹²⁸ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами та Пояснювальна доповідь. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>.

¹²⁹ Ковальова О.В., Пальшков К.Є. Нульова толерантність до домашнього насильства щодо дітей: правові та соціальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. №3. 2024. С. 27 -32. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.3.5>. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/3/7.pdf>.

учасників суспільства.¹³⁰

2. Толерування насильства щодо дітей як методу виховання: поширеність проблеми та напрями вирішення

Наявні дослідження демонструють недостатній рівень нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей, зокрема поширені виправдання насильницьких діянь вихованням дітей.

Відповідно до звіту масового опитування мешканців м. Одеси, проведеного в 2023 році було з'ясовано, що не дивлячись на те, що щонайменше 8% респондентів безпосередньо зазначають про застосування ними тілесних покарань до дітей, при певних проступках дітей значно більша кількість опитаних (56%) допускають застосування до них жорстоких покарань, в тому числі фізичного впливу¹³¹. Це свідчить про відсутність у них «нульової» толерантності до тілесних покарань дітей. Результати дослідження також демонструють, що спостерігається зниження використання фізичних способів покарання з покоління у покоління. Це може відображати зростання рівня усвідомлення негативних наслідків таких методів і переорієнтацію на ненасильницькі способи дисциплінування. Проте «нульова» толерантність до будь-яких проявів насильства ще не сформована¹³².

Дослідження громадської думки, проведене UNICEF в Україні в 2018 році засвідчило, що 52 % респондентів вважають, що шльопнути дитину по сідниці не завжди є проявом насильства, а 10 % взагалі не вважають це насильством¹³³.

В своїх **Заключних зауваженнях до об'єднаних 5-ої та 6-ої періодичних доповідей України Комітет ООН з прав дитини** звернув увагу на те, що застосування батьками тілесних покарань, не дивлячись на їх заборону, продовжує мати місце, та закликав Україну

¹³⁰ Настав час покласти край насильству над дітьми. URL: <https://violenceagainstchildren.un.org/content/high-time-end-violence-against-children>.

¹³¹ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с.

¹³² Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с. С.50.

¹³³ UNICEF Ukraine. Результати опитування щодо домашнього насильства. URL: <https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/videos/612576245823762/>.

виконувати законодавство, яке забороняє тілесні покарання, шляхом проведення загальнонаціональних інформаційно-просвітницьких кампаній; просування позитивних, ненасильницьких та заснованих на участі форм виховання та забезпечення дисципліни дітей.

На заохоченні позитивних, ненасильницьких форм виховання дітей також наголошується в **Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи 1666 (2004) «Про загальноєвропейську заборону тілесних покарань дітей»**¹³⁴, в якій також акцентується увага на необхідності підвищення обізнаності дітей, осіб, які живуть і працюють з ними, та широкої громадськості щодо повної заборони тілесних покарань та інших форм принизливого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження з дітьми.

Слід наголосити, що результати досліджень^{135 136} свідчать, що однією із основних причин використання батьками фізичних покарань стосовно власних дітей є те, що в дитинстві вони самі піддавалися такого роду насильству. При цьому в основі цього лежить зокрема незнання батьками інших методів підтримання дисципліни дітей. Це свідчить про важливість навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей. Також звертає увагу, що 21% респондентів зазначили, що вперше чують про наявність в Україні законодавства, яке забороняє фізичні покарання дітей, а також покарання, які принижують гідність дитини¹³⁷. Це потенційно також впливає на ставлення до будь-яких проявів насильства щодо дітей, тому обумовлює необхідність підвищення обізнаності населення щодо правової заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань, а також відповідальності у разі її порушення. Цікаво, що 27% респондентів зізнались в тому, що застосовують до дітей як

¹³⁴ Recommendation 1666 (2004). Europe-wide ban on corporal punishment of children. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17235&lang=en>.

¹³⁵ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с. С.28.

¹³⁶ Giles-Sims, J., Straus, M A., & Sugarman, D. B. (1995). Child, maternal, and family characteristics associated with spanking. *Family Relations*, 44, P. 170-177. С.175. URL:<https://calio.dspacedirect.org/handle/11212/3148>.

¹³⁷ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с. С.34.

покарання лайку, соромлення, крик¹³⁸, тобто дії, які підпадають під ознаки психологічного насильства, що становить більшу кількість, ніж ті, хто зізнався, що застосовують тілесні покарання (від 8% до 11% респондентів). Слід зазначити, що застосування фізичних покарань до дітей останніми роками розглядають, зокрема в українському інформаційному полі, як соціально не схвалювану поведінку. Отже, необхідно посилити роз'яснювальну роботу серед населення щодо форм домашнього насильства стосовно дітей та того, що психологічне насильство також принижує гідність дитини, завдає їй шкоду та є забороненим згідно чинного законодавства.

Проте в контексті формування нульової толерантності до насильства фокус уваги має бути спрямований не лише на батьків, а й на все суспільство, оскільки в ч.3 ст.19 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачено обов'язок всіх осіб, яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, зокрема якщо постраждалими особами є або можуть бути діти, повідомляти про це уповноважених суб'єктів. Цікаво, що результати проведеного в 2023 році соціального експерименту «Що обереш ти?» в м. Одеса свідчать, що 7,8% опитаних в ситуації, якщо стануть свідками того, що на дитячому майданчику мати або батько сварячи дитину, лясає її по сідницях та шарпає за одяг, нічого не робитимуть, оскільки вважають, що якщо з дитиною її родичі, немає за що хвилюватись, це звичайне виховання. При цьому 17,2% опитаних зазначили, що хотіли б втрутитись, але не знають, як саме потрібно чинити в цьому випадку.¹³⁹ Отже, важливо посилити роз'яснювальну роботу щодо протиправності насильницьких методів виховання, а також інформаційно-просвітницьку діяльність, спрямовану на навчання населення безпечним стратегіям втручання свідків в ситуацію насильства.

Формування в суспільстві нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей вимагає комплексного підходу і може передбачати наступні напрями (проте не обмежуватись ними):

- впровадження різних форм навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей, зокрема безкоштовних консультацій з психологами та педагогами, поширення

¹³⁸ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с. С.22.

¹³⁹ Звіт за результатами соціального експерименту «Що обереш ти?» в м. Одеса / Ковальова О., Березовенко Л. Одеса: ОДУВС, 2023. 19 с. С.10.

інформації про виховання від професійних психологів та педагогів через медіа, безкоштовних курсів з виховання дітей, навчальних занять з відповідального батьківства в закладах освіти тощо;

- підвищення обізнаності населення щодо протиправності насильницьких методів виховання, наявної правової заборони фізичних та інших принижуючих гідність дитини покарань, а також відповідальність у разі її порушення;

- проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо форм домашнього насильства стосовно дітей з фокусом уваги на те, що психологічне насильство також принижує гідність дитини, завдає їй шкоду та є забороненим згідно чинного законодавства;

- посилення інформаційно-просвітницької діяльності з навчання безпечним стратегіям втручання свідків в ситуацію домашнього насильства.¹⁴⁰

3. Вимоги до фахівців, які взаємодіють з дітьми

Особливий фокус уваги під час формування нульової толерантності до домашнього насильства щодо дітей має бути спрямований на фахівців, які під час виконання своїх професійних обов'язків уповноважені виявляти та реагувати на випадки такого насильства. Оскільки як може особа проявляти нульову толерантність та застосовувати належне реагування на випадки насильства в інших сім'ях, якщо в її власній сім'ї насильство є звичним явищем або ж «ефективним методом виховання»¹⁴¹.

Однак, фахівці суб'єктів є частиною суспільства, тому крім професійних знань, вмінь та навиків, є носіями суспільних установок та підходів до виховання дітей, поширених в суспільстві. Саме ці установки та стереотипи можуть вплинути на неухильність виконання ними вимог законодавства щодо неприпустимості будь-яких проявів насильства щодо дітей. Так, згідно з результатами опитування поліцейських превентивної діяльності, проведеного в 2023 році в Одеській області, щонайменше у 37 % опитаних поліцейських не

¹⁴⁰ Ковальова О.В., Пальшков К.Є. Нульова толерантність до домашнього насильства щодо дітей: правові та соціальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. №3. 2024. С. 27 - 32. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.3.5>. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/3/7.pdf>.

¹⁴¹ Ковальова О.В. Насильство в сім'ях поліцейських: чи існує проблема? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №4. С.125. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/35.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/33>.

сформована «нульова» толерантність до проявів насильства щодо дітей¹⁴².

Діяльність всіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, має ґрунтуватись зокрема на забезпеченні нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства (п.4 ч.1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України від № 658).

При цьому заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюються *без дискримінації за будь-якою ознакою* (ч.3 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), в тому числі за віком. Якщо ті чи інші діяння є неприпустимими для дорослих осіб, значить вони неприпустимі і щодо дітей.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» *адміністрація підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та господарювання, до штатів яких входять особи, які в своїй роботі контактують з дітьми, зобов'язана проводити їх періодичне інформування про захист дітей від усіх форм та видів насильства та експлуатації. Працівники закладів освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку, молодіжних центрів, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, які контактують з дітьми, повинні бути ознайомлені з інформацією про захист дітей від усіх форм насильства, у тому числі домашнього насильства, експлуатації, найгірших форм дитячої праці або інших проявів жорстокого поводження з дитиною.*

Нульова толерантність до насильства на правовому та суспільному рівні є запорукою забезпечення принципу гідності дитини у всіх сферах, унеможливлення її тілесних та інших принижуючих гідність покарань.

Питання для самоконтролю:

1. В чому полягає принцип нульової толерантності до насильства щодо дітей?

¹⁴² Семікоп Н.В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України щодо захисту дітей від домашнього насильства : дис. ... д-ра філос.: 081. Одеса, 2024. 248 с. С.146. URL: https://oduv.edu.ua/uploads/Disertacziya_Semikop_N_V_028a9c1ea9.pdf.

2. Чи спостерігається залежність рівня толерантності від форми насильства щодо дітей?

3. Чи відображений принцип нульової толерантності до насильства щодо дітей на рівні правових актів?

4. Чи існують спеціальні вимоги до фахівців щодо нульової толерантності до будь-яких проявів насильства щодо дітей?

5. Чому нульова толерантність до насильства щодо дітей має бути сформована у фахівців, які взаємодіють з дітьми?

Тестові питання для самоконтролю:

1. В якому документі зазначено про те, що жодна форма насильства щодо дітей, якою б легкою вона не була, не може толеруватись?

А) Стамбульська конвенція

Б) Конвенція ООН з прав дитини

В) Зауваження загального порядку Комітету ООН з прав дитини № 13 «Право дитини на свободу від усіх форм насильства»

Г) Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи 1666 (2004) «Про загальноєвропейську заборону тілесних покарань дітей»

2. Щодо якої форми насильства щодо дітей рівень толерантності в українському суспільстві вищий?

А) Психологічне насильство

Б) Фізичне насильство

В) Економічне насильство

Г) Сексуальне насильство

3. Діяльність яких фахівців має ґрунтуватись на забезпеченні нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства?

А) Поліцейські

Б) Освітняни

В) Судді

Г) Всі варіанти відповідей правильні

4. Заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюються без дискримінації:

А) За статтю

Б) За віком

В) За походженням

Г) За будь-якою ознакою

5. Що відноситься до напрямів формування в суспільстві нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства?

А) Впровадження різних форм навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей

Б) Підвищення обізнаності населення щодо протиправності насильницьких методів виховання

В) Посилення інформаційно-просвітницької діяльності з навчання безпечним стратегіям втручання свідків в ситуацію домашнього насильства

Г) Всі варіанти відповідей правильні

Ключ: 1 – В, 2 – А, 3 – Г, 4 – Г, 5 – Г.

2.4. Ідентифікація насильства над дитиною: головні ознаки

1. Поняття та форми насильства над дитиною
2. Ознаки насильства стосовно дитини

1. *Поняття та форми насильства над дитиною*

Жорстоке поводження з дітьми має різні види й форми, але їх наслідки завжди мають вплив на здоров'я, розвиток і соціалізацію дитини, а іноді й загрозу її життю чи навіть є причиною смерті. Діти, які народились та виховувались в деструктивних сім'ях часто сприймають насильство як норму життя. З дорослішанням відбувається ідентифікація, або з агресором, або з постраждалою особою, і вже доросла людина несе деструктивний стиль відносин у власну родину.

Домашнє насильство стосовно дитини – це будь-які прояви фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства. Насильство може бути класифіковане за кількома формами.

Фізичне насильство: нанесення побоїв, травм або дій, що завдають шкоду фізичному здоров'ю дитини, зокрема побиття, штовхання, удари, мордування, застосування сили чи предметів, що спричиняють тілесні ушкодження, тощо.

Психологічне насильство: психологічний вплив на дитину, який спричиняє шкоду її психічному здоров'ю, призводить до затримки психічного розвитку, приниження, образи, знецінювання, погрози, маніпуляції, ізоляція від соціального оточення, залякування, виховання, яке побудоване на таких емоціях, як: страх, провини та сором тощо.

Економічне насильство: обмеження прав дитини на матеріальне забезпечення, позбавлення харчування, одягу, засобів для навчання тощо.

Сексуальне насильство: будь-які форми сексуальних дій щодо дитини, зокрема примушення до дій сексуального характеру або використання дитини у порнографії, розбещення, примушування до перегляду матеріалів порнографічного характеру, зґвалтування тощо.

2. *Ознаки насильства стосовно дитини*

Фізичні ознаки насильства:

- незрозумілі травми: синці, порізи, опіки, переломи;
- травми, що мають різні стадії загоєння;

- часті пояснення, які не відповідають отриманим ушкодженням;

- постійні скарги на біль або дискомфорт тощо.

Поведінкові ознаки насильства:

- зміни у поведінці: агресивність, замкнутість;
- страх перед конкретними людьми або місцями;
- уникання фізичного контакту;
- раптове зниження успішності в школі;
- регресія до більш ранніх стадій психічного розвитку;
- самопошкодження або спроби суїциду тощо.

Емоційні ознаки насильства:

- тривожність, депресія, емоційна нестабільність;
- постійна пригніченість;
- низька самооцінка, невпевненість дитини у собі;
- тривожна реакція на присутність дорослих;
- надмірне бажання догодити та бути ідеальним;
- уникання спілкування тощо.

Соціальні ознаки насильства:

- ізоляція від однолітків, небажання брати участь у соціальних активностях;

- уникання соціальних контактів або боязнь перебувати вдома;

- відмова від спілкування з вчителями чи дорослими;
- непояснені часті пропуски школи або занять, тощо.

Ознаки сексуального насильства:

- страх або уникаючі реакції щодо певних людей;

- поведінка сексуального характеру, що не відповідає віку;

- травми або інфекції в інтимних зонах;

- раптові зміни у гігієнічних звичках або одязі (перевага більш закритого одягу).

-

Питання для самоконтролю:

1. Які ознаки можуть свідчити про домашнє насильство відносно дитини?

2. Назвіть соціальні ознаки насильства стосовно дитини.

3. Який вид насильства має найбільш важкі наслідки для психіки дитини?

4. Які зміни у поведінці дитини свідчать про те, що дитина страждає від насильства?

5. Як насильство впливає на розвиток дитини у довгостроковій перспективі?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Яка з наведених нижче ознак може свідчити про фізичне насильство над дитиною?

- А) Постійна ізоляція від однолітків
- Б) Скарги на хронічний голод
- В) Незрозумілі травми різних стадій загоєння
- Г) Надмірне бажання догодити дорослим

2. Яка поведінка дитини може вказувати на емоційне насильство?

- А) Часті пропуски школи
- Б) Переляк або нервовість у присутності дорослих
- В) Постійна недоглянутість і брудний одяг
- Г) Наявність травм у інтимних зонах

3. Яка з перелічених ознак НЕ є типовою для сексуального насильства над дитиною?

- А) Поведінка сексуального характеру, що не відповідає віку
- Б) Травми або інфекції в інтимних зонах
- В) Бажання дитини більше часу проводити вдома
- Г) Страх або уникаючі реакції щодо певних людей

4. Яка фізична ознака може свідчити про нехтування дитиною?

- А) Затримка у психоемоційному розвитку
- Б) Відмова від спілкування з однолітками
- В) Часті захворювання без відповідного лікування
- Г) Раптові зміни у гігієнічних звичках

5. Яка ознака в поведінці дитини може свідчити про те, що дитина зазнає фізичного або психологічного насильства?

- А) Постійний страх залишатися вдома
- Б) Часті скарги на втому та відсутність енергії
- В) Раптове зниження успішності в школі
- Г) Постійне відчуття провини та тривожності

Ключ: 1 – В, 2 – Б, 3 – В, 4 – В, 5 – Г.

2.5. Алгоритм дій фахівців при виявленні жорстокого поводження з дитиною та типові помилки під час реагування.

1. Алгоритм дій фахівців при виявленні жорстокого поводження з дитиною
2. Типові помилки фахівців під час реагування на випадки домашнього насильства щодо дітей

1. Алгоритм дій фахівців при виявленні жорстокого поводження з дитиною

В Рекомендації комісії (ЄС) 2024/1238 щодо розвитку та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей у найкращих інтересах дитини наголошено, що різні учасники з різними рівнями компетенції та секторами несуть конкретну відповідальність за захист дітей. Чітко визначені ролі та тісна координація є важливими між усіма відповідними учасниками. При цьому сім'ї та громади відіграють центральну роль у захисті дітей, а також самі діти.¹⁴³

В Україні алгоритм дій фахівців при виявленні жорстокого поводження з дитиною, в тому числі їх взаємодії, міститься в ряді нормативно-правових актів.

Виявлення дитини, що зазнала жорстокого поводження, можливе шляхом:

- самозвернення дитини (в усній та (або) письмовій формі, зокрема із застосуванням засобів електронної комунікації, зокрема щодо порушення її прав і свобод, жорстокого поводження, домашнього насильства) до будь-якого суб'єкта;

- звернення та надсилання повідомлень підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, зокрема з використанням дитячої «гарячої» телефонної лінії, кол-центрів з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, громадських об'єднань та міжнародних неурядових організацій, фізичних осіб - підприємців та фізичних осіб, які надають соціальні послуги, громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні на

¹⁴³ Рекомендація комісії (ЄС) 2024/1238 щодо розвитку та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей у найкращих інтересах дитини. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32024H1238#ntr13-L_202401238EN.000101-E0013.

законних підставах, в інтересах дитини, що перебуває у складних життєвих обставинах (в усній та (або) письмовій формі, зокрема із застосуванням засобів електронної комунікації) до будь-якого суб'єкта;

- отримання інформації про дитину, що перебуває у складних життєвих обставинах, під час виконання професійних чи службових обов'язків посадовими особами, працівниками суб'єктів.

Дитина вправі **особисто** звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб, кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів. Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється¹⁴⁴.

Закон України «Про охорону дитинства»¹⁴⁵.

Стаття 10¹. Механізми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дитиною.

Керівник закладу (установи), молодіжного центру, дитячого та молодіжного громадського об'єднання, іншого громадського об'єднання, що є суб'єктом молодіжної роботи, в якому в колективах перебувають діти:

- затверджує положення про запобігання та протидію насильству та жорстокому поводженню з дітьми в закладі (установі), молодіжному центрі, дитячому та молодіжному громадському об'єднанні, іншому громадському об'єднанні, що є суб'єктом молодіжної роботи, з урахуванням Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми та Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми, затверджених Кабінетом Міністрів України, забезпечує його оприлюднення, обов'язкове ознайомлення з ним працівників та здійснює контроль за його виконанням;

- розглядає усні та письмові заяви (скарги, повідомлення) про випадки насильства або жорстокого поводження з дитиною в закладі (установі), молодіжному центрі, дитячому та молодіжному громадському об'єднанні, іншому громадському об'єднанні, що є

¹⁴⁴ Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

¹⁴⁵ Там само.

суб'єктом молодіжної роботи, *протягом однієї доби* з моменту надходження та у разі виявлення ознак насильства або жорстокого поводження з дитиною невідкладно повідомляє про це батьків, інших законних представників дитини, а також письмово повідомляє уповноважений підрозділ органу Національної поліції України та службу у справах дітей;

- сприяє проходженню особами, які вчинили насильство або жорстоке поводження з дитиною, стали свідком або постраждали від насильства або жорстокого поводження, відповідної програми для таких осіб.

Працівники закладу (установи), молодіжного центру, дитячого та молодіжного громадського об'єднання, іншого громадського об'єднання, що є суб'єктом молодіжної роботи, в якому **в колективах перебувають діти**, у разі виявлення ознак насильства або жорстокого поводження з дитиною зобов'язані:

- вжити невідкладних заходів для припинення насильства або жорстокого поводження з дитиною;

- за потреби надати домедичну допомогу, викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги та звернутися до органів Національної поліції України;

- повідомити керівника закладу (установи), молодіжного центру, дитячого та молодіжного громадського об'єднання, іншого громадського об'єднання, що є суб'єктом молодіжної роботи, в якому в колективах перебувають діти, та принаймні одного з батьків або інших законних представників дитини, яка вчинила насильство або жорстоке поводження, та дитини, яка постраждала від насильства або жорстокого поводження.

Постанова КМУ № 585 від 01 червня 2020 року.¹⁴⁶

Складні життєві обставини, в яких перебуває дитина, – умови, що негативно впливають на життя дитини, стан її здоров'я та розвиток (інвалідність, тяжка хвороба, безпритульність, перебування у конфлікті із законом, залучення до найгірших форм дитячої праці, залежність від психотропних речовин, інші види залежності, жорстоке поводження, зокрема домашнє насильство, у тому числі у разі, коли кривдником є дитина, ухиляння батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставини стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо),

¹⁴⁶ Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова КМУ від 01 червня 2020 року № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#n13>.

установлені за результатами оцінювання потреб дитини та її сім'ї у соціальних послугах.

25. Особливості допомоги дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, органами Національної поліції полягають у:

- проникненні до житла чи іншого володіння особи без її згоди або вмотивованого рішення суду у невідкладних випадках, пов'язаних з виникненням безпосередньої загрози життю або здоров'ю дитини, або за наявності підстав вважати, що така загроза існує;

- внесенні за наявності ознак кримінального правопорушення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та подальшому здійсненні досудового розслідування відповідно до норм кримінального процесуального законодавства у межах повноважень;

- організації взяття на профілактичний облік дітей, які вчиняють жорстоке поводження (у тому числі дітей-кривдників, булерів), проведенні з ними профілактичної роботи в органах Національної поліції, що здійснюються відповідно до порядку, визначеного МВС.

26. Особливості допомоги дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах, закладами освіти полягають у:

- ідентифікації проявів, які можуть бути підставами для підозри в наявності випадку булінгу (цькування) учасника освітнього процесу, ознак булінгу (цькування), виявлення його випадків, здійсненні невідкладних заходів для припинення небезпечного впливу та організації діяльності комісії з розгляду випадку булінгу (цькування) у порядку, затвердженому МОН;

- невідкладному з'ясуванні у строк, що не перевищує однієї доби, причин відсутності дитини без завчасного попередження на заняттях/уроках відповідно до їх розкладу у закладі освіти, до якого вона зарахована для здобуття дошкільної, початкової, базової середньої або профільної середньої освіти;

- інформуванні, зокрема за допомогою телефонного зв'язку, про дитину, яка не з'явилася на заняттях/уроках відповідно до їх розкладу у закладі освіти, до якого вона зарахована для здобуття дошкільної, початкової, базової середньої або профільної середньої освіти, представника служби у справах дітей за місцем її проживання (перебування) та органів Національної поліції у разі неможливості з'ясувати причини відсутності такої дитини на заняттях/уроках протягом трьох робочих днів;

- організації інформаційно-просвітницьких заходів для учасників освітнього процесу з питань запобігання, протидії

негативним наслідком жорстокого поводження з дітьми, залишення дитини в небезпеці;

- організації соціально-психологічного супроводу дітей, які постраждали від жорстокого поводження, та їх законних представників, якщо вони не є кривдниками дітей.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»¹⁴⁷ визначає повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (ст.10) та органів управління освітою, закладів освіти та установ системи освіти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству (ст.11), а також інших суб'єктів, коло яких визначено в ст.6 даного Закону.

Порядок взаємодії суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству визначений в **Постанові КМУ № 658 від 22 серпня 2018 року¹⁴⁸**

36. У разі звернення до уповноваженого підрозділу органу Національної поліції особи, яка заявляє, що постраждала від насильства, посадова особа такого органу:

- 1) приймає заяву від постраждалої особи та реєструє її;
- 2) для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги або інформує відповідний заклад охорони здоров'я;
- 3) для невідкладного надання психологічної допомоги інформує відповідний центр соціальних служб, центр соціально-психологічної допомоги, притулок для постраждалих осіб або мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (у тому числі шляхом виклику психолога), у разі потреби направляє її до притулку для постраждалих осіб або іншого закладу, що надає послугу притулку;
- 4) у випадку, якщо постраждалою від насильства або кривдником є дитина або постраждала особа звернулася разом із дитиною не пізніше однієї доби, інформує відповідну службу у справах дітей за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;

¹⁴⁷ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

¹⁴⁸ Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова КМУ від 22 серпня 2018 року № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>.

5) інформує постраждалу особу та/або її законного представника (у разі коли такий представник не є кривдником) про її права та соціальні послуги, якими вона може скористатися, можливість відшкодування кривдником завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, винесення щодо кривдника термінового заборонного припису, можливі процесуальні рішення, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї насильства, у тому числі пов'язані із затриманням, арештом кривдника або його звільненням;

б) у разі наявності обґрунтованої підозри вчинення насильства та після підтвердження такого факту шляхом проведення перевірки з урахуванням результатів оцінки ризиків *не пізніше однієї доби* за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформує уповноважених осіб в органах місцевої влади.

39. У разі виявлення фактів насильства *уповноважена посадова особа закладу загальної середньої освіти* протягом доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції та службу у справах дітей (у разі коли постраждалою особою та/або кривдником є дитина), забезпечує надання медичної допомоги (у разі потреби) та фіксує необхідну інформацію в журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу освіти) за формою.

В Україні особлива увага приділяється **взаємному інформуванню суб'єктами у разі виявлення випадків жорстокого поводження з дитиною**. При цьому координацію взаємодії випадків здійснює служба у справах дітей, до повноважень якої належить зокрема проведення оцінки рівня безпеки дитини та у разі безпосередньої загрози для життя або здоров'я дитини після вжиття невідкладних заходів до забезпечення безпеки дитини може клопотати перед органами опіки та піклування про невідкладне відібрання дитини у батьків або осіб, які їх замінюють.

Що стосується країн ЄС, то 15-ть держав-членів ЄС мають зобов'язання щодо звітності для всіх спеціалістів: Болгарія, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Франція, Хорватія, Литва, Люксембург, Мальта, Австрія, Польща, Румунія, Словенія та Швеція. У 9-ти державах-членах (Бельгія, Чехія, Греція, Італія, Кіпр, Латвія, Португалія, Словаччина та Фінляндія) існуючі зобов'язання стосуються лише певних професійних груп, таких як соціальні працівники чи вчителі. Німеччина, Угорщина та Нідерланди не мали зобов'язань щодо звітності на початку 2023 року. Анонімність

спеціалістів, які повідомляють про інциденти, не завжди гарантується в багатьох державах-членах. Відсутність анонімності може перешкодити фахівцям повідомляти про підозрілий випадок.

В більшості країн ЄС для забезпечення мультидисциплінарного підходу реагування на випадки жорстокого поводження з дитиною поширеним є використання моделі Барнахус. Кілька держав-членів ЄС уже запровадили цю модель: Данія, Німеччина, Естонія, Ірландія, Мальта, Словенія, Фінляндія та Швеція. Греція, Іспанія, Франція, Кіпр, Латвія, Угорщина та Румунія розвивають свої проекти Barnahus¹⁴⁹.

Модель Barnahus – це дружній до дітей та мультидисциплінарний підхід до вирішення випадків жорстокого поводження з дітьми. Він забезпечує безпечне та скоординоване середовище для постраждалих дітей відповідно до європейських стандартів правосуддя, дружнього до дитини. Модель поєднує медичні, юридичні, соціальні та допоміжні послуги під одним дахом, щоб мінімізувати травми та покращити результати для дитини.

В Україні також дана модель поширюється і набуває правової регламентації, проте поки що виключно в межах кримінальних проваджень¹⁵⁰.

Більшість держав-членів ЄС мають положення, які встановлюють конкретні **зобов'язання для громадськості повідомляти про випадки жорстокого поводження з дітьми**, зневаги та/або експлуатації, які входять до сфери національних систем захисту дітей.

Деякі країни-члени не мають спеціальних положень, наприклад Німеччина, Нідерланди та Польща. Громадськість може повідомляти про випадки зловживання в цих країнах, але це не є юридичним обов'язком. У багатьох державах-членах без спеціальних положень застосовуються загальні положення про обов'язок усіх громадян повідомляти про кримінальні дії відповідно до національного законодавства. Проте не існує особливого обов'язку повідомляти про

¹⁴⁹ Mapping Child Protection Systems in the EU – Update 2023. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/mapping-child-protection-systems-eu-update-2023?page=5#read-online>.

¹⁵⁰ Про затвердження Порядку реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус): наказ від 26 липня 2024 року № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>.

дитину, яка перебуває в групі ризику, або про ймовірні випадки насильства.

В Україні такий обов'язок закріплений в ч.3 ст.19 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», однак його невиконання не тягне настання відповідальності.

2. Типові помилки фахівців під час реагування на випадки домашнього насильства щодо дітей

Фахівцям, які контактують з дітьми, часто бракує знань, щоб виявити потенційне жорстоке поводження і фактори ризику. Фахівці повинні вміти виявляти поведінкові, фізичні та симптоматичні ознаки, які вказують на страждання дітей і потребу в допомозі. Однак часто механізми попередження спрацьовують із запізненням або не спрацьовують взагалі.¹⁵¹

Як зазначав Комітет ООН з прав дитини, *залежний статус дітей і унікальна інтимність сімейних стосунків вимагають, щоб рішення щодо судового переслідування батьків або офіційного втручання в сім'ю іншим способом приймалися дуже обережно. Переслідування батьків у більшості випадків навряд чи відповідає інтересам їхніх дітей.* На думку Комітету, *судове переслідування та інші офіційні заходи (наприклад, відібрати дитину або усунути кривдника) слід застосовувати лише тоді, коли вони вважаються необхідними для захисту дитини від значної шкоди та такими, що відповідають найкращим інтересам постраждалої дитини. Поглядам постраждалої дитини слід приділяти належну увагу відповідно до її віку та зрілості. Поради та навчання для всіх, хто бере участь у системах захисту дітей, включаючи поліцію, органи прокуратури та суди, мають підкреслювати цей підхід до забезпечення виконання закону.*¹⁵²

Тобто вкрай важливим в реагуванні всіх фахівців є **підхід, орієнтований на постраждалу особу**. Суб'єкти мають

¹⁵¹ Commission Staff Working Document. Accompanying the document Commission Recommendation on developing and strengthening integrated child protection systems in the best interests of the child. URL: https://commission.europa.eu/document/3f049ee4-a8f9-425a-8db1-5947bc548643_en.

¹⁵² General comment no. 8 (2006), The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19 ; 28, para. 2; and 37, inter alia). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/583961?v=pdf>.

усвідомлювати, що має значення не лише **ЯКІ** послуги вони надають, а також **ЯК** вони їх надають.

Серед **типових помилок** фахівців під час реагування на випадки жорсткого поводження з дітьми можна виокремити наступні:

- відмова у прийнятті заяви від дитини, вимагання присутності законних представників (які як раз можуть бути кривдниками);

- несерйозне/недовірливе ставлення до повідомлень дитини, спонукання її бути слухняною, помиритись з батьками та не скаржитись на них більше;

- розголошення кривдникам дитини про те, що повідомлення або заява надійшли саме від неї, а також можливо саме дитина розповіла певні деталі, які можуть мати негативні наслідки для цих осіб;

- під час збору інформації про життя дитини у зв'язку з надходженням повідомлення про жорстоке поводження щодо неї, розголошення її сусідам, знайомим обставин події;

- перебивання розповіді дитини, потороплювання її;

- перекладання відповідальності за насильство на дитину у зв'язку з її неналежною поведінкою, якою вона ніби то спровокувала (так би мовити «заслужила») насильство щодо себе;

- погодження випити чай/каву тощо разом з батьками дитини або особами, які їх замінюють, під час відвідання дитини за місцем проживання;

- погрози притягнути дитину до відповідальності за неправдивий виклик;

- продукування стереотипних та упереджених тверджень/ставлення під час спілкування з дитиною, яка заявляє про жорстоке поводження, наприклад:

- ✓ Чим тебе вдарили? Покажи, які сліди є того, про що ти говориш. Я не бачу жодних тілесних ушкоджень.
- ✓ Навряд чи все так серйозно. В тебе гарні батьки. Ти маєш подумати, чому так сталося, що ти вчинив/ла не так. Напевно у батьків була вагома причина для цього. Якщо це повториться, приходь до мене разом з батьками і ми поговоримо про це.
- ✓ Це було лише декілька разів? Я переконаний, що це просто непорозуміння. Ти не виглядаєш таким/ою, над ким знушаються. Ти розумієш, що через твої неправдиві виклики твої батьки можуть мати проблеми із законом.
- ✓ Якщо діти неслухняні, не чують батьків з першого, другого, третього разу, то що залишається робити батькам. Будь

слухняною дитиною, поведься чемно і не будеш отримувати «на горіхи».

- ✓ Та всіх батьки іноді лупцюють. Знаєш, як одного разу мені досталось, коли я не прийшла вчасно додому.

Питання для самоконтролю:

1. З якого віку дитина може особисто звернутись із заявою про жорстоке поводження щодо неї?
2. До яких суб'єктів може звернутись дитина за захистом від жорстокого поводження?
3. Яким є алгоритм дій освітян при виявленні жорстокого поводження з дитиною?
4. Яким є алгоритм дій поліцейських при виявленні жорстокого поводження з дитиною?
5. Якими є типові помилки фахівців під час реагування на випадки жорстокого поводження з дитиною?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Виявлення дитини, що зазнала жорстокого поводження, можливе шляхом:

- А) Її самозвернення
- Б) Звернення та надсилання повідомлень підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності
- В) Отримання інформації про дитину, що перебуває у складних життєвих обставинах, під час виконання професійних чи службових обов'язків посадовими особами суб'єктів
- Г) Всі відповіді правильні

2. Який органи (установу) зобов'язаний повідомити керівник закладу (установи) в колективах якого перебувають діти, у разі виявлення ознак насильства або жорстокого поводження з дитиною?

- А) Поліцію
- Б) Службу у справах дітей
- В) Поліцію та службу у справах дітей
- Г) Такого обов'язку не передбачено

3. Яким є строк взаємного інформування суб'єктів у разі виявлення факту жорстокого поводження з дитиною?

- А) 1 доба
- Б) 3 доби
- В) 7 діб
- Г) 10 діб

4. Який термін є найширшим та включає в себе інші?

- А) Тілесне покарання дитини
- Б) Домашнє насильство стосовно дитини
- В) Жорстоке поводження з дитиною
- Г) Складні життєві обставини, в яких перебуває дитина

5. Надання яких послуг постраждалій дитині передбачає Модель Barnahus?

- А) Медичні
- Б) Правничі
- В) Соціальні
- Г) Всі варіанти відповіді правильні

Ключ: 1 – Г, 2 – В, 3 – А, 4 – Г, 5 – Г.

2.6. Роль фахівців у допомозі батькам під час виховання дитини

1. Виклики, з якими стикаються батьки під час виховання дітей
2. Фахова підтримка батьків спеціалістами у вихованні дітей

1. Виклики, з якими стикаються батьки під час виховання дітей

Виховання дітей – це багатогранна і складна діяльність, яка іноді стає джерелом викликів для батьків. Ці проблеми можуть бути спровоковані різними причинами випадкового чи особистого характеру, психологічними особливостями дитини чи батьків. Серед основних проблем, з якими стикаються батьки, слід виділити наступні.

Труднощі у встановленні правил. Багатьом батькам не вдається встановити ефективні межі та правила, яких діти будуть дотримуватися. Це може спричинити суперечки та протести з боку дитини та відсутність батьківського авторитету в її очах.

Проблеми зі спілкуванням. Іноді батькам важко побудувати довірливі стосунки з дитиною. Звідси виникають труднощі у ефективному спілкуванні. Це може бути пов'язано з віковими особливостями (особливо в підлітковому віці), коли дитина починає прагнути до самостійності, а батьки не завжди готові це сприйняти.

Різні підходи батьків до виховання дитини. Різні погляди на методи виховання дитини можуть призводити до конфліктів між батьками. Несистематичність та відсутність узгодженості дій між батьками часто стають причиною непослідовних дій, що призводить до неслухняності дитини або підвищеної тривожності у зв'язку з нерозумінням, що очікувати від батьків.

Непорозуміння, пов'язані з індивідуальними особливостями дитини. Кожна дитина унікальна, її темперамент, інтереси, потреби можуть не відповідати уявленням батьків про «ідеальну дитину». Це може створювати внутрішню напругу для батьків та агресивну поведінку дитини.

Фінансові та соціальні труднощі. Виховання дитини вимагає значних ресурсів, і нестача фінансів може призводити до стресу та обмежень у можливостях для розвитку дитини. Крім того, вимоги суспільства теж можуть ускладнювати виховання, батьки можуть стикатися з осудом або із завищеними очікуваннями з боку оточення, що в свою чергу викликає підвищену тривожність у батьків.

Сучасний розвиток технологій. Розвиток інновацій призвів до того, що діти багато часу проводять в гаджетах. Батькам важко контролювати цей процес. Відсутність контролю за доступом до

Інтернету може мати негативні наслідки для розвитку дитини. Це призводить до залежності дітей, кібербулінгу, соціальної ізоляції. Батькам важко знайти баланс між дозволом користуватися гаджетами та обмеженнями.

Емоційне вигорання. Часто виховання потребує багато психологічного ресурсу від батьків, деякі батьки можуть відчувати втому та виснаження. Це може негативно позначатися на їх власному здоров'ї та на відносинах з дітьми. У батьків знижується здатність адекватно реагувати на поведінку дитини та адекватно вирішувати складні життєві ситуації.

Високі очікування (тиск досягнень). Якщо батьки очікують від дітей реалізацію власних мрій, це призводить до надмірного тиску на дитину та розчарування, якщо вона не задовольняє ці очікування. Це негативно впливає на самооцінку дитини, на її психологічний стан та відносини з батьками в цілому. Батьки відчують соціальний і культурний тиск, спрямований на досягнення дітьми високих результатів, що іноді призводить до перевантаження дитини. Дитячі психологи зазначають, що діти з таких сімей частіше страждають на емоційне виснаження.

Зміни в сімейній структурі. За останні роки зросла кількість розлучень. Розлучення часто негативно впливає на психологічний стан дітей, підвищує їх тривожність та агресивність, збільшується кількість психосоматичних проявів.

Вплив пандемії COVID-19. Закриття шкіл, соціальна ізоляція та стрес, викликані пандемією, негативно вплинули на психічний стан дітей і батьків. Дітям складно налагоджувати відносини з однолітками та батьками.

Вплив воєнного стану. Військові дії, вимушене переміщення, втрата близьких, бомбардування та перебування у небезпечних умовах призводять до психологічних травм у дітей, які можуть мати такі прояви, як: ПТСР, занепокоєння, страх, депресія, проблеми зі сном, замкнутість або агресія. Переміщення до нових місць, розлука з друзями, зміна звичного розпорядку призводять до втрати відчуття стабільності у дітей, що в свою чергу може мати наслідком погіршення успішності в навчанні; проблеми зі спілкуванням та адаптацією до нових умов, зниження довіри до дорослих. Закриття шкіл, відсутність навчальних матеріалів, недоступність гуртків і спортивних секцій також може призводити до відставання у навчанні, недостатнього розвитку соціальних і творчих навичок, поглиблення відчуття ізоляції. Втрата домівки, роботи, страх за життя родини, постійна напруга призводять до зниження стійкості до стресу, збоїв у

виховних стратегіях батьків через емоційне виснаження, використання авторитарних або, навпаки, занадто м'яких методів виховання.

2. Фахова підтримка батьків спеціалістами у вихованні дітей

Часто батьки залишаються один на один зі своїми труднощами. Деяким соромно звернутися за допомогою, дехто просто не знає, де цю допомогу можна отримати. Це призводить до психологічних проблем у самих батьків, вони часто знаходяться у втомленому стані, це з часом призводить до роздратованості та підвищеної агресивності, що негативно впливає на виховання дітей та сімейну структуру в цілому.

Якщо вони відчують психологічні труднощі, якщо вони бачать, що дитина знаходиться в тривожному, стресовому стані, варто звертатися до спеціалістів, які зможуть допомогти, зокрема: вихователів та педагогів; дитячих психологів; психотерапевтів; сімейних психологів; служби у справах дітей; поліції; «гарячу» лінію тощо.

Робота з батьками є важливою складовою виховання. Основна мета роботи з батьками спеціалістів – це **підвищення педагогічної компетентності батьків**, покращення взаємодії в сім'ї та створення сприятливих умов для розвитку дитини. Якщо питання удосконалення педагогічної спроможності батьків не є компетенцією фахівця, важливим є **перенаправлення** до уповноважених суб'єктів, наявних програм для батьків. *У корисних ресурсах містяться посилання на проекти, спрямовані на надання допомоги батькам, в тому числі з питань комунікації з дітьми, їх виховання.*

На перший план виходять просвітницькі методи, які допоможуть батькам вчасно знайти допомогу та профілакувати насильницькі методи виховання. Наприклад, **лекції та семінари** з метою надання інформації про особливості вікового розвитку дитини, виховні стратегії, психологічні потреби; поширення **інформаційних буклетів** на тему виховання, психологічного здоров'я, способів вирішення конфліктів; **онлайн-курси та вебінари**, які є актуальним форматом для сучасних батьків, що дозволяє гнучко отримувати знання¹⁵³.

Питання для самоконтролю:

1. Які найбільш поширені складнощі виникають у батьків у процесі виховання дітей?
2. У чому полягає роль психолога в налагодженні взаємодії між батьками і дітьми?

¹⁵³ Як батькам зменшити стрес та де отримати психологічну допомогу. URL: <https://eo.gov.ua/yak-batkam-zmenshyty-stres-ta-de-otrymaty-psykholohichnu-dopomohu/2022/12/08/>

3. Які професії фахівців найчастіше залучаються для допомоги батькам?

4. Які індивідуальні та групові методи роботи з батьками є найбільш ефективними?

5. Чому важливо використовувати інтерактивні методи роботи з батьками, і які інструменти для цього можна застосувати?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Яка основна мета звернення батьків до фахівців у сфері виховання дітей?

А) Підвищення самооцінки батьків
 Б) Забезпечення емоційної, поведінкової та соціальної підтримки дітей

В) Контроль за виконанням домашніх завдань дитиною

Г) Формування у батьків професійних навичок виховання

2. До якого фахівця найчастіше звертаються батьки, якщо вони не можуть знайти спільний підхід до виховання?

А) Психіатр

Б) Психотерапевт

В) Сімейний психолог

Г) Вихователь

3. Яке з наведених завдань належить до основних обов'язків соціального працівника у підтримці сімей?

А) Проведення психологічної діагностики дітей

Б) Надання доступу до соціальних ресурсів та підтримки сімей

В) Психотерапія дітей та підлітків

Г) Контроль за навчальним процесом у школі

4. Який підхід до виховання допомагає підтримувати у дитини відповідальність і водночас зберігати теплі стосунки з батьками?

А) Авторитарний

Б) Ліберальний

В) Позитивна дисципліна

Г) Ігнорування

5. Який фахівець найкраще допоможе батькам, якщо вони стикаються з проблемами поведінки дитини через надмірне використання гаджетів?

А) Педіатр

Б) Логопед

В) Дитячий психолог

Г) Спеціаліст з харчування

Ключ: 1 – Б, 2 – В, 3 – Б, 4 – В, 5 – В.

2.7. Медіація як інструмент порозуміння між батьками та дітьми

1. Основні причини та типи сімейних конфліктів
2. Поняття медіації: визначення та принципи.

1. *Основні причини та типи сімейних конфліктів*

Сім'я – це перше соціальне середовище, в якому людина здобуває досвід взаємодії, будує стосунки та вчиться розв'язувати конфлікти. Від якості цих стосунків залежить емоційне благополуччя як дорослих, так і дітей.

Зростання кількості сімейних конфліктів. Сучасний світ формує все нові та нові перешкоди для сім'ї, такі як фінансові труднощі, стрес, культурні відмінності та травматичні переживання, створюють додатковий тиск. Це призводить до загострення міжособистісних конфліктів між партнерами, між поколіннями, а також до виникнення сімейних криз. Сімейні конфлікти – це протиборство між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів, поглядів і інтересів¹⁵⁴.

Причини сімейних конфліктів:

- розбіжності у подружжя цінностей та поглядів на виховання;
- наявність різних інтересів;
- різні погляди на ситуацію;
- наявність фінансових проблем;
- авторитарний стиль виховання в родині;
- криза у стосунках;
- різні світогляди;
- змагання за увагу.

Сімейних конфліктів не уникнути, але їх причини необхідно вчасно виявляти і правильно вирішувати. Це дозволяє зберегти мир в родині і зробити її стабільною.

Ефективне спілкування та підтримка – основні інструменти подолання сімейного конфлікту.

Психологічні аспекти взаємодії батьків і дітей являють собою конгломерат проблем, залежно від віку дитини, стилю виховання, соціокультурного середовища та особистісних характеристик учасників спілкування. Найважливіші виходять з вікових особливостей розвитку дитини та бар'єрів спілкування, які можуть виникнути в процесі виховання.

¹⁵⁴ Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): Навчальний посібник. К.: ЦУЛ, 2004. 198 с.

Наслідки конфліктів:

- для дорослих: хронічний стрес, депресія, розлучення;
- для дітей: порушення емоційного розвитку, труднощі у формуванні прив'язаностей, ризик насильства;
- для суспільства: підвищення рівня агресії, зростання кількості розлучень, зниження соціальної згуртованості.

2. Поняття медіації: визначення, принципи та цінності

У конфліктах існують різні стратегії реагування. Вони залежать від особистісних характеристик, рівня емоційного інтелекту, наявних ресурсів та бажання знайти компроміс.

Медіація – це ефективний альтернативний спосіб розв'язання конфліктів за допомогою третьої нейтральної сторони – медіатора. У сімейних конфліктах медіація допомагає членам родини досягти взаєморозуміння та знайти спільні рішення, зберігаючи емоційну рівновагу і стосунки. Медіація – це процес, у якому медіатор виступає посередником між сторонами конфлікту, сприяючи діалогу та пошуку взаємоприйнятних рішень.

Особливості медіації:

- *добровільність*: участь у процесі лише за бажанням усіх сторін.
- *конфіденційність*: всі обговорення залишаються приватними.
- *нейтральність медіатора*: не стає на чийсь бік і не приймає рішень.
- *орієнтація на взаєморозуміння*: основна мета – поліпшення комунікації між сторонами.

Роль медіатора. Під час вирішення конфлікту за допомогою медіації, сторони повинні погодитись на співробітництво, і це є одним із завдань медіатора – спеціально підготовленого посередника у вирішенні конфліктів, який однаково підтримує сторони та допомагає знайти рішення, яке задовольнить обидві сторони.

Медіатор:

- уважно слухає та не перебиває;
- дуже чітко висловлює свою думку;
- задає питання, що сприяють розумінню ситуації;
- ставиться до кожного учасника конфлікту з повагою;
- дотримується нейтралітету і не приймає нічиєї сторони;
- не надає ніяких порад і не висловлює свою точку зору;
- не шукає, хто правий, а хто винуватий.

Етапи медіації в конфліктах:

1. Підготовчий етап.

- Зустріч з кожною стороною для визначення основних проблем.
- Ознайомлення з принципами медіації.

2. Стадія обговорення.

- Формулювання проблеми та обговорення позицій сторін.
- Використання технік активного слухання для зменшення емоційної напруги.

3. Стадія пошуку рішень.

- Генерація ідей та варіантів вирішення конфлікту.
- Аналіз прийнятності запропонованих рішень.

4. Заключна стадія:

- Досягнення угоди та її документування.
- Визначення подальших кроків для реалізації домовленостей.

Правила медіації. Успіх медіації багато в чому залежить від обраного учасниками конфлікту способу спілкування. Тому слід довести до відома всіх сторін, що взаємні образи та погрози не роблять спілкування продуктивним. Натомість дотримання правил взаємної поваги та співпраці є ключовим для вирішення конфліктів, враховуючи інтереси сторін. Тому у вступній промові необхідно надати обом сторонам деякі правила спілкування, щоб переговори пройшли конструктивно, наприклад:

- коли один говорить, інші його слухають.
- кожна зі сторін поводить себе ввічливо.
- учасники не перебивають один одного.
- учасники не ображають один одного.

Правила слід записати на дошку та звертатися до них у разі потреби.

Переваги медіації:

- учасники отримують можливість висловити свої почуття та бути почутими;
- рішення знаходяться швидше, ніж у судових процесах;
- медіація сприяє збереженню гармонії в сім'ї навіть після конфлікту;
- менші витрати, ніж у судових розглядах.

Застосування медіації у сімейних конфліктах

1. **Конфлікти під час розлучення:** поділ майна, питання пов'язані з вихованням дітей після розлучення.
2. **Проблеми поколінь:** конфлікти між батьками та дітьми.
3. **Розв'язання спадкових суперечок:** конфлікти щодо розподілу спадщини.

Медіація не проводиться якщо:

- немає добровільної згоди сторін (якщо одна зі сторін не готова до діалогу);
- якщо іпадок пов'язаний з насильством;
- небажання співпрацювати (якщо сторони порушують правила під час процедури, відмовляються шукати компроміс).

Медіація – це потужний інструмент для вирішення сімейних конфліктів, який допомагає уникнути ескалації

суперечок, запобігти переростанню конфлікту в насильство, знайти оптимальні рішення для всіх учасників та зберегти стосунки між членами сім'ї. Для успішного проведення медіації важлива готовність сторін до діалогу.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке медіація?
2. Які основні принципи лежать в основі медіації?
3. Чому важливо дотримання нейтралітету медіатора?
4. Чому стереотипи спілкування між батьками та дітьми можуть призводити до конфліктів?
5. Що допомагає подолати комунікативні бар'єри між батьками та дітьми?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Які аспекти включає в себе процедура медіації?

- А) Активне слухання, самовираження, визначення потреб сторін
- Б) Застосування сили для вирішення суперечки
- В) Судовий процес
- Г) Знайти хто правий, а хто винний в ситуації

2. Як допомагає активне слухання в процесі медіації?

- А) Допомагає продемонструвати владу Медіатора
- Б) Допомагає зрозуміти точку зору іншої сторони і показати їй повагу
- В) Допомагає швидко перейти до вирішення проблеми
- Г) Допомагає переконати іншу сторону прийняти вашу позицію

3. Чому важливо використовувати Я-висловлювання в медіації?

- А) Це дозволяє звинувачувати іншу сторону в конфлікті
- Б) Це допомагає висловлювати почуття і потреби, не звинувачуючи іншу сторону
- В) Це сприяє загостренню конфлікту
- Г) Допомагає викликати почуття провини у кривдника

4. Яка роль Медіатора в процесі медіації конфлікту?

- А) Медіатор приймає рішення замість сторін
- Б) Медіатор активно бере участь в обговоренні і виражає свою думку
- В) Медіатор створює умови для конструктивного діалогу між сторонами і допомагає їм знайти спільне рішення
- Г) Медіатор взагалі немає місця в процесі

5. У чому полягає різниця між медіацією та судовим процесом?

- А) Медіація завжди призводить до справедливого рішення
- Б) У медіації сторони самі приймають рішення, тоді як у судовому процесі рішення приймає суддя
- В) Медіатор завжди підтримує одну зі сторін та дає поради
- Г) Медіатори ніколи не можуть вирішити складні конфлікти

Ключ: 1 – А, 2 – Б, 3 – Б, 4 – В, 5 – Б.

2.8. Суперечність норма права, моралі та релігії з питань виховання дітей: що переможе?

1. Моральний та релігійний контекст виховання: історична спадщина та сучасність
2. Право, мораль та релігія: суперечності у підходах до виховання дітей в Україні
3. До нульової толерантності: як подолати насильство у вихованні дітей

1. Моральний та релігійний контекст виховання: історична спадщина та сучасність

Підходи до виховання дітей завжди були предметом обговорень та суперечок у суспільстві, адже через виховні практики одне покоління передає іншому уявлення про моральні цінності, культуру та соціальні норми. Втім, якщо, наприклад вплив Католицької церкви в епоху Середньовіччя виключав етичні дискусії щодо виховних практик, то у сучасному світі проблема виховання перебуває на перетині трьох важливих факторів – норм права, моралі та релігії. І кожен з них стоїть на своїх позиціях з того, яким чином слід формувати особистість дитини.

Як було описано у попередніх підрозділах, у країнах Європейського Союзу переважає підхід, який базується на абсолютній повазі до гідності дитини та захисті її прав. Законодавство в ЄС забороняє будь-які форми насильницького виховання, включаючи фізичні покарання. Зокрема, така заборона не залежить від релігійного сповідання батьків.

В той же час, історичний спадок очевидно досі впливає на сучасну позицію церкви, яка не полишила консервативних позицій у поглядах на виховання. Біблійні Притчі Соломонові містять такі положення:

- 13:24 Хто щадить різки, ненавидить сина; хто ж його любить, той завчасу карає;
- 19:18 Карай твого сина, покіль є надія, але б'ючи, не бий його до смерти;
- 22:15 Дурнота впилася дитині в серце, але навчальна різка прожене її геть від неї;
- 23:13 Не щади для хлопця картання: не умре бо, як битимеш його різкою;
- 23:14 Ти битимеш його різкою — і врятуєш його душу від Шеолу;

- 29:15 Різка й докір надають мудрости, дитина ж, лишена напризволяще, соромить матір¹⁵⁵.

Тлумачення Святих Отців виявляє такі розбіжності: св. Афанасій Великий вказує на важливість покарань, тоді як св. Іван Золотоустий зауважує на важливості виховання дітей «в навчанні та настанові Господній», кажучи, що «коли є духовне (добро), за ним з'явиться і тілесне»¹⁵⁶.

На сайті Католицький оглядач наголошується на відсутності жодного офіційного документа Католицької церкви, в якому б офіційно йшлося про застосування фізичних покарань у вихованні дітей. В доповнення до приведених вище Притч Соломонових та тлумачення Святих Отців на сайті звертаються до Сучасного учительства Церкви. Воно наголошує на важливості виховання через проявлення істинної любові. Декларація II Ватиканського Собору про християнське виховання «Gravissimum Educationis» вчить, що «завдання батьків – створювати в родині атмосферу, поживлену любов'ю і благоговінням перед Богом і людьми, що сприяє цілісному особистому і соціальному вихованню дітей. Тому сім'я – перша школа соціальних чеснот, яких потребує будь-яке суспільство». В апостольському зверненні про завдання християнської родини у сучасному світі «Familiaris consortio» Папа Іван Павло II зазначив, що «тільки виховання в любові, заснованій на вірі, може допомогти набути здатності правильно тлумачити «знамення часів», що є історичним вираженням цієї подвійної любові».

Отже, сучасна Католицька церква, послідовниками якої є трохи менше половини населення ЄС, намагається переосмислити традиційні підходи, відмовившись від фізичних покарань як засобу виховання. В той же час, відсутність абсолютної заборони з боку церкви на застосування фізичних покарань на зразок законодавчої, лишається додатковим ризиком для прав дитини.

2. *Право, мораль та релігія: суперечності у підходах до виховання дітей в Україні*

Комітет ООН з прав дитини в своїх Зауваженнях загального порядку № 8 (2006) підкреслив, що право на свободу релігійних переконань є основоположним, але сповідування релігії або

¹⁵⁵ Книга Приповідок. URL: <https://ugcc.ua/library/bible/proverbs/#13-24>.

¹⁵⁶ Складні запитання: фізичне покарання. URL: <https://ugcc.ua/library/bible/proverbs/#13-24>.

переконань має узгоджуватися з правом усіх людей на повагу до людської гідності та фізичної недоторканності¹⁵⁷.

Суперечності між нормами права, моралі та релігії щодо методів виховання дітей актуальні й для України. Національне законодавство забороняє фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, що принижують людську гідність дитини. В той же час, закон дозволяє релігії бути чинником, що впливає на виховання.

Стаття 2 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»:

Батьки або особи, які їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії.

Опитування, проведене у 2022 році, показало, що 74% українців вважають себе віруючими, а 59% опитаних відзначали позитивну роль церкви в українському суспільстві¹⁵⁸. Наведені відсотки доводять, що церква посідає в Україні видне місце, і має значний авторитет для впливу на суспільство, зокрема на сім'ю. Зважаючи на це, заслуговує на увагу позиція представників церкви, які безпосередньо комунікують із вірянами.

Згідно вищенаведеного опитування, більше всього віруючих на Заході України, - 84%. З огляду на це, варто звернутися до матеріалу ««Лю/бити»: що думає Бог про виховання дітей – провідні конфесії Луцька». Так, диякон отець Петро Лисенко (Православна Церква України) стверджує, що найчастіше використовується усне покарання, та допускає й «ставлення в кут» пояснюючи це наступним чином: «Це робили ще наші предки. З давніх-давен у кожній слов'янській хаті у кутку стояла ікона і лампадка. Тому за провину дітей ставили у кут до іконки і лампадки і змушували молитися, аби Бог їм послав прощення. З того часу повелося так, що дітей почали ставити у кут. Але пізніше про ікони з лампадками забули і вже й ніхто не знав, для чого дітей треба ставити в кут». Представник Церкви допускає і фізичні

¹⁵⁷ General comment no. 8 (2006), The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19 ; 28, para. 2 ; and 37, inter alia). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/583961?v=pdf>.

¹⁵⁸ Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (листопад 2022р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhenia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r?fbclid=IwAR1NxtMmncRIVWv-UoneYZLLu4471nR3kwxAnFCK_JHIWqZPnYhbxxYakg.

покарання «Саме покарання, а не насильство, може мати місце, як «ліки» у найтяжчих випадках, і застосовуватися за найтяжчі провини, і то не для всіх дітей. Адже кожен покарання переживає по різному».

Заступник голови Волинського об'єднання Церкви Християн Віри Євангельської Василь Паламарчук допускає застосування фізичних покарань пояснюючи: «Біблія каже: «Чи є такий батько, який любить свого сина, і не карав би його?». Покарання – це не метод виразу свого гніву. Покарання – це метод любові. Але це вже крайня ступінь, коли ти пояснював, попереджував, забороняв, у чомусь обмежував, але це не подіяло. Тому фізичне покарання має бути останнім способом виховання, покликаним зупинити дитину від вчинення чогось недоброго у майбутньому».

Допускаючи фізичне покарання пастор церкви Адвентистів сьомого дня Володимир Мелись каже: «Якщо ж батьки не бачать іншого методу впливу, окрім фізичного, то ми вчимо так: ти спочатку зупинися, поясни дитині за що ти її збираєшся покарати, і лише після того, якщо ще лишиться сила волі зробити це, можна покарати дитину фізично. Але з фізичними покараннями треба бути дуже обережним, адже в пориві злості можна покарати так, що дитина може отримати травму, як фізичну так і психологічну»¹⁵⁹.

Публікація містить і низку думок представників Церкви про неприпустимість фізичних покарань. Наприклад, Голова Волинського ООЦ Євангельських християн-баптистів Ярослав Троць стверджує, що покарання може бути різним (наприклад, відібрати телефона, відключити Інтернет тощо), але не можна бити дитину.

Отже, можна зробити висновок про відсутність єдиної позиції у Церкві щодо фізичних покарань дитини, а тим більше щодо їх неприпустимості. Даний факт є викликом для реалізації заборони на застосування фізичних покарань дітей на практиці. Представники церкви виступають авторитетами для відповідних релігійних общин, і виправдовування ними фізичних покарань, зокрема як прояву любові та турботи про дитину, є вагомою завадою для захисту прав дитини.

Ризики для здоров'я та життя дитини в Україні значно зростають враховуючи й неоднозначне ставлення до фізичних покарань з точки зору моралі.

Закон посилається на мораль як обмежувальний фактор у питанні виховання.

¹⁵⁹ «Лю/бити»: що думає Бог про виховання дітей – провідні конфесії Луцька.
URL: <https://konkurent.ua/publication/87589/lubiti-scho-dumae-bog-pro-vihovannya-ditey-providni-konfesii-lutska/>.

Стаття 151 Сімейного кодексу України:

Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства¹⁶⁰.

Моральні засади українського суспільства відображають історично сформовані традиції, культурні норми, релігійні переконання, а також сучасні етичні цінності.

Грунтуючись на біблійних текстах, зокрема вже згаданих Притчах Соломонових, історично фізичні покарання були нормою виховного процесу, що відповідало як суспільним так і релігійним переконанням.

Сьогодні моральний осуд фізичних покарань з боку суспільства зростає. Все більше людей в Україні сприймають ляпаса, стусани, шмагання тощо як приниження гідності дитини, що суперечить сучасним етичним нормам. Поступово формується розуміння шкоди від фізичних покарань для емоційного та психічного стану дитини, її руйнівного впливу на довіру у стосунках між батьками та дітьми. Ненасильницькі методи виховання отримують все більше схвалення, ґрунтуючись на діалозі та взаємоповазі.

Утім динаміки суспільних змін все ще не вистачає для абсолютного засудження насильницьких методів виховання. Частина батьків може утриматися від згадування або виправдання фізичних покарань дитини в суспільстві, але не відмовлятися від них вдома. Або сприймати такі покарання як «особисту справу» сім'ї, не вбачаючи в них порушення прав дитини.

3. До «нульової» толерантності: як подолати насильство у вихованні дітей

Подолати моральну суперечність між традиційними підходами, що виправдовують фізичні покарання, та сучасними етичними нормами, що їх засуджують, можна шляхом утвердження політики «нульової» толерантності до насильницьких практик виховання.

Розробка такої політики може бути розпочата з широкого діалогу між церквою, державою та суспільством. Механізмом такого діалогу можуть стати організовані платформи для обговорення позитивних виховних практик між представниками держави, церкви, правозахисниками та громадськими активістами. Дві останні групи можуть виступити посередниками між державними органами та релігійними спільнотами. Робота таких платформ має бути

¹⁶⁰ Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

сфокусована на захисті прав дитини, та спрямована на пошук спільних рішень, які враховуватимуть як правові, так і релігійні аспекти.

Провідне місце в такій політиці має посісти системна просвітницька діяльність. Вона може включати, зокрема освітні кампанії, які роз'яснюватимуть для широких кіл батьків негативний вплив фізичних покарань на дітей та популяризуватимуть ненасильницькі методи виховання. До таких кампаній мають бути залучені освітяни, медики, соціальні працівники, батьки та представники релігійних організацій. Кожна із залучених груп має виконувати свої специфічні задачі. Наприклад, медики здатні фахово пояснювати шкоду від застосування насильницьких методів виховання для здоров'я дитини, а представники церкви можуть трактувати біблійні джерела у рамках сучасних етичних стандартів.

Згідно проведеного у 2023 році опитування дорослого населення м. Одеси, на питання про те, що може покращити виховання дитини в сім'ї, 57% респондентів вказали на доцільність організації безкоштовних консультацій з психологами та педагогами. 40% респондентів, відповіли, що буде корисним поширення інформації про виховання від професійних психологів та педагогів через медіа. Третина респондентів, підтримує ідею організації безкоштовних курсів з виховання дітей. Кожний четвертий респондент, вважає, що будуть корисними заняття з відповідального батьківства в навчальних закладах¹⁶¹. Наведені цифри говорять, що відповідні заходи можуть стати ще однією альтернативою для виправлення виховних практик на користь захисту прав дитини.

Вищезазначені механізми розраховані на широкі суспільні зміни, але потребують достатньо часу, якого може не бути, коли вже сьогодні потрібно допомогти конкретній дитині. Для цього фахівці на місцевому рівні мають налагоджувати діалог з метою такої допомоги. Наприклад, там де є підозра у застосуванні насилля при вихованні, а служитель місцевої церкви має вплив на релігійну громаду, взаємодія з ним представника поліції та адміністрації школи може бути ефективним інструментом впливу на батьків дитини.

Системна комунікація та взаємодія зі служителем церкви може стати підґрунтям ефективної просвітницької роботи та активностей, наприклад занять з відповідального батьківства у недільних школах.

¹⁶¹ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м.Одеси (16.10 – 31.10.2023) в рамках проекту «Ненасильницькі практики виховання: досвід ЄС» № 101127420 – Non-violent EPEUE–ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/6746>.

Якщо ж місцевий служитель виправдовує фізичні покарання, то дієвим кроком може стати звернення до регіонального релігійного лідера.

У здатності держави, громадськості та церкви знайти компроміс, слід шукати й відповідь на питання про переможця у вищенаведених суперечностях. Можна лише уявити, що у короткостроковій перспективі закон матиме перевагу. Та його авторитет і реалізація буде залежати від суспільної моралі та співпраці з церквою. Перемога права у подальших перспективах залежатиме від того, чи сформуєть мораль та суспільні зміни нове покоління з «нульовою» толерантністю до насилля у вихованні.

Питання для самоконтролю:

1. Який вплив має історична спадщина на сучасні підходи до виховання дітей?
2. Як виховні практики в Україні сьогодні можуть залежати від релігії?
3. Які механізми пропонуються для подолання суперечностей між правом, мораллю та релігією у питанні виховання дітей?
4. Які переваги має співпраця між державою, громадськістю та релігійними громадами у питанні виховання дітей?
5. Як можна залучити релігійні організації до просвітницької роботи про ненасильницькі методи виховання?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Що передбачає стаття 151 Сімейного кодексу України?

- А) Виховання лише відповідно до релігійних переконань
- Б) Заборону релігійного впливу на виховання
- В) Виховання, що відповідає закону і моральним засадам суспільства
- Г) Абсолютну свободу батьків у вихованні

2. Скільки українців згідно опитування проведеного у 2022 році відповіли, що вважають себе віруючими?

- А) 74%
- Б) 54%
- В) 76%
- Г) 82%

3. Яке джерело містить такі слова «Різка й докір надають мудрости, дитина ж, лишена напризволяще, соромить матір»?

- А) Декларація II Ватиканського Собору про християнське виховання «Gravissimum Educationis»
- Б) Книга Буття

В) Сімейний кодекс України

Г) Притчі Соломонові

4. Що є однією з вагомих причин збереження насильницьких практик у вихованні в Україні?

А) Відсутність заборони у законодавстві

Б) Підтримка фізичних покарань частиною Церкви

В) Економічні труднощі

Г) Патріархат

5. Що є ключовим чинником для дотримання норм права у вихованні дітей?

А) виключення релігії з виховного процесу

Б) системні моральні та етичні зміни у суспільстві

В) грошове стимулювання батьків

Г) суворе покарання батьків

Ключ: 1 – В, 2 – А, 3 – Г, 4 – Б, 5 – Б.

2.9. Чи має громадськість втручатись в процес виховання дітей в сім'ї: досвід України та країн ЄС

1. Соціальна спільнота як середовище виховання
2. Готовність соціальної спільноти реагувати на випадки насильства під час виховання.
3. Шляхи активізації соціальної спільноти для захисту прав дитини

1. Соціальна спільнота як середовище виховання

У попередніх підрозділах вже було описано роль громадських організацій у формуванні ненасильницької моделі виховання дітей. Окремо також було розглянуто вплив церкви, як ще однієї великої суспільної інституції, що впливає на формування виховних практик.

В контексті цього підрозділу йтиметься про соціальну спільноту, яка оточує батьків та дітей, і складається з друзів, сусудів, колег, випадкових перехожих тощо та через щоденну взаємодію здійснює вплив на формування суспільних норм виховання. Їхні приклади поведінки, погляди, коментарі та оцінки впливають на думку батьків щодо виховання своїх дітей. Такий вплив може бути як позитивним, так і негативним. В першому випадку, приклади позитивного виховання можуть надихати батьків, які можуть змінювати, зокрема покращувати свої виховні методи. Наприклад, коли хтось із родичів або сусідів, ділиться позитивними результатами від застосування ненасильницьких методів виховання, присутні можуть замислитися над зміною своїх негативних практик. У випадку позитивного впливу, оточуюча батьків спільнота виступатиме механізмом соціального контролю, який через таку підтримку сприятиме захисту прав дитини. І навпаки, коли наприклад старші родичі закликають молодих батьків притримуватися «перевірених часом» традицій сім'ї у застосуванні фізичних методів виховання, це може мати слідством вдавнення батьків до насильства.

Залежно від впливу соціальна спільнота, яка оточує батьків може як сприяти захисту прав дитини, так і нести ризики для них. Ми говоримо про підтримку, коли, наприклад сусіди або випадкові прохожі, ставши свідками насильства над дитиною з боку батьків здатні втрутитися, зокрема викликати поліцію. Ми також говоримо про підтримку коли оточуючі допомагають батькам впоратися зі стресом, або надають практичну допомогу, наприклад доглядаючи за дітьми. Коли ж люди, які є оточенням на роботі, у побуті або вдома

разом уважно ставляться та підтримують батьків, зміцнюється безпечне середовище, у якому діти почуватимуться захищеними.

Соціальна спільнота може також створювати або збільшувати існуючі загрози для дитини. Розділяючи та підтримуючи практику фізичних покарань сусіди або колеги сприяють утвердженню батьків у правильності обраних методів. Загрозу для здоров'я та життя дитини несе також ігнорування насильства з боку батьків. Оточуючі можуть не втручатися у випадки застосування насильницьких методів покарання дитини, свідками яких вони стали, через побоювання, байдужість або інші причини.

Інкони оточуючі перекладають провину на дитину, вважаючи, що проблема в ній. Наприклад, активну дитину на гральному майданчику дехто може вважати розбалуваною або неслухняною.

Таким чином, соціальна спільнота, має видимий вплив на формування методів виховання і може відігравати значну роль у захисті прав дитини. Залежно від змісту впливу, така спільнота може стати або ресурсом підтримки або чинником ризиків для захисту прав дитини.

2. *Готовність соціальної спільноти реагувати на випадки насильства під час виховання*

У протидії насильству над дітьми у досвіді країн ЄС варто відзначити системність підходу. Боротьба із насильством над дітьми у країнах ЄС включає законодавчі ініціативи, підтримку громадян, широкі суспільні кампанії тощо. Наприклад, у 2022 році президент Португалії зажадав зміни мислення і «нульової толерантності» до застосування тілесних покарань до дітей, та долучився до запуску стратегії нової національної кампанії на захист прав дітей та їхньої фізичної і психологічної цілісності.¹⁶² Того ж року французька благодійна організація розпочала кампанію за зміну рекомендацій Ради Європи, де батькам рекомендовано відправляти неслухняних дітей на «тайм-аут». Зауважуються, що під цим мається на увазі практика батьків відправляти дітей, які погано поведуться, на сходи, в інші кімнати чи кути, щоб вони самі подумали про те, що вони зробили не так.¹⁶³

¹⁶² «Zero tolerance» of child corporal punishment. URL: <https://www.theportugalnews.com/news/2022-06-02/zero-tolerance-of-child-corporal-punishment/67583>.

¹⁶³ French charity argues sending children to naughty step is 'violent'. URL: <https://www.independent.co.uk/life-style/parenting-children-naughty-step-discipline-b2207564.html>.

Ініціатива на державному рівні в країнах ЄС підтримується громадською активністю. За наявності підозри на жорстоке поводження з дитиною громадяни зобов'язані повідомляти державу. У такому випадку, люди найчастіше звертаються до поліції. Ще однією інстанцією, яка користується високою довірою в країнах ЄС є соціальні служби. Приклади таких служб вже наводилися у підрозділі «Кращі практики ЄС у формуванні ненасильницької моделі виховання дітей». В залежності від країни (і навіть по різних регіонах однієї держави) така служба може мати різну назву, але всюди вона має широкі повноваження для впливу. Ефективним шляхом швидко повідомити про загрозу для дитини є «гаряча лінія». Кожен з наведених шляхів дозволяє громадськості швидко реагувати та допомогти дітям.

Однак, жоден із механізмів запропонованих державою не буде працювати без громадян, які готові втручатися. У європейських країнах із високим рівнем громадянської активності люди небагато до насильства над дитиною, і готові втручатися задля її захисту. І мова не лише про фізичні покарання. Варто в Європі почати кричати на свою дитину на вулиці, як перехожі викличуть поліцію.

Подібно практиці країн ЄС, українське законодавство закріплює механізми реагування на насильство над дитиною. Зокрема, обов'язок громадян повідомити про відповідний факт, якщо вони стали його свідком. Втім, ситуація в Україні значно відрізняється від кращих практик ЄС. Низка культурних та психологічних бар'єрів заважає формуванню активної громадянської позиції, необхідної для захисту дитини, коли вона цього потребує.

Поширеною є думка, що виховання дітей є «особистою справою» батьків. Таку думку підтверджує, зокрема, проведене у 2023 році опитування дорослого населення м. Одеси, за результатами якого із судженням «Батькам видніше, що краще для дитини» згодні 42% респондентів.¹⁶⁴ Очевидно, що така установка заважає рішучості громадян заступитися за дитину, коли це потрібно.

Згідно результатів цього ж дослідження лише 41% респондентів підтримали твердження «Якщо батьки застосовують до дитини тілесні покарання, вона має звернутися за захистом до поліції». При цьому,

¹⁶⁴ Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м.Одеси (16.10 – 31.10.2023) в рамках проєкту «Ненасильницькі практики виховання: досвід ЄС» № 101127420 – Non-violent EPEUE–ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH. URL:

<https://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/6746>. (дата звернення: 05.01.2025)

53% виявили незгоду із вказаним твердженням, а 6% опитаних заявили, що їм важко відповісти. Наведені цифри свідчать про поширеність установки щодо недоцільності винесення сімейних справ за межі сім'ї; про недовіру до поліції; побоювання можливих санкцій тощо.¹⁶⁵

Ще одним фактором, який може відштовхувати громадськість від втручання з метою захисту дитини від насильства з боку батьків, є побоювання суспільного осуду. Замість підтримки з боку оточення, людині, що заступилася за дитину можуть докоряти в тому, що вона «полізла не у свою справу».

3. Шляхи активізації соціальної спільноти для захисту прав дитини

Формування активної позиції спільноти для захисту прав дитини потребує системної просвітницької роботи з боку держави і громадських організацій, та подолання поширених соціальних та культурних стереотипів.

В Україні вже реалізовано низку ініціатив спрямованих як на зменшення толерантності до насильства над дитиною, так і активізації громадянської позиції в контексті захисту прав дитини. Втім, реалізовані ініціативи, зокрема механізми повідомлення про дитяче насильство працюватимуть лише за умови активності громадян. І саме ця умова потребує посилення, – слід підтримати громадян, задля їх готовності втручатися у випадки насильства.

Потрібно інформувати громадян про їхні права та обов'язки за наявності в них підозри, що певна дитина зазнає фізичних та інших покарань, що порушує її права. В тому числі, слід інформувати про правові норми, які захищають громадян, які повідомили про насильство. Наприклад, про конфіденційність інформації про осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства, передбачену Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».¹⁶⁶ Таке інформування можна робити, зокрема через безкоштовні юридичні консультації, курси, тренінги, семінари тощо.

Соціальна підтримка має включати мережу центрів, де можна отримати психологічну та правову допомогу для активних громадян, зустрітися з однодумцями, та обмінюватися досвідом. Такі ж центри можуть стати місцями, де місцеві жителі можуть пройти курси з правильних дій у разі наявності підозри на насильство. До зустрічей із

¹⁶⁵ Там само.

¹⁶⁶ Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII : станом на 19 груд. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

громадою в таких центрах слід запрошувати представників поліції, соціальних служб і громадських організацій.

Закликаючи громадян інформувати про випадки насильства над дитиною, слід наголошувати на праві зробити це анонімно повідомивши поліцію, службу у справах дітей, або зателефонувавши на «гарячу лінію». Це допоможе позбавити свідків фізичних покарань дитини побоювань про розголос відомостей про них, та про можливі наслідки, зокрема реакцію батьків, які вчинили насильство. В той же час, слід пам'ятати, що особа, яка бажає повідомити про насильство анонімно, повинна одразу передати відому їй інформацію максимально коректно та у повному обсязі. Адже уточнити або перевірити в неї таку інформацію в подальшому буде неможливо, а від так і допогти дитині, яка зазнає насильства.

Мотивуючи громадян повідомляти поліцію або службу у справах дітей про насильство над дитиною, слід аргументувати, що таке повідомлення:

- забезпечить допомогу дитині;
- допоможе уникнути важких наслідків для здоров'я та життя дитини;

- значно зменшить або виключить повторення насильства над дитиною з боку батьків;
- стане для батьків можливістю переглянути свої методи виховання;

- є моральним обов'язком та єдино правильним рішенням з точки зору закону;
- буде внеском людини у формування більше безпечного та гуманного суспільства.

Під час просвітницьких заходів слід наголошувати на висновках наукових досліджень:

- фізичне покарання збільшує ризик широких і тривалих негативних наслідків для розвитку дитини;
- жодне дослідження не виявило, що фізичне покарання покращує здоров'я дитини;
- більшість випадків фізичного насильства над дітьми відбувається у контексті покарання;
- з'являється професійний консенсус з того, що батькам слід надавати підтримку у вивченні ненасильницьких, ефективних методів дисциплінування.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Durrant, J. E., & Ensom, R. (2012). Physical punishment of children: lessons from 20 years of research. *CMAJ*, 184(12), 1373-1377. doi: <https://doi.org/10.1503/cmaj.101314>.

Отже, активізація соціальної спільноти для захисту дитини від насильства є важливою умовою створення безпечного та гуманного середовища. Досягнення цієї мети є можливим через системну просвітницьку роботу. Потрібно інформувати представників громади про їхню роль, права, обов'язки та можливості діяти. Одночасно слід долати стереотипи, що перешкоджають активності громадян.

Питання для самоконтролю:

1. Яку роль соціальна спільнота відіграє у формуванні практик виховання?
2. Наведіть приклади позитивного впливу соціальної спільноти на практики виховання?
3. Які соціальні, культурні та психологічні бар'єри заважають громадянам в Україні повідомляти про насильство над дітьми?
4. Чому важливо інформувати громадян про можливість анонімного повідомлення про насильство батьків над дітьми?
5. Яка просвітницька діяльність може допомогти мотивувати громадян до інформування поліції та служби у справах дітей про випадки насильства батьків над дітьми?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Що є головною метою активізації соціальної спільноти у захисті прав дитини?

- А) Покарання батьків, які використовують фізичне насильство
- Б) Формування безпечного середовища для дітей
- В) Зменшення кількості соціальних служб
- Г) Збільшення публікацій про захист дітей у соціальних мережах

2. Що знижує побоювання у рішенні викликати поліцію серед громадян, які стали свідками насильства батьків над дитиною?

- А) Можливість публічного розголосу
- Б) Виклик поліції від імені іншої особи
- В) Відсутність відповідальності за бездіяльність
- Г) Анонімність повідомлення

3. Який приклад просвітницької діяльності буде мотивувати спільноту повідомляти поліцію або службу у справах дітей про фізичне покарання батьками дітей?

- А) Інформаційна кампанія з висвітлення наслідків фізичних покарань для розвитку дитини
- Б) Пропаганда покарань за втручання у сімейні справи

В) Популяризація жорсткої дисципліни, як основи щасливого дитинства

Г) Розповсюдження інформації про права та обов'язки батьків анонімним шляхом

4. Що здатне демотивувати громадян повідомляти про насильство батьків над дітьми?

А) Усвідомлення того, що повідомлення в поліцію забезпечить допомогу дитині

Б) Сприйняття рішення повідомити про насильство, як власного внеску у формування більш безпечного суспільства

В) Побоювання реакції з боку батьків дитини

Г) Сприйняття рішення повідомити про насильство, як свого морального обов'язку

5. Що слід робити громадянину, який бажає анонімно повідомити поліцію про насильство над дитиною?

А) Передати телефоном повну і коректну інформацію про випадок насильства

Б) Передати телефоном інформацію про випадок насильства утримавшись від надання деталей інциденту

В) Повідомити поліцію про випадок насильства через сусіда, друга або колегу

Г) Розмістити від «порожнього» профілю в соціальних мережах допис з інформацією про випадок насильства

Ключ: 1 – Б, 2 – Г, 3 – А, 4 – В, 5 – А.

2.10. Дитинство без насильства: безпека в родині як складова Євробезпеки

1. Захист дітей в Європі та за межами як пріоритет ЄС
2. Ініціативи ЄС, спрямовані на захист дітей від насильства
3. Впровадження стандартів та підходів ЄС з питань ненасильницького виховання дітей

1. Захист дітей в Європі та за межами як пріоритет ЄС

В ЄС проживає 80 мільйонів дітей. Насильство над дітьми залишається серйозною проблемою як в ЄС, так і за його межами. Дії та бездіяльність урядів мають більший вплив на дітей, ніж на будь-яку іншу групу суспільства. Захист дітей є як моральним, так і правовим імперативом.

Захист дітей від усіх форм насильства є основною метою ЄС. Стаття 3(3) Договору про Європейський Союз¹⁶⁸ визначає мету Союзу сприяти захисту прав дитини. Це фундаментальне право є одним із цінностей, на яких заснований Союз відповідно до статті 2 Договору. Згідно зі статтею 24 Хартії основоположних прав Європейського Союзу, це право передбачає, що діти мають право на такий захист і пклування, які необхідні для їхнього благополуччя, і що в усіх діях, які стосуються дітей, незалежно від того, вживаються вони державними органами чи приватними установами, найкращі інтереси дитини мають бути на першому місці. Такий захист має забезпечуватися не лише в межах Союзу, але й у відносинах Союзу з усім світом відповідно до статті 3(5) Договору.

ENOC ще в 2001 році закликав уряди всіх європейських країн, Європейський Союз, Раду Європи та інші європейські інституції та неурядові організації, що опікуються проблемами дітей, працювати колективно та індивідуально над тим, щоб покласти край будь-яким тілесним покаранням дітей¹⁶⁹. Усунення насильницьких і принизливих форм дисципліни є життєво важливою стратегією для покращення статусу дітей як людей, та зменшення жорстокого поводження з дітьми та всіх інших форм насильства в європейських суспільствах.

¹⁶⁸ Консолідовані версії договору про Європейський союз та договору про функціонування європейського союзу (2010/c83/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

¹⁶⁹ ENOC Position Statement on Ending Corporal Punishment of Children in Europe 2001. URL: <https://enoc.eu/wp-content/uploads/2015/01/ENOC-2001-Statement-on-Corporal-Punishment.pdf>.

Бити дітей – це неповага і небезпечно. Діти заслуговують принаймні на такий самий захисту від насильства, який дорослі вважають само собою зрозумілим для себе.

Хоча майже всі європейські країни усунули тілесні покарання зі своїх школах та інших дитячих установах, вони залишаються поширеними і юридично та соціально прийнятними у сім'ї. У багатьох державах існують закони, які прямо захищають права батьків та інших вихователів на застосування «розумних» або «поміrkованих» тілесних покарань. Там, де закон мовчить, тілесні покарання, як правило, приймаються на практиці. У дедалі більшій кількості країн Європи всі види тілесних покарань заборонені, часто як частина декларації про обов'язки батьків. Мета цього полягає не в тому, щоб притягнути до відповідальності більше батьків, а в тому, щоб послати чіткий сигнал, що бити дітей не є більш прийнятним, ніж бити будь-кого іншого.

ENOC закликав уряди без зволікань запровадити законодавство, що забороняє всі види тілесних покарань, а також ініціювати та підтримувати освітні програми з позитивних, ненасильницьких форм дисципліни.

В Стратегії Ради Європи з прав дітей (2021-2027 роки)¹⁷⁰ зазначається, що *захист прав дитини є ключовим елементом місії Ради Європи щодо захисту прав людини, підтримання демократії та збереження верховенства*

права. Із моменту запуску програми «Будуємо Європу для дітей та разом з дітьми» у 2006 р. Рада Європи дбає про відстоювання прав дитини в державах-членах за допомогою багаторічних стратегій, що реалізуються шляхом встановлення стандартів, контролю дотримання нормативних вимог і підтримки реалізації у формі проєктів співпраці. Прогресу у припиненні насильства щодо дітей часто перешкоджають недостатні інвестиції в профілактику, погана національна політика, мізерні та недостатні дезагреговані дані та дослідження, недостатня увага до механізмів виявлення насильства, консультування, звітування, відновлення та реінтеграції, недостатні можливості для дітей і батьків звертатися за своєчасною та ефективною допомогою до постачальників послуг, відсутність міждисциплінарних та міжвідомчих організацій співробітництва, а також відсутність участі дітей у розробці та наданні послуг.

¹⁷⁰ Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр. «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства». URL: <https://rm.coe.int/coe-strategy-for-the-rights-uk/1680a774c4>.

В Стратегії ЄС щодо прав дитини¹⁷¹ наголошено, що кожна дитина в Європі та в усьому світі має користуватися однаковими правами та жити без будь-якої дискримінації та залякування.

В повідомленні Єврокомісії, що супроводжує **Рекомендації щодо інтегрованих систем захисту дітей**, наголошено: *хоча було досягнуто значного прогресу, насильство щодо дітей залишається проблемою як всередині, так і за межами ЄС, на багатьох рівнях.*

Припинення всіх форм насильства над дітьми є стратегічною інвестицією в майбутнє. Від 13% до 29% дітей (15 років) повідомили, що над ними часто знущануться в різних державах-членах. Насильство над дітьми поміж іншим має економічні втрати, які за оцінками становлять до 8% світового ВВП, на суму близько 6,5 трильйонів євро, оскільки це уповільнює економічний розвиток, зростає соціально-економічна нерівність, стримує економічне зростання та зменшує дохід на душу населення. Виділивши ресурси на програми раннього дитинства, це може принести віддачу від інвестицій щонайменше в чотири рази перевищує початкові витрати¹⁶. Щорічні втрати людського капіталу від розумового розладів дітей та молоді в Європі оцінюється в 54,2 мільярда євро. Дитинство соціально-економічний недолік також несе великі витрати для суспільств, в середньому еквівалент 3,4% ВВП у ЄС. Інвестиції в захист дітей та запобігання насильству тому також забезпечують високу економічну віддачу та довгострокову економію коштів. Приголомшлива статистика та докази широкого спектру жорстокого поводження з дітьми, насильства та зневаги в ЄС, включно з наслідками пандемії, наслідками агресорської війни проти України та сплеском глобальних збройних конфліктів, є закликком до подальших дій.

2. Ініціативи ЄС, спрямовані на захист дітей від насильства

За останні роки ЄС зробив значні кроки для вдосконалення систем захисту дітей. З національними нормативними актами, політиками, системами захисту дітей країн ЄС можна ознайомитись, скориставшись ресурсом **«Картування систем захисту дітей в ЄС»**.

Ця карта систем захисту дітей дає огляд стану таких систем на національному рівні та розвитку з 2015 року. Вона сприяє вдосконаленню інтегрованих систем захисту дітей.

¹⁷¹ Стратегія ЄС щодо прав дитини (2021). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142#footnote56>.

В 2022 році Європейська Комісія створила **Мережу ЄС з прав дитини**. Метою мережі є сприяння обміну інформацією, передовим досвідом і взаємним навчанням між державами-членами ЄС, Комісією та відповідними зацікавленими сторонами, які працюють над правами дитини. Він спиратиметься на роботу існуючої неформальної експертної групи з прав дитини. Діяльність мережі включатиме, серед іншого:

- онлайніві та офлайніві зустрічі для ширшої аудиторії, а також невеликі групи, присвячені конкретним темам, які цікавлять лише деякі зацікавлені сторони. Ці зустрічі також можуть бути скликані на спеціальній основі для мозкового штурму, святкування подій, обговорення досліджень;
- навчальні/колегіальні візити з метою обміну передовим досвідом;
- невеликі дослідження та дослідницька діяльність;
- навчальна діяльність.

ЄС сприяє участі дітей та молоді на глобальному рівні через **Молодіжний план дій**, у тому числі через **Платформу дитячої участі**. З 2007 року в Єврокомісії передбачено посаду **координатора Комісії з прав дитини**, який координує роботу між усіма департаментами Комісії, щоб забезпечити належне врахування прав дитини в усіх відповідних політиках і діях.

В 2021 році було прийнято **Європейську гарантію щодо дітей**¹⁷², яка є невід'ємною частиною стратегії ЄС щодо прав дитини і першим політичним інструментом на рівні ЄС, спрямованим на усунення невивідного становища та ізоляції в дитинстві, які часто призводять до невивідного становища у дорослому житті. Рекомендація передбачає, що країни-члени повинні призначити національного координатора Гарантії щодо дітей для координації та подання до Комісії протягом дев'яти місяців після прийняття рекомендації плану дій, що охоплює період до 2030 року. Держави-члени повинні звітувати перед Комісією про прогрес у виконанні цієї рекомендації кожні два роки.

¹⁷² Access to key services for children in need: Council agrees European Child Guarantee. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/06/14/access-to-key-services-for-children-in-need-council-agrees-european-child-guarantee/>.

Восени 2023 року Комісія створила **мережу ЄС із запобігання насильству за гендерною ознакою та домашньому насильству**. Метою Мережі є надання державам-членам можливості:

- обговорити потреби щодо запобігання насильству, які недостатньо враховані, або є новими чи такими, що виникають, а також можливі шляхи покращення запобігання;
- планувати ефективні заходи та підходи щодо запобігання насильству;
- обмінюватися знаннями та інструментами для ефективної оцінки ризиків і виявлення уразливостей;
- обмінюватись наявними передовими практиками та отриманими уроками¹⁷³.

3. Впровадження стандартів та підходів ЄС з питань ненасильницького виховання дітей

У **Висновках Ради щодо Стратегії ЄС з прав дитини (2022)**¹⁷⁴ наголошено на важливості активізувати зусилля держав-членів щодо запобігання та боротьби з усіма формами насильства над дітьми, зокрема шляхом:

- сприяння співпраці між допоміжними службами та підтримки цілісного реагування на насильство;
- посилення розвитку, оцінки та просування інтегрованих систем захисту дітей, де всі відповідні служби співпрацюють відповідно до захисту дітей, де всі відповідні служби співпрацюють відповідно до скоординованого та мультидисциплінарного підходу та міждисциплінарного підходу в найкращих інтересах дитини, наприклад Дитячі будинки (Barnahus) або будь-яка інша еквівалентна модель захисту прав дитини, [...]дружня до дитини модель;
- заборона тілесних покарань у будь-яких умовах та посилення інтегрованої підтримки послуг для дітей та сімей;
- забезпечення адекватних заходів для запобігання та протидії домашньому насильству та жорсткому поведженню, раннім примусовим та дитячим шлюбами, каліцтву жіночих статевих органів та іншим шкідливим практикам та іншим формам насильства щодо дітей;

¹⁷³ EU network on the prevention of gender-based and domestic violence. URL: <https://preventionbv.eu/>.

¹⁷⁴ Conclusions on the EU Strategy on the rights of the child. 10024/22. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10024-2022-INIT/en/pdf>.

- вжиття заходів для захисту дітей від дискримінації за будь-якою ознакою, зокрема за ознакою статі або сексуальної орієнтації, а також за етнічним або соціальним походженням, релігії чи переконань або інвалідності, а також забезпечити безпечне, сприятливе та інклюзивне середовище для всіх дітей у школі середовище для всіх дітей у школі, зокрема тих, що належать до вразливих груп, належним чином поважаючи їхню індивідуальність;

- виділення достатніх ресурсів для запобігання та протидії сексуальному насильству над дітьми та експлуатації дітей для превентивних служб та правоохоронних органів;

- посилення імплементації правової та політичної бази щодо запобігання та протидії сексуальному насильству над дітьми та протидії сексуальному насильству та експлуатації дітей, зокрема шляхом повного дотримання Регламенту (ЄС) 2021/1232 та шляхом розробки майбутніх правових інструментів для боротьби з сексуальним насильством над дітьми відповідно до Стратегії ЄС щодо більш ефективнішої боротьби з сексуальним насильством над дітьми на період 2020 – 2025 років;

- посилення профілактики насильства та запобігання рецидиву шляхом розробки адекватних профілактичних та реабілітаційних програм для осіб, які вчинили насильство;

- розвитку інтегрованих та цілеспрямованих спеціалізованих служб підтримки для постраждалих дітей, на додаток або як частина загальних послуг з підтримки постраждалих та інвестування у запобігання повторної та вторинної віктимізації.

Важливим кроком реалізації зобов'язання, закріпленого в Стратегії ЄС з прав дитини, стало прийняття **Рекомендації щодо розвитку та**

зміцнення інтегрованих систем захисту дітей у найкращих інтересах дитини, яка допоможе державам-членам зміцнити систему захисту дітей шляхом впровадження ключових елементів:

- дитина має знаходитись в центрі системи захисту;
- акценти на наданні адресної підтримки та вихованні суспільної культури нульового насильства щодо дітей;
- розробити національні плани щодо припинення насильства щодо дітей, створити координаційні структури, посилити людські та фінансові ресурси і покращити збір даних;
- навчання професіоналів, починаючи з місцевого рівня для поліпшення міжсекторальної та міжвідомчої координації та співпраці;

- комплексні та скоординовані дії підтримки у випадках насильства щодо дітей, від запобігання та раннього виявлення до повідомлення та міжсекторальної підтримки;
- реагування на потреби дітей у безпеці онлайн та офлайн, покращення цифрової грамотності дітей та їх сімей, сприяння безпечному використанню цифрових технологій;
- розробка національних стратегій психічного здоров'я, де діти є пріоритетною цільовою групою;
- вийти за межі ЄС для захисту дітей у зовнішніх діях (викорінення дитячої праці, захист дітей у збройних конфліктах і захист дітей від зміни клімату та екологічних небезпек).¹⁷⁵

Органи влади на всіх рівнях управління та громадянське суспільство в усіх секторах повинні працювати разом, щоб захистити дітей від усіх форм насильства узгодженим і системним способом.

Питання для самоконтролю:

1. Якими є ключові елементи Рекомендації щодо розвитку та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей у найкращих інтересах дитини?
2. Для чого розроблений Молодіжний план дій та створена Платформа дитячої участі?
3. Які існують ініціативи ЄС, спрямовані на захист дітей від насильства?
4. З якою метою Європейська Комісія створила Мережу ЄС з прав дитини?
5. Яким чином інвестиції в захист дітей та запобігання насильству тому забезпечують високу економічну віддачу та довгострокову економію коштів?

Тестові питання для самоконтролю:

1. Відповідно до Договору про ЄС захист дітей від усіх форм насильства має забезпечуватися:

- А) Лише в межах ЄС
- Б) Лише за межами ЄС
- В) В межах ЄС та у відносинах ЄС з усім світом
- Г) В межах ЄС та у відносинах ЄС з Європою

2. В якому році ЕНОС ще в 2001 році закликав європейські інституції покласти край будь-яким тілесним покаранням дітей?

- А) 2000

¹⁷⁵ Commission issues recommendations to better protect children from violence. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2243.

- Б) 2001
- В) 2010
- Г) 2022

3. На думку Ради Європи прогресу у припиненні насильства щодо дітей часто перешкоджає:

- А) Недостатні інвестиції в профілактику
- Б) Недостатньо дезагреговані дані та дослідження
- В) Відсутність участі дітей у розробці та наданні послуг
- Г) Всі відповіді правильні

4. В якому році Європейська Комісія створила Мережу ЄС з прав дитини?

- А) 2001
- Б) 2011
- В) 2019
- Г) 2022

5. Європейська гарантія прав дітей передбачає механізм звітування кожні:

- А) 2 роки
- Б) 3 роки
- В) 4 роки
- Г) 5 років

Ключ: 1 – В, 2 – Б, 3 – Г, 4 – Г, 5 – А.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с.
2. Відомство у справах молоді (Jugendamt). URL: <https://handbookgermany.de/uk/youth-welfare-office>.
3. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (листопад 2022р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r?fbclid=IwAR1NxjtMmncRIVWv-UoneYZLlu4471nR3kwxAnFCK_JHIWqZPnYhbxxYak
4. Виховання дітей. URL: <https://handbookgermany.de/uk/parenting>.
5. Виховання дитини у Фінляндії. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/children/bringing-up-children-in-finland>.
6. Загальний коментар №14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини. URL: <https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf>.
7. Захист дітей. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/children/child-welfare>.
8. Звіт за результатами соціального експерименту «Що обереш ти?» в м. Одеса / Ковальова О., Березовенко Л. Одеса: ОДУВС, 2023. 19 с.
9. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
10. Кетрін Кволс. Радість виховання. Як виховувати дітей без покарань. Київ. 2022. 222 с.
11. Книга Приповідок. URL: <https://ugcc.ua/library/bible/proverbs/#13-24>.
12. Ковальова О.В. Насильство в сім'ях поліцейських: чи існує проблема? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №4. С.125. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/35.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/33>.
13. Ковальова О.В., Пальшков К.Є. Нульова толерантність до домашнього насильства щодо дітей: правові та соціальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. №3. 2024. С. 27 -32. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.3.5>. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/3/7.pdf>.

14. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

15. Консолідовані версії договору про Європейський союз та договору про функціонування європейського союзу (2010/c83/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

16. Левченко К. Тілесні покарання дітей: ефективний засіб виховання чи порушення прав дитини? URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/07/43-52_no-3-4_vol-14_2006_UKR.pdf.

17. «Лю/бити»: що думає Бог про виховання дітей – провідні конфесії Луцька. URL: <https://konkurent.ua/publication/87589/lubiti-scho-dumae-bog-pro-vihovannya-ditey-providni-konfesii-lutska/>.

18. Модель «Барнахус»: Загальна характеристики і впровадження в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/21316/file/BARNAHUS_web_2.pdf.

19. Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): Навчальний посібник. К.: ЦУЛ, 2004. 198 с.

20. Настав час покласти край насильству над дітьми. URL: <https://violenceagainstchildren.un.org/content/high-time-end-violence-against-children>.

21. Пархоменко П.І. Діяльність Комітету ООН з прав дитини: практичний посібник. URL: <https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf>.

22. Права дітей та Конвенція про права дитини. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/barns-rattigheter-och-barnkonventionen.html>.

23. Права дітей. URL: <https://www.familienportal.nrw.uk/10-bis-16-jahre/familie-partnerschaft/prava-ditey>.

24. Права дитини. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/individens-rattigheter-och-skyldigheter/barnets-rattigheter.html>.

25. Право дитини на сім'ю : тренінговий курс для спеціалістів соц. сфери / авт.-упоряд.: С. Ю. Буров та ін. ; за заг. ред. Г. М. Лактіонової ; Християнський дитячий фонд. К. : Основа-Принт, 2007. 432 с.

26. Права та обов'язки дітей та підлітків. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/children/childrens-and-youths-rights-and-obligations>.

27. Правосуддя, дружнє до дитини, в контексті євроінтеграції: чи потрібен Україні спеціальний вебсайт, адаптований для потреб дітей?

URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pravosuddia-druzhnie-do-dytny-v-konteksti-ievrointehratsii-chy-potriben-ukraini-spetsialnyi-vebsait-adaptovanyi-dlia-potreb-ditei/>.

28. Проблеми в сім'ї. URL: <https://www.infofinland.fi/uk/family/problems-in-the-family>.

29. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23 лютого 2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

30. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова КМУ від 01 червня 2020 року № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#n13>.

31. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 17 грудня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

32. Про затвердження Порядку реалізації пілотного проекту щодо запровадження центрів захисту дитини (за моделлю Барнахус): наказ від 26 липня 2024 року № 2218/5/180/523/352-Н/1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1151-24#Text>.

33. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова КМУ від 22 серпня 2018 року № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>.

34. Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

35. Про права дитини: конвенція ООН від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

36. Рекомендація комісії (ЄС) 2024/1238 щодо розвитку та зміцнення інтегрованих систем захисту дітей у найкращих інтересах дитини. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32024H1238#ntr13-L_202401238EN.000101-E0013.

37. Рішення по суті: Всесвітня організація проти тортур (ОМСТ) проти Португалії, колективна скарга № 34/2006. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:\[%22escpublicationdate%20descending%22\],\[%22escdcidentifier%22:\[%22cc-34-2006-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:[%22escpublicationdate%20descending%22],[%22escdcidentifier%22:[%22cc-34-2006-dmerits-en%22]}).

38. Рішення по суті: Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. проти Франції, скарга № 92/2013. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:\[%22escpublicationdate%20descending%22\],\[%22escdcidentifier%22:\[%22cc-92-2013-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:[%22escpublicationdate%20descending%22],[%22escdcidentifier%22:[%22cc-92-2013-dmerits-en%22]}).

39. Рішення у справі Ветьєна та інші проти Німеччини (заяви № 68125/14 та 72204/14) від 22 березня 2018 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2018/261.html&query=violence+against+children>.

40. Рішення у справі ВВ and FB Проти Німеччини (заяви № 18734/09 та 9424/11) від 14 березня 2013 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2013/218.html&query=violence+against+children>.

41. Рішення у справі DMD Проти Румунії (заява № 23022/13) від 03 жовтня 2017 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2017/815.html&query=violence+against+children>.

42. Рішення у справі ОС.І та інші проти Румунії¹ (заява № 49450/17) від 21 травня 2019 року. URL: <https://www.bailii.org/cgi-bin/format.cgi?doc=/eu/cases/ECHR/2019/361.html&query=violence+against+children>.

43. Рішення у справі Z та інші проти Об'єднаного Королівства від 05 травня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_024.

44. Семікоп Н.В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України щодо захисту дітей від домашнього насильства : дис. ... д-ра філос.: 081. Одеса, 2024. 248 с. С.146. URL: https://oduvs.edu.ua/uploads/Disertacziya_Semikop_N_V_028a9c1ea9.pdf.

45. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. С. 7-21.

46. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

47. Складні запитання: фізичне покарання. URL: <https://ugcc.ua/library/bible/proverbs/#13-24>.

48. Стратегія ЄС щодо прав дитини (2021). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142#footnote56>.

49. Стратегія Ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр. «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства». URL: <https://rm.coe.int/coe-strategy-for-the-rights-uk/1680a774c4>.

50. «Тут виховують особистостей, а не гвинтиків у системі»: враження українки з Луганщини про роботу в одному з німецьких дитсадків. URL: <https://nus.org.ua/articles/tut-vyhovuyut-osobystostej-a->

ne-gvyntykiv-u-systemi-vrazhennya-ukrayinky-z-luganshhyny-pro-robotu-v-odnomu-z-nimetskyh-dytsadkiv/.

51. Усім сім'ям іноді потрібна підтримка. URL: <https://www.lastensuojelu.info/uk/>.

52. Фабер А., Мазліш Е. Як слухати, щоб діти з нами говорили. Вид-во: Свічадо. 2010. 300 с. С.108.

53. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>.

54. Що робить Соціальна служба? URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/vad-gor-socialtjansten.html>.

55. Як батькам зменшити стрес та де отримати психологічну допомогу. URL: <https://eo.gov.ua/yak-batkam-zmenshyty-stres-ta-de-otrymaty-psykholohichnu-dopomohu/2022/12/08/>.

56. Якщо сім'я потребує підтримки. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/om-familjen-behover-stod.html>.

57. Abolishing corporal punishment of children Questions and answers. URL: https://www.coe.int/t/dg3/children/corporalpunishment/pdf/EnglishQuestionAnswer_en.pdf.

58. Access to key services for children in need: Council agrees European Child Guarantee. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/06/14/access-to-key-services-for-children-in-need-council-agrees-european-child-guarantee/>.

59. Barns rättigheter och föräldraskap. URL: <https://catalog.lansstyrelsen.se/store/26/resource/90>. Belgium sued for not enforcing ban on corporal punishment of children. URL: <https://www.brusselstimes.com/804471/belgium-sued-for-not-enforcing-ban-on-corporal-punishment-of-children>.

60. Bratton, William J., and Norman Dennis. Zero tolerance: Policing a free society. 1997. 151 p. URL: <https://www.civitas.org.uk/pdf/cw35.pdf>.

61. Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012P/TXT>.

62. Childhood adversity and neural development: Deprivation and threat as distinct dimensions of early experience. Katie A. McLaughlin a 1, Margaret A. Sheridan b 1, Hilary K. Lambert. Neuroscience & Biobehavioral Reviews Volume 47, November 2014, Pages 578-591. URL:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0149763414002620?via%3Dihub>.

63. Child maltreatment. Dante Cicchetti, Sheree L Toth. *Annu Rev Clin Psychol.* 2005;1:409-38. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.144029. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17716094/>.

64. Conclusions on the EU Strategy on the rights of the child. 10024/22. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10024-2022-INIT/en/pdf>.

65. Commission issues recommendations to better protect children from violence. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2243.

66. Commission Recommendation (Eu) 2024/1238 On Developing And Strengthening Integrated Child Protection Systems In The Best Interests Of The Child. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32024H1238#ntr6-L_202401238EN.000101-E0006.

67. Commission Staff Working Document. Accompanying the document Commission Recommendation on developing and strengthening integrated child protection systems in the best interests of the child. URL: https://commission.europa.eu/document/3f049ee4-a8f9-425a-8db1-5947bc548643_en.

68. Corporal punishment of children in Austria. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Austria.pdf>.

69. Corporal punishment of children in Belgium. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Belgium.pdf>.

70. Corporal punishment of children in the Czech Republic. URL: <https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/CzechRepublic.pdf>.

71. Corporal punishment of children in Denmark. <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Denmark.pdf>.

72. Corporal punishment of children in Italy. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Italy.pdf>.

73. Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2022-2027). URL: <https://rm.coe.int/council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-child/1680a5ef27>.

74. Coyl, D.D., Roggman, L.A. and Newland, L.A. (2002), Stress, maternal depression, and negative mother–infant interactions in relation to

infant attachment. *Infant Ment. Health J.*, 23: 145-163. <https://doi.org/10.1002/imhj.10009>.

75. Developmental neurobiology of childhood stress and trauma. Martin H Teicher, Susan L Andersen, Ann Polcari, Carl M Anderson, Carryl P Navalta. *Psychiatr Clin North Am.* 2002 Jun;25(2):397-426, vii-viii. doi: 10.1016/s0193-953x(01)00003-x. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12136507/>.

76. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj>.

77. Durrant, J. E., & Ensom, R. (2012). Physical punishment of children: lessons from 20 years of research. *CMAJ*, 184(12), 1373-1377. doi: <https://doi.org/10.1503/cmaj.101314>.

78. End Corporal Punishment. URL: <https://endcorporalpunishment.org>.

79. En uppväxt fri från våldEn nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn. URL: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2023/01/sou-202270/>.

80. ENOC Position Statement on Ending Corporal Punishment of Children in Europe 2001. URL: <https://enoc.eu/wp-content/uploads/2015/01/ENOC-2001-Statement-on-Corporal-Punishment.pdf>.

81. European Social Charter. URL: <https://rm.coe.int/168007cf93>.

82. EU action on the rights of the child. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-action-rights-child_en.

83. EU Network on the prevention of gender-based and domestic violence. URL: <https://preventiongbv.eu/>.

84. EU Strategy on the rights of the child. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142>.

85. Familieråd – gode løsninger for barnet i slekt og nettverk. URL: <https://www.bufdir.no/barnevern/familierad/>.

86. Fathers' engagement in the role of care keeping mothers and children safe. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/projects-details/43251589/101049488/CERV?programmePeriod=2021-2027&programId=43251589&acronym=FATHERS%20ROCK&order=DESC&page=1&pageSize=10>.

87. French charity argues sending children to naughty step is 'violent'. URL: <https://www.independent.co.uk/life-style/parenting-children-naughty-step-discipline-b2207564.html>.

88. Gender Stereotypes in Early Childhood: A Literature Review. URL: <https://www.fawcettsociety.org.uk/gender-stereotypes-in-early-childhood-a-literature-review>.
89. General comment no. 8 (2006), The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (arts. 19 ; 28, para. 2 ; and 37, inter alia). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/583961?v=pdf>.
90. General comment no. 13 (2011). The right of the child to freedom from all forms of violence. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/423/87/pdf/g1142387.pdf>.
91. General comment no. 20 (2016). on the implementation of the rights of the child during adolescence. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-20-2016-implementation-rights>.
92. George Holden, Andrew Grogan-Kaylor, Joan Durrant & Elizabeth Gershoff (2017) ‘Researchers Deserve a Better Critique: Response to Larzelere, Gunnoe, Roberts, and Ferguson’, 53(5) Marriage & Family Review, 465-490.
93. Giles-Sims, J., Straus, M A., & Sugarman, D. B. (1995). Child, maternal, and family characteristics associated with spanking. Family Relations, 44, P. 170-177. C.175. URL:<https://calio.dspacedirect.org/handle/11212/3148>.
94. Global progress towards prohibiting all corporal punishment. URL: <https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/legality-tables/Global-progress-table-commitment.pdf>.
95. Global Status Report On Preventing Violence Against Children 2020. URL: <https://www.unicef.org/sites/default/files/2020-06/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf>.
96. Goal 16: Peace, Justice And Strong Institutions. URL: <https://data.unicef.org/sdgs/goal-16-peace-justice-strong-institutions/>.
97. Hidden in Plain Sight: A statistical analysis of violence against children. URL: <https://data.unicef.org/resources/hidden-in-plain-sight-a-statistical-analysis-of-violence-against-children/>.
98. Joan Durrant and Ashley Stewart-Tufescu, ‘What is «Discipline» in the Age of Children’s Rights?’ (2017) 25(2) Intl J Child Rts 359-379.
99. Kanoy, K., Ulku-Steiner, B., Cox, M., & Burchinal, M. (2003). Marital relationship and individual psychological characteristics that predict physical punishment of children. *Journal of Family Psychology*, 17(1), 20–28. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.17.1.20>.
100. Každé piate dieťa na Slovensku zažíva násilie. Je načase zakázať telesné tresty v rodinách, hovoria odborníci. URL: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/689118-kazde-piate-dieta-na->

[slovensku-zaziva-nasilie-je-nacase-zakazat-telesne-tresty-v-rodinach-hovoria-odbornici/](#).

101. Kemper KJ, Carlin AS, Buntain-Ricklefs J. Screening for Maternal Experiences of Physical Abuse During Childhood. *Clinical Pediatrics*. 1994;33(6):333-339. doi:[10.1177/000992289403300604](#).

102. Mapping Child Protection Systems in the EU – Update 2023. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/mapping-child-protection-systems-eu-update-2023?page=5#read-online>.

103. Nationales Zentrum Frühe Hilfen. URL: <https://www.elternsein.info/>.

104. Parenting for non-violent childhoods. URL: https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/implementation/NVC_PositiveParenting2018.pdf.

105. Recommendation CM/Rec(2009)10 of the Committee of Ministers to member states on integrated national strategies for the protection of children from violence. URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%2209000016805d023d%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805d023d%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}).

106. Recommendation 1666 (2004) Europe-wide ban on corporal punishment of children. URL: <https://pace.coe.int/en/files/17235/html>.

107. Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, Williamson DF, Spitz AM, Edwards V, Koss MP, Marks JS. *Am J Prev Med*. 2019 Jun;56(6):774-786. doi: 10.1016/j.amepre.2019.04.001. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/9635069/>.

108. Ross Vasta, Physical child abuse: A dual-component analysis, *Developmental Review*, Volume 2, Issue 2, 1982, Pages 125-149, ISSN 0273-2297, [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(82\)90007-7](https://doi.org/10.1016/0273-2297(82)90007-7).

109. The children's right situation in Europe and the Caucasus, by country. URL: <https://www.humanium.org/en/europe-caucasus/>.

110. The European Union's plan for children's rights. UPD: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c4889a76-a0ee-11ec-83e1-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Selectedpublications&WT.ria_c=41957&WT.ria_f=5711&WT.ria_ev=search&WT.URL=https%3A%2F%2Fop.europa.eu%2Fen%2Fweb%2Fgeneral-publications%2Fkids-corner.

111. Tim Curran, Daniel L. Schacter, Marcia K. Johnson, Ruth Spinks; Brain Potentials Reflect Behavioral Differences in True and False Recognition. *J Cogn Neurosci* 2001; 13 (2): 201–216. doi: <https://doi.org/10.1162/089892901564261>.

112. Understanding, predicting, and treating depression in pregnancy to improve mothers and offspring mental health outcomes. URL: <https://cordis.europa.eu/project/id/101057390>.

113. UNICEF Ukraine. Результати опитування щодо домашнього насильства. URL: <https://www.facebook.com/UNICEFUkraine/videos/612576245823762/>.

114. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh>.

115. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile>.

116. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-rules-protection-juveniles-deprived-their-liberty>.

117. Views adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No. 144/2021. URL: https://mcusercontent.com/478e05da372d2b7611f1d1740/files/06f0e504-89e5-cbf0-971a-5aac8d2b612e/CRC_C_96_D_144_2021_36943_E.pdf.

118. Was Sind Frühe Hilfen? URL: <https://www.elternsein.info/fruehe-hilfen/was-sind-fruehe-hilfen/>.

119. Why shaking is so dangerous? URL: <https://www.elternsein.info/schuetteln/gefahr-schuetteln/why-shaking-is-so-dangerous/>.

120. World report on violence against children. URL: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/document_files/world_report_on_violence_against_children.pdf.

121. «Zero tolerance» of child corporal punishment. URL: <https://www.theportugalnews.com/news/2022-06-02/zero-tolerance-of-child-corporal-punishment/67583>.

122. 17 Цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>.

Витяги з рішень Комітету ООН з прав дитини

21 червня 2022 р., CRC/C/90/D/84/2019, Погляди, ухвалені Комітетом згідно з Факультативним протоколом до Конвенції про права дитини щодо процедури подання повідомлень, стосовно повідомлення № 84/2019.

У 2018 році проти Грузії було подано повідомлення NB, громадянина Грузії в особі Partnership for Human Rights, який стверджував, що держава-учасниця порушила його права відповідно до статей 2, 12 і 19 Конвенції ООН про права дитини. Автор повідомлення, якому на той час було 4 роки, стверджував, що в січні 2017 року вихователька піддала його тілесному покаранню в дитячому садку. Повідомляється, що потерпілий отримав травми обличчя та вух. Він стверджував, що система правосуддя не змогла продовжити розслідування його справи та передати її до суду.

У своїх Поглядах, опублікованих 21 червня 2022 року, Комітет зазначив, що понад п'ять років після інциденту розслідування все ще триває, без будь-яких значних змін. Таким чином, він дійшов висновку, що національні органи влади «не проявили належної обачності» і «не змогли швидко та ефективно розслідувати ймовірне тілесне покарання», порушуючи зобов'язання держави-учасниці за статтею 19 Конвенції.

Комітет також дійшов висновку, що:

«Держава-учасниця зобов'язана надати автору ефективно відшкодування. Держава-учасниця також зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для запобігання подібним порушенням у майбутньому, зокрема, забезпечивши швидке та ефективно розслідування випадків тілесних покарань».

Він вимагав від Грузії надати інформацію про заходи, які вона вживатиме для виконання Поглядів Комітету протягом 180 днів.

Це перше повідомлення щодо тілесних покарань дітей, яке розглядається Комітетом після того, як у 2014 році набув чинності Факультативний протокол до Конвенції про захист прав дитини щодо процедури подання повідомлень. На момент інциденту в Грузії не було повністю заборонено тілесні покарання дітей. Із прийняттям у 2019 році Кодексу прав дитини Грузія заборонила тілесні покарання дітей у будь-якому місці, зокрема вдома та в дитячих садках.

20 червня 2024 р., CRC/C/96/D/144/2021, Погляди, прийняті Комітетом відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо процедури подання повідомлень, стосовно повідомлення № 144/2021¹⁷⁶.

Розглянувши скаргу, подану від імені 57 дітей, які проживали в дитячій школі-інтернаті імені Ніноцмінди на момент подання, Комітет з прав дитини виніс рішення 27 червня, в якому вказується, що Грузія порушила свої зобов'язання щодо прав дитини згідно з Конвенцією про права дитини, не вдавшись до негайного втручання для вирішення повторних фізичних і психологічних насильств над дітьми, які жили в дитячий будинок закритого типу Грузинської православної церкви.

У звіті, опублікованому в 2015 році, Офіс громадського захисту вперше вказав на жакливі умови перебування в інтернаті для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, у доповіді вказано на психологічне та фізичне знущання серед дітей, а також тілесні покарання з боку опікунів, включаючи прострації, ув'язнення та примусове повзання. Оскільки влада не могла контролювати дітей у дитячому будинку, НУО «Партнерство за права людини» передала справу до кількох судів у Тбілісі та, нарешті, до Комітету з прав дитини у травні 2021 року.

Після розгляду скарги Комітет звернувся до Грузії з проханням забезпечити ефективне відшкодування дітям-жертвам, наприклад, належну компенсацію та реабілітацію, публічне вибачення та переоцінку дітей, які все ще перебувають під опікою держави, серед іншого. Щоб врахувати думку дітей, заходи щодо відшкодування шкоди слід також тісно координувати з жертвами. Член комітету Бенуа Ван Кейрсбілк сказав, що *«лікування, яке вони отримали, матиме наслідки для їхнього розвитку протягом усього життя»*.

¹⁷⁶ Views adopted by the Committee under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No. 144/2021. URL: https://mcusercontent.com/478e05da372d2b7611f1d1740/files/06f0e504-89e5-cbf0-971a-5aac8d2b612e/CRC_C_96_D_144_2021_36943_E.pdf.

Витяги з рішень Європейського комітету із соціальних прав

Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd проти Франції № 92/2013¹⁷⁷

Скаргу було зареєстровано 4 лютого 2013 року. Організація-скаржник стверджувала, що Франція не дотримується своїх зобов'язань згідно зі статтею 17 (право дітей та молоді на соціальний, правовий та економічний захист) Європейської соціальної хартії через відсутність чіткої та ефективної заборони будь-яких тілесних покарань дітей у сім'ї, школах та інших місцях, а також через те, що Франція не вжила належної обачності, щоб усунути таке покарання на практиці.

APPROACH стверджувала, що різні форми тілесних покарань є законними вдома, у певних формах альтернативного догляду та в школах. Це є наслідком того, що французькі суди постановили, що в звичаєвому праві існує «право на виправлення». Тому організація-скаржник стверджувала, що положення Кримінального кодексу, Цивільного кодексу, Закону № 2006-399 (2006 р.) щодо домашнього насильства та насильства щодо дітей не тлумачаться послідовно й не розуміються громадськістю як такі, що забороняють усі форми тілесних покарань.

Організація вказувала на послідовні рішення національних судів, які встановлюють і підтверджують «право на виправлення» батьків, вчителів та інших опікунів, та посилалась, зокрема, на рішення Касаційного суду від 2003 року, який постановив, що няня, яка вдарила ляпаса 23-місячної дитині, не перевищила межі права на виправлення, справу 2008 року (Апеляційний суд Дуе, палата № 08/02725 від 29 жовтня 2008 року) та справу 2012 року (Апеляційний суд Дуе, 10 жовтня 2012 р. Палата 4, № 12/729, де апеляційні суди підтримали право на виправлення. Згідно з APPROACH, прецедентне право французьких судів встановило, що для покарання, яке підпадає під дію цього «права на виправлення», воно має бути м'яким і мати виховну мету. ПІДХІД також зазначає, що прецедентне право Касаційного суду також надає трибуналам та апеляційним судам широку свободу тлумачення сфери цього «права на виправлення» для себе.

¹⁷⁷ Рішення по суті: Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. проти Франції, скарга № 92/2013. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/eng/#;%22sort%22:\[%22escpublicationdate%20descending%22\],\[%22escdidentifier%22:\[%22cc-92-2013-dmerits-en%22}\]](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#;%22sort%22:[%22escpublicationdate%20descending%22],[%22escdidentifier%22:[%22cc-92-2013-dmerits-en%22}]).

Уряд Франції посилався на практику Європейського суду з прав людини щодо тілесних покарань відповідно до статті 3 Європейської конвенції з прав людини. Він стверджував, що французькі суди засуджують тілесні покарання за умови, що вони досягають певного рівня суворості відповідно до прецедентного права Європейського суду з прав людини. Він також не визнав, що стаття 17 Хартії вимагає будь-якої загальної заборони тілесних покарань. Крім того підкреслив, що серед країн-членів Ради або Європи немає консенсусу щодо заборони всіх форм тілесних покарань. Тому Уряд стверджував, що відсутність загальної заборони тілесних покарань не може розглядатися як порушення статті 17 Хартії.

Європейський комітет із соціальних прав зазначив, що положення Кримінального кодексу, згадані в контексті цієї скарги, забороняють серйозні акти насильства щодо дітей, і що національні суди будуть застосовувати тілесні покарання, якщо вони досягнуть певного порогу тяжкості. Однак жоден законодавчий акт, на який посилається Уряд, не встановлює прямої та повної заборони на всі форми тілесних покарань дітей, які можуть вплинути на їхню фізичну цілісність, гідність, розвиток або психологічне благополуччя. Крім того, незрозуміло, чи все ще існує визнане судом «право на виправлення», і немає чіткої та чіткої прецедентної практики, яка б забороняла практику тілесних покарань у повному обсязі. Таким чином, Комітет дійшов висновку, що у французькому законодавстві немає достатньо чіткої, обов'язкової та точної заборони тілесних покарань, що суперечить статті 17 Хартії.

World Organisation Against Torture (OMCT) v. Portugal № 34/2006¹⁷⁸

Скарга зареєстрована 31 травня 2006 року. OMCT стверджував, що у світлі рішення Верховного суду від 5 квітня 2006 року (06P 468) ситуація в Португалії не відповідає статті 17 Переглянутої хартії, оскільки національне законодавство прямо та ефективно не забороняє будь-які тілесні покарання дітей.

Верховний суд Португалії виніс рішення 5 квітня 2006 року, в якому зазначено, що:

¹⁷⁸ Рішення по суті: Всесвітня організація проти тортур (OMCT) проти Португалії, колективна скарга № 34/2006. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:\[%22escpublicationdate%20descending%22\],\[%22escdidentifier%22:\[%22cc-34-2006-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:[%22escpublicationdate%20descending%22],[%22escdidentifier%22:[%22cc-34-2006-dmerits-en%22]}).

Не є протиправними помірні покарання, які застосовує до неповнолітнього особа, яка має на це право, і мають виключно виховну та адекватну ситуації покарання.

Посилаючись на судову практику, яка сама спиралася на рішення 1997 року, Суд зазначив:

Таким чином, ми погоджуємося з рішенням цього Суду від 14 листопада 1997 року (CJ STJ, V, 3, 235), де воно встановлює як відповідний момент для оцінки того, чи було скоєно це правопорушення, не повторність, а тяжкість поведінки через жорстокість, нерозсудливість або навіть використання помсти.

VI. – Ця притаманна серйозність виразів «жорстоке поводження» та «жорстоке поводження» становить елемент, який спонукає нас до відмови в цьому зверненні. Щодо дітей, про яких йдеться, то не тільки не досягнуто такого рівня тяжкості, але й дії, які інкримінуються підсудному, на нашу думку, слід визнати правомірними.

У вихованні людини виправдано помірне покарання, яке може бути тілесним або іншим видом покарання. Було б нереалістично думати інакше, і ми вважаємо, що з наукової точки зору теорії, які підтримують незастосування цього типу помірного покарання, були відкинуті.

Тайпа де Карвалью у згаданій статті стверджує, що «виховна мета може виправдати те чи інше легке тілесне ушкодження», а Паула Рібейро де Фарія (також у Comentário Conimbricense do Código Penal, том I, сторінка 214) каже, що «згідно з переважною точкою зору, ушкодження фізичної цілісності може бути виправданим, якщо воно є достатнім для досягнення певної освітньої мети та керується особою, яка опікується або контролює дитину з таким наміром». Подібним чином цей Суд у своєму рішенні від 10 жовтня 1995 вважав, що «батьки мають право/обов'язок помірно карати своїх дітей».

VII – Це владне зобов'язання карати, однак, породжує дуже делікатні прикордонні проблеми. Треба знати, де проходить межа, і тоді, отже, особа, яка діяла в межах цієї межі, вважається такою, що не вчинила жодного протиправного діяння. Ми завжди маємо усвідомлювати, що це надзвичайно вразливі та небезпечні відносини щодо зловживань. У нашому випадку тим паче, що ми маємо справу з неповнолітніми, які мають психічні вади та потрапили до закладу.

Ми говоримо про відношення однієї людини, яка має владу, до іншої, яка її не має. Спокійність і уважність перших часто заважатиме нестабільній поведінці дітей.

VIII – межа між двома точками:

Один пов'язаний з метою покарання;

Інший пов'язаний з його адекватністю вихованню дитини.

Покарання завжди має бути спрямоване на вибір дитини в дії, який приймає форму її виховання. Таким чином, виключаються дуже часті випадки, коли правопорушник намагається (сумлінно чи ні) спроектувати власні проблеми на дитину, яку він використовує як спосіб зняття емоційного стресу.

Для оцінки адекватності ми наважуємося використати фігуру «добрий батько», тепер, як не дивно, виконуючи обов'язки, які прямо впливають із усталеного виразу.

Тож розгляньмо, чи добрий батько вчинив би так, як кривдник.

ІХ – Що стосується підстав цього звернення, то можна навіть відповісти запитанням:

«Хто з хороших батьків не дасть раз чи два ляпаса дитині, яка відмовляється йти до школи? Чи не дає ляпаса дитині, яка кидається в нього ножем? Або карає дитину, відправляючи її до своєї кімнати, коли вона не хоче їсти?»

Що стосується перших двох, ми навіть можемо сказати, що якщо особа, яка має законний контроль або опіку над дитиною, утримується від дії, то так, це означатиме нехтування освітою. Багато дітей часом відмовляються ходити до школи. Через його надзвичайну важливість відвідування школи має бути суворо нав'язане. Очевидно, що у випадку повторної шкільної фобії доцільно було б з'ясувати причини і навіть отримати професійну консультацію. Але якщо це трапиться один-два рази, ляпаса (завжди помірні) по попi є частиною методу виховання.

Так само кидатися ножем і тим більше в людину, яка його виховує, виправдано, в рамках стабільного виховання, наголошувати дитині, що вона вчинила неправильно, і дати їй побачити можливі наслідки. Ляпас на гарячому не можна вважати крайністю.

Що стосується рішення відправити ББ до його кімнати, тому що він не хотів їсти свій салат, це є спірним. Діти, як правило, не люблять салат, і тут не слід робити жодної різниці. Проте, на нашу думку, гострота реакції підсудного також не була неприйнятною. Насправді ми говоримо про стосунки між дитиною та особою, яка законно контролює ту саму дитину або опікується нею, що є типовою ситуацією в найкращій сім'ї».

Комітет зазначив, що, як зазначив Суд, відповідна дитина була гіперактивною та страждала від психологічних проблем.

Комітет послався на своє тлумачення статті 17 Хартії стосовно тілесних покарань дітей (див. колективні скарги ОМСТ проти Греції (17/2003), Італії (19/2003), Ірландії (18/2003), Португалії (20/2003) та Бельгії (21/2003), рішення по суті від 7 грудня 2004 року) та зазначив:

Щоб відповідати статті 17, національне законодавство держав має забороняти та карати всі форми насильства щодо дітей, тобто дії чи поведінку, які можуть вплинути на фізичну цілісність, гідність, розвиток або психологічне благополуччя дітей.

Відповідні положення мають бути достатньо чіткими, обов'язковими та точними, щоб суди не відмовлялися застосовувати їх до насильства щодо дітей.

Крім того, держави повинні діяти з належною обачністю, щоб забезпечити усунення такого насильства на практиці.

Висновок, який слід зробити з рішення Верховного суду від 5 квітня 2006 року, полягає в тому, що португальське законодавство не містить таких положень, навіть незважаючи на те, що таке тлумачення було зроблено з попереднього рішення цього суду. Крім того, уряд не надав інформації, яка б показала, що заходи на практиці можуть призвести до викорінення всіх форм насильства щодо дітей.

З цих причин Комітет одногосно дійшов висновку про порушення статті 17 Переглянутої Хартії.

Витяги з рекомендацій Комітету ООН з прав дитини щодо окремих країн ЄС

Данія (2017 рік), Заключні зауваження до п'ятої доповіді: «Із задоволенням відзначаючи, що тілесні покарання є незаконними, Комітет, зважаючи на повідомлення про те, що насильство над дітьми в сім'ї продовжує мати місце, рекомендує державі-учасниці (а) Активізувати зусилля з підвищення обізнаності про незаконність насильства щодо дітей, у тому числі тілесних покарань, та належним чином імплементувати цю заборону, а також у співпраці із засобами масової інформації та освітнім сектором забезпечити, щоб діти та освітнім сектором, забезпечити інформування дітей про їхнє право бути вільними від насильства; (б) Пропагувати позитивні, ненасильницькі та партисипативні форми виховання дітей та дисципліни, а також надавати підтримку батькам, які мають проблеми з підтримку батькам, які мають проблеми з виконанням своїх обов'язків по вихованню дітей»¹⁷⁹.

Чеська Республіка (2021 рік), Заклучні зауваження щодо об'єднаного п'ятого та шостого періодичних звітів: «Посилаючись на свій Зауваження загального порядку № 8 (2006) про право дитини на захист від тілесних покарання та інші жорстокі або такі, що принижують гідність, форми покарання, Комітет повторює, що держава повинна чітко заборонити тілесні покарання в законі в усіх формах і в будь-яких умовах, а також заохочувати позитивні, ненасильницькі форми виховання дітей і дисципліни, що ґрунтуються на участі»¹⁸⁰.

Австрія (2020 рік), Заклучні зауваження щодо п'ятої/шостої доповіді: «Хоча Комітет відзначає, що скасування тілесних покарань спричинило зміне суспільного ставлення до насильства над дітьми, він залишається стурбованим тим, що законодавча заборона певних форм насильства все ще невідома значній частині населення. Комітет рекомендує державі-учасниці посилити зусилля з підвищення обізнаності дітей, батьків, вихователів, вчителів та персонал, що працює з дітьми та для дітей, щодо існування, змісту і санкцій, які містяться в законодавчій забороні насильства, включно з психологічним насильством».

¹⁷⁹ Corporal punishment of children in Denmark. URL: <https://www.endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/Denmark.pdf>.

¹⁸⁰ Corporal punishment of children in the Czech Republic. URL: <https://endcorporalpunishment.org/wp-content/uploads/country-reports/CzechRepublic.pdf>.

Основні стадії психічного розвитку за З.Фрейдом

Стадія	Тривалість (вік)	Опис
Оральна	Від народження до 1 року	Отримання задоволення від оральних дій: в першому півріччі – смоктання, в другому – через кусання і жування. Процес годування задовольняє енергію лібідо немовляти
Анальна	1–3 роки	Навички туалету (процес дефекації). Фіксація дитиною заборон та вимог дорослих щодо її поведінки
Фалічна	3–6 років	Отримання задоволення через стимуляцію геніталій. Формування комплексу Електри у дівчаток і Едіпового комплексу у хлопчиків.
Латентна	6–12 років	Пригнічення сексуальної енергії, яка спрямовується на навчання. Інтенсивне засвоєння моральних норм дитиною
Генітальна	Від 12 років	Статеве дозрівання викликає сексуальні потреби, які задовольняються соціально прийнятними шляхами.

Етапи та кризи за Е. Еріксоном

Етап	Вік	Криза	Основне завдання	Результат
1. Довіра vs. Недовіра	Від народження до 1 року	Формування базової довіри до світу	Забезпечення фізичної та емоційної безпеки	Довіра: відчуття захищеності, впевненість у світі. Недовіра: страх, тривога.
2. Автономія vs. Сором	1–3 роки	Прагнення самостійності	Розвиток контролю над тілом, формування почуття незалежності	Автономія: впевненість у собі. Сором: не впевненість, страх зробити помилку.
3. Ініціатива vs. Почуття провини	3–6 років	Здатність до самостійної діяльності	Розвиток ініціативи через гру, експерименти	Ініціатива: впевненість у власних ідеях. Почуття провини: страх діяти через можливий осуд.
4. Працьовитість vs. Неповноцінність	6–12 років	Оволодіння знаннями та навичками	Розвиток старанності, успішність у навчанні	Працьовитість: впевненість у своїх здібностях. Неповноцінність: сумніви у власній цінності.
5. Ідентичність vs. Рольова плутанина	12–18 років	Пошук себе, формування ідентичності	Усвідомлення своїх цінностей, мети, місця у світі	Ідентичність: чітке розуміння себе. Рольова плутанина:

Етап	Вік	Криза	Основне завдання	Результат
				невизначеність у своїй ролі.
6. Інтимність vs. Ізоляція	18–35 років	Формування близьких стосунків	Здатність до любові, побудова партнерських стосунків	Інтимність: здатність любити та бути відкритим. Ізоляція: самотність, страх близькості.
7. Продуктивність vs. Стагнація	35–60 років	Зосередженість на створенні та розвитку	Турбота про наступне покоління, реалізація себе у праці	Продуктивність: відчуття внеску у суспільство. Стагнація: почуття застою, безмістовності.
8. Цілісність vs. Відчай	Від 60 років	Оцінка життя	Прийняття свого минулого та теперішнього	Цілісність: задоволеність життям. Відчай: розчарування, страх смерті.

Відмінності між характером, акцентуацією і психопатією

Критерій	Характер	Акцентуація характеру	Психопатія
Норма/патологія	Норма	Крайній варіант норми	Патологія
Вплив на адаптацію	Не заважає адаптації	Може ускладнювати адаптацію у специфічних умовах	Значно порушує адаптацію
Стійкість	Може змінюватися з часом	Частково змінюється в дорослому віці	Постійна, не змінюється
Прояви	Гармонійне поєднання рис	Певні риси виражені надмірно	Тотальність патологічних рис
Приклад	Відповідальність, сором'язливість	Гіпертимність, демонстративність	Соціопатія, паранояльність

Відмінності між насильницькими та ненасильницькими методами виховання

Критерій	Насильницькі методи виховання	Ненасильницькі методи виховання
Суть методу	Використання фізичного чи психологічного тиску для досягнення послуху.	Використання діалогу, пояснень, співпраці для виховання.
Цілі	Миттєвий контроль над поведінкою дитини.	Формування усвідомленої та відповідальної поведінки.
Основні засоби впливу	Покарання, погрози, приниження, фізичне насильство.	Довіра, підтримка, емпатія, пояснення, обговорення наслідків дій.
Реакція дитини	Страх, покірність, агресія, замкнутість, бунт.	Розуміння, відкритість, довіра, саморегуляція.
Довгостроковий ефект	Формування комплексу неповноцінності, низька самооцінка, агресивність.	Розвиток самостійності, відповідальності, здорових стосунків.
Ставлення до дорослих	Ворожість, недовіра, дистанція.	Довіра, бажання співпрацювати.
Моральні цінності	Залежність від зовнішнього контролю, уникнення покарань.	Усвідомлення моралі, відповідальність за свої дії.
Емоційна атмосфера	Напруження, страх, конфлікти.	Повага, прийняття, емоційна безпека.
Роль моделі поведінки дорослого	Домінатор, авторитарний лідер.	Наставник, партнер, приклад для наслідування.
Соціальні наслідки	Проблеми у спілкуванні, схильність до агресії, труднощі у побудові стосунків.	Соціальна адаптація, емпатія, здатність вирішувати конфлікти мирно.

**Рішення Верховного суду Італії 1996 року
Засудження тілесних покарань батьками – Cambria, Cass, sez. VI,
18 березня 1996, Foro It II 1996, 407-414**

У 1996 році Верховний касаційний суд виніс рішення у справі щодо чоловіка, який був засуджений за злочин у зловживанні засобами виправлення за статтею 571 Кримінального кодексу та, в апеляційному суді, за жорстоке поводження за статтею 572 Кодексу за неодноразове фізичне покарання своєї дочки.

Верховний суд залишив без змін засудження за жорстоке поводження, але зазначив, що зловживання засобами виправлення не стосується цієї справи, оскільки воно має місце лише тоді, коли законні методи виправлення використовуються неправомірно. У висновку Суду зазначено, що *тілесні покарання не є законним методом виправлення і що розглядати їх як такі є анахронізмом і не відповідає розвиткові італійського сімейного права, положенням Конституції про людську гідність і Конвенції про права дитини.*

У рішенні зазначено:

З огляду на всі ці міркування, сам вислів «виправлення дітей», який виражає погляд на виховання дітей, який є культурно анахронічним та історично застарілим, фактично має бути переосмислений, скасувавши будь-яку конотацію ієрархії чи авторитаризму та запровадивши ідеї соціальної та відповідальної відданості, яка має характеризувати позицію вихователя по відношенню до учня. Термін «корекція» слід розуміти як синонім освіти та стосується конформативного духу, який має бути частиною будь-якого освітнього процесу.

У будь-якому випадку, яке б значення цього терміну не було перенакладено в сімейно-педагогічних відносинах, застосування насильства з виховною метою вже не може вважатися правомірним. Для цього є дві причини: перша – це важливе значення, яке [італійська] правова система надає захисту гідності особи. Сюди входять «неповнолітні», які тепер мають права і більше не є просто об'єктами, які повинні захищати їхні батьки, або, що ще гірше, об'єктами, які перебувають у їх розпорядженні. Друга причина полягає в тому, що, як освітня мета, гармонійний розвиток особистості дитини, який забезпечує сприйняття нею цінностей миру, толерантності та співіснування, не може бути досягнутий за допомогою насильницьких засобів, які суперечать цим цілям.

Станом на квітень 2018 року Італія ще не реформувала своє законодавство, щоб чітко заборонити будь-які тілесні покарання вдома та/або виключити їх як засіб виправлення/дисципліни у вихованні дітей, хоча на неї чинить значний тиск з боку міжнародних і регіональних правозахисних органів.

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

Доповіді експертів:

1. World report on violence against children. URL: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/document_files/world_report_on_violence_against_children.pdf.

Тематичні вебіари, лекції:

1. Історичний розвиток прав дитини та їх особливості. Частина 1. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wMoU8LC_IJs.

2. Історичний розвиток прав дитини та їх особливості. Частина 2. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MLca3dwDAwk>.

3. Найкращі інтереси дитини у сім'ї, освіті, охороні здоров'я: як розпізнати і забезпечити. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vGZWYXJrWOQ>.

4. Лекція «Психологія травми», д-ра мед. Наук Олега Чабана: <https://www.youtube.com/watch?v=xTURwN8XLDw>.

Сторінки у соціальних мережах та офіційні сайти органів влади, установ, організацій:

1. Rights of the child. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child_en.

2. Всесвітня ініціатива щодо заборони телесних покарань. URL: <https://endcorporalpunishment.org/>.

3. Офіційна сторінка UNICEF Ukraine у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/UNICEFUkraine>.

4. Офіційна сторінка проекту Humanium з індексом дотримання прав дитини у різних країнах світу. URL: <https://www.humanium.org/en/children-world/>.

5. Картування систем захисту дітей в ЄС. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2024/mapping-child-protection-systems-eu-update-2023?page=2#read-online>.

6. Мережа ЄС з прав дитини. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-network-childrens-rights_en.

Тематичні відео:

1. Підтримка сімей в Німеччині (Familienhilfe). URL: https://www.youtube.com/watch?v=WKOtYSh_XUc&t=1s.

2. Психологічний експеримент кам'яне обличчя. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bkmM76o5XTE>.

3. Мультфільм, який демонструє різні стратегії у

конфлікті. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7MwA0u5Xot4>.

4. Сексуальне насильство в родині – серія відео захисту дітей від сексуального насильства. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OIuo1cPeIkk>.

Ресурси підтримки батьків та програми позитивного виховання:

1. ПОРУЧ – спільний проект Міністерства освіти і науки України, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії та ГО «ВГЦ «Волонтер». URL: <https://poruch.me/parents>.

2. Compilation of Evidence-Based Family Skills Training Programmes. URL: https://www.unodc.org/docs/youthnet/Compilation/10-50018_Ebook.pdf.

3. Долаємо стреси разом: онлайн курс для батьків. URL: <https://dolaemorazom.parents.nostress.org.ua/#/>.

Науково-популярні видання:

1. Адель Фабер і Елейн Мазліш. Як говорити, щоб діти нас слухали. Як слухати, щоб діти з нами говорили.

2. Гері Чепмен, Рос Кемпбел. П'ять мов любові до дітей.

3. Кетрін Кволс. Радість виховання. Як виховувати дітей без покарання.

4. Джудіт Герман. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору.

*КОВАЛЬОВА Олена
ПАЛЬШКОВ Костянтин
ХАРЧЕНКО Наталія –*

**НЕНАСИЛЬНИЦЬКІ ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ:
ДОСВІД ЄС**

Навчальний посібник

Підписано до друку 13.02.2025. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура «TimesNewRoman». Друк цифровий.

Ум. друк .арк. 12,84. Обл.вид.арк 11,08.

Наклад 30 прим.

Видавництво ОДУВС

м. Одеса, вул. Успенська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.